

Рівненський державний гуманітарний університет  
Філологічний факультет  
Кафедра романо-германської філології

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА**  
ступеня “магістр”

**«ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З НАЗВАМИ ЧАСТИН ТІЛА В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА  
УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ»**

Виконав: студент  
2 курсу магістратури, групи ІФ–62  
спеціальності В11 Філологія  
Олег Ігорович Дейкун

Керівник: кандидат філологічних  
наук, доцент Аладько Дмитро  
Олександрович

Рецензент: доктор філологічних наук,  
професор Мізін Костянтин Іванович

Рівне – 2025

## АНОТАЦІЯ

*Дейкун О. І.* Фразеологізми з назвами частин тіла в англійській та українській мовах: семантичний аналіз.

Наукова робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціалізацією В11.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська. Рівне, РДГУ, 2025.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент, Аладько Д.О.

Зіставні дослідження лексико-семантичних систем різних мов набувають особливої значущості на сучасному етапі розвитку мовознавства. Предметом такого аналізу постають різноманітні концептуальні сфери, стереотипні уявлення та ситуації, семантичні поля, тематичні групи лексики з точки зору категоризації досвіду і розгляду системи аксіологічним норм певного етносу, лінгвокультурних, символічних та етносеміотичних вимірів мовних одиниць, соціалізації особистості та моделей поведінки в межах певної мовної картини світу.

Об'єкт дослідження магістерської роботи становлять фразеологізми із компонентом назвою частини тіла в англійській та українській мовах.

Предметом дослідження є семантика фразеологічних одиниць з назвами частин тіла в англійській та українській мовах.

Метою роботи є дослідження аналіз особливостей семантики фразеологічних одиниць з назвами частини тіла в англійській та українській мовах.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів на практичних заняттях, семінарах та лекціях підчас вивчення певних навчальних дисциплін, а саме – практичного курсу іноземної мови, лексикології, лінгвокультурології, етнолінгвістики, зіставного мовознавства, порівняльної типології.

**Ключові слова:** назва частини тіла, фразеологізм, семантика.

## ABSTRACT

*Oleh Deikun*. Phraseological units with the names of the body parts in the English and Ukrainian languages: semantic analysis. Manuscript.

Diploma paper for Master's Degree in Philology. Specialization B11.041 Germanic Languages and Literatures (Translation Included), First Language – English. Rivne, RSUH, 2025.

Thesis advisor – Associate Professor D. Aladko

The comparative studies of the lexical and semantic systems of different languages acquire special significance at the current stage of the development of linguistics. The subject of such an analysis includes various conceptual spheres, stereotypical representations and situations, semantic fields, thematic groups of vocabulary from the point of view of categorization of experience and consideration of the system by axiological norms of a certain ethnicity, linguistic and cultural, symbolic and ethno-semantic dimensions of language units, socialization of personality and behavior patterns within a certain language picture of the world.

The object of the research of the master's thesis is phraseological units with the names of the body parts in the English and Ukrainian languages.

The subject of the research is the semantics of phraseological units with the names of the body parts in the English and Ukrainian languages.

The purpose of the research is to study the semantics of phraseological units with the names of the body parts in the English and Ukrainian languages.

The practical significance of the paper lies in the possibility of using its results in practical classes, seminars and lectures during the study of certain educational disciplines, namely, the practical course of a foreign language, lexicology, linguistic and cultural studies, ethno-linguistics, comparative linguistics, and comparative typology.

**Key words:** name of the body part, phraseological unit, semantics.

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ.....	11
1.1. Фразеологічні одиниці та їх класифікація.....	11
1.2. Загальна характеристика соматичних фразеологічних одиниць та напрямку їх наукового вивчення.....	17
1.3. Методика дослідження фразеотематичної групи в магістерській роботі .....	27
Висновки до розділу 1 .....	43
РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ СОМАТИЗМІВ.....	45
2.1. Класифікація фразеологізмів з назвами частин тіла.....	45
2.2. Порівняльний аналіз англійських фразеологізмів .....	53
Висновки до розділу 2 .....	65
РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНАЛЬНО ПРАГМАТИЧНИЙ І ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ.....	68
3.1. Порівняльний аналіз українських фразеологізмів.....	68
3.2. Лінгвокультурні особливості .....	81
Висновки до розділу 3 .....	88
ВИСНОВКИ.....	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ .....	95
ДОДАТКИ.....	107

## ВСТУП

Актуальність теми дослідження «Фразеологізми з назвами частин тіла в англійській та українській мовах: семантичний аналіз» зумовлена низкою взаємопов'язаних лінгвістичних, когнітивних і перекладознавчих чинників. Соматичні фразеологізми становлять один із найдавніших і водночас найпродуктивніших пластів фразеологічної системи, що охоплює близько 30% від усього фразеологічного ресурсу мови. Їхня специфіка полягає в тому, що тілесні компоненти, будучи універсальними в усіх мовах світу, беруть участь у формуванні глибоко культурно детермінованих значень, що відображають етнічну картину світу, когнітивні схеми та національні цінності. Саме ця подвійна природа – фізіологічна універсальність і культурна специфічність – зумовлює дослідницький інтерес до соматичних одиниць як об'єкта міжкультурного зіставлення.

Сучасна лінгвістика, особливо її когнітивна парадигма, розглядає фразеологізми не лише як мовні кліше, а як концептуальні структури, що кодують базові схеми людського досвіду – емоції, волю, сприйняття, діяльність, пам'ять, інтелект, соціальні ролі тощо. Аналіз соматичних фразеологізмів у цьому контексті дає змогу не лише простежити семантичні моделі, але й виявити механізми концептуалізації тілесного досвіду, метафоричної проєкції частин тіла на абстрактні сфери психіки, комунікації та соціального буття. Теорія втіленого розуму (*embodied mind*), що розвивається в працях Дж. Лакоффа і М. Джонсона, надає цьому підходу додаткової глибини, вказуючи на тілесну основу абстрактного мислення й мовної репрезентації. Актуальність обраної теми посилюється й практичними чинниками, зокрема – необхідністю адекватного перекладу фразеологічних одиниць у міжмовній комунікації. Соматичні фразеологізми мають високу частотність в англійській і українській мовах, активно функціонують у публіцистичному, художньому, розмовному дискурсах, а отже, становлять значну частину перекладацьких труднощів. Калькування, буквальний переклад або невідповідний аналог можуть призвести до втрати прагматичного ефекту або створення комунікативного зламу. У цьому контексті порівняльний аналіз

соматичних фразеологізмів набуває важливого прикладного значення для теорії й практики перекладу, міжкультурної комунікації та викладання іноземних мов.

**Аналіз сучасної та класичної літератури** свідчить, що соматичні фразеологізми є привілейованою зоною для вивчення взаємодії мовної семантики, культурних моделей і когнітивних механізмів. У межах англomовної традиції концептуальні підвалини закладено у працях Дж. Лакоффа та М. Джонсона, які доводять, що метафоричні проєкції типу *heart as emotion, head as rationality чи hand as control* структурують значні масиви ідіоматики, зокрема тих, що називають частини тіла; цю рамку деталізує конструкційний підхід Ч. Філлмора, П. Кея та М. О'Коннор, де регулярність ідіом пояснюється властивостями граматичних конструкцій, які дозволяють формувати неочевидні семантичні розширення. У корпусно-словниковому аналізі Р. Мун та А. П. Коул показують, що соматичні ідіоми зосереджуються у кількох основних семантичних групах — емоції, когніція, діяльність суб'єкта та сприйняття. Їхня полісемія і різноманітність форм пояснюються стабільними колокаціями та жанровими відмінностями. Додатково А. Вежбицька, працюючи в межах природної семантичної метамови, демонструє, що культурні сценарії «серця», «голови», «язика» та «очей» у різних традиціях формують різні способи вираження емоційності й соціальної ввічливості, що безпосередньо відбивається в ідіоматиці.

Україномовний науковий дискурс із теми виробив струнку систему дефініцій, класифікацій і порівняльно-типологічних спостережень. Праці В. та Д. Ужченків кодифікують термінологічну й класифікаційну базу сучасної української фразеології, у тому числі для соматичних одиниць, а академічні словники за ред. В. Білоноженка фіксують кодифікований склад одиниць і їх семантичні поля, що слугує еталоном для зіставних студій. Емпіричні дослідження І. Денисенко, присвячені концепту HAND в англійській та українській мовах, ілюструють системні семантичні зсуви: англійські «hand»-ідіоми частіше профілюють контроль і компетентність, тоді як українські «рука»-конструкції ширше охоплюють сфери протекції, хабарництва, соціальної взаємності; це співставляється з різними культурними сценаріями соціальної дії. Зіставні типологічні дослідження З.

Черської щодо компонента «голова» в українській, англійській і німецькій демонструють, що ядро когнітивних значень (розсудливість, самоконтроль, втрата контролю) є спільним для всіх трьох мов. Периферія семантичного поля відрізняється за інтенсивністю емоційних конотацій і метонімічними зв'язками. Корпусні описи українських соматичних фразеологізмів (О. Міненко, Н. Єремєєва, О. Кричкер) підтверджують високий ступінь полісемії та жанрової варіативності з домінуванням семантичних полів емоцій, дії та оцінки, водночас засвідчуючи більшу стійкість оцінних компонентів у публіцистичному реєстрі. Працю З. Краснобаєвої-Чорної варто відзначити за міждисциплінарний поворот: семантика соматизмів осмислюється через призму культурної антропології, символічної семіотики й комп'ютерної лінгвістики, що полегшує інтеграцію якісних і кількісних методів у подальших дослідженнях. Дослідження Л. Водяної та Г. Лещенко з М. Мегрелішвілі деталізують символічні опозиції «серце/розум» і специфіку контейнерних метафор серця, показуючи, як українська та англійська моделюють емоційну локалізацію, а також різну щільність сполучуваності з лексемами інтенсивності.

**Об'єктом дослідження** виступають соматичні фразеологізми з компонентами, що позначають частини людського тіла, в англійській та українській мовах.

**Предметом дослідження** є семантичні особливості, моделі значення, метафоричні механізми й національно-культурна специфіка соматичних фразеологізмів з назвами частин тіла в англійській та українській мовах.

**Метою дослідження** є здійснення порівняльного семантичного аналізу соматичних фразеологізмів в англійській та українській мовах для виявлення спільних і відмінних моделей концептуалізації частин тіла, їхнього метафоричного потенціалу, структурної організації та національно-культурних маркерів.

Для досягнення поставленої мети у роботі вирішуються такі завдання:

1. здійснити теоретичний огляд наукових підходів до вивчення соматичних фразеологізмів у межах сучасної лінгвістики, когнітивної семантики та перекладознавства в українській та англійській мовах;

2. класифікувати фразеологізми з назвами частин тіла в англійській та українській мовах за семантичними типами та когнітивними категоріями;
3. проаналізувати метафоричні та метонімічні механізми, які беруть участь у формуванні значення соматичних фразеологізмів;
4. зіставити особливості втілення тілесної образності в англомовній і україномовній фразеології, з урахуванням культурно-специфічних аспектів;

**Методологічна основа** дослідження базується на поєднанні традиційних і сучасних лінгвістичних підходів, що забезпечує багаторівневий аналіз соматичних фразеологізмів з огляду на їхню структурну організацію, семантичну природу, когнітивні механізми та культурну специфіку. У роботі застосовано низку взаємодоповнювальних методів, кожен з яких виконує окрему функцію в досягненні поставленої мети. Одним із провідних методів виступає описовий метод, який дозволяє здійснити інвентаризацію соматичних фразеологізмів, дати їх лексикографічну характеристику, виявити структурні типи та семантичні особливості. У межах цього методу проводиться фіксація, узагальнення та первинна систематизація мовного матеріалу на основі фразеологічних словників, текстових корпусів і лексичних баз англійської та української мов.

Зіставний метод є ключовим у частині дослідження, присвячений виявленню структурних, семантичних та образних відповідностей і розбіжностей між фразеологізмами в обох мовах. Застосування цього методу забезпечує формування типології відповідників і виявлення національно-культурних особливостей у репрезентації досвіду, що ґрунтується на тілесному сприйнятті в мовах різних типів. Когнітивно-семантичний метод дозволяє проаналізувати механізми концептуалізації частин тіла, виявити метафоричні й метонімічні проєкції, що формують значення фразеологізмів. У межах цього підходу тілесність розглядається не як референтна площина, а як джерело когнітивних схем і концептуальних метафор, через які людина осмислює світ. Цей метод ґрунтується на засадах когнітивної лінгвістики, зокрема теорії втіленого розуму та теорії концептуальної метафори. Метод компонентного аналізу використовується для розчленування фразеологічного значення на складники (семи) та виявлення

інваріантів і варіантів значення в межах обраної групи одиниць. Це дозволяє визначити семантичні ядра фразеологізмів і порівняти ступінь їхнього збігу або розбіжності в англійській та українській мовах.

**Теоретичне значення дослідження** полягає в поглибленні розуміння фразеологічної репрезентації тілесного досвіду в англійській та українській мовах шляхом когнітивно-семантичного аналізу соматичних фразеологізмів. Робота розкриває специфіку концептуалізації частин тіла через мовні одиниці, що відображають національно-культурні особливості мислення, комунікації та емоційної оцінки в різних мовних системах. Застосування когнітивно-лінгвістичного підходу до аналізу фразеологізмів сприяє розвитку міждисциплінарної платформи між фразеологією, когнітивною семантикою та перекладознавством, формує основу для подальшого вивчення концептів тілесності, ембодіменту та мовної репрезентації людського досвіду.

**Практичне значення дослідження** визначається можливістю його використання у кількох прикладних сферах. По-перше, результати можуть бути інтегровані у процес навчання англійської та української мов як іноземних, зокрема в аспекті опанування фразеології, метафорики та культурно маркованих лексичних одиниць. По-друге, дослідження має практичну цінність для фахівців у сфері перекладу, оскільки пропонує типологію відповідників, виявляє потенційні труднощі перекладу соматичних фразеологізмів і пропонує стратегії їх подолання. По-третє, матеріали дослідження можуть бути використані при укладанні спеціалізованих двомовних фразеологічних словників або при вдосконаленні машинного перекладу та лексикографічних систем.

**Наукова новизна дослідження** полягає у комплексному зіставному аналізі соматичних фразеологізмів англійської та української мов із позицій когнітивної лінгвістики. Уперше проведено систематизацію фразеологізмів з назвами частин тіла за семантичними макрополлями, встановлено кореляцію між тілесним компонентом і метафоричним змістом, окреслено когнітивні схеми, що лежать в основі формування фразеологічного значення. Дослідження також пропонує нову типологію міжмовних відповідників із урахуванням культурно специфічного

навантаження, що дозволяє розширити уявлення про міжмовні асиметрії у сфері соматичної фразеології. В роботі окреслено нові аспекти перекладацьких трансформацій, що забезпечують збереження прагматичного та образного потенціалу одиниць.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел (89 найменувань). У першому розділі розглянути теоретико-методологічні засади дослідження соматичних фразеологізмів у зіставному англо-українському зрізі. Окреслено дефініційні підходи до поняття фразеологічної одиниці, узгоджено робочі критерії ідіоматичності, стійкості та відтворюваності, а також уточнено місце соматизмів у системі ідеографічної класифікації. У другому розділі здійснено системний опис семантичної структури англійських і українських соматичних фразеологізмів із фокусом на класифікації за макрополями емоцій, когніції, дії та інтерперсональної оцінки. Запропоновано робочу типологію підкласів із урахуванням ступеня ідіоматичності та мотивованості внутрішньої форми, змодельовано прототипно-варіативні зони значення та показано, як соматичний компонент виконує ядерну або модифікуючу роль у формуванні цілісного смислу. У третьому розділі подано функціонально-прагматичний і лінгвокультурний аналіз із перенесенням акценту на український матеріал та його зіставлення з англійським. Описано культурні сценарії й символічні опозиції, що структурують соматичні образи на кшталт «серце/голова/рука», показано реєстрові й жанрові умови їх реалізації, а також типові комунікативно-прагматичні ефекти в розмовному, художньому та публіцистичному дискурсах. Розглянуто перекладацькі аспекти через призму повної та часткової еквівалентності, аналогії, компенсації й описового перекладу, зіставлено випадки безеквівалентності та окреслено критерії вибору стратегії з урахуванням семантичної точності й прагматичного впливу. Основний обсяг роботи – 101 сторінка, загальний – 110 сторінок.

## РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

### 1.1. Фразеологічні одиниці та їх класифікація

Фразеологічні одиниці становлять невід'ємну частину мовної системи, яка характеризується унікальним поєднанням структурної складності та семантичної цілісності. Дослідження цих мовних утворень набуло особливої актуальності в сучасному мовознавстві завдяки їхній здатності відображати глибинні механізми концептуалізації дійсності та національно-культурну специфіку мовної картини світу. На думку Ю. Ф. Прадіда, фразеологія як розділ мовознавства вивчає фразеологічний склад мови, зосереджуючись на дослідженні стійких словосполучень зі складною семантикою, що характеризуються цілісністю значення та стійкістю лексичного складу і граматичної побудови [76]. Поповнення фразеологічного складу мови відбувається постійно, що передбачає вироблення методів та підходів до класифікації фразеологічних одиниць і зумовлює актуальність комплексного вивчення цих мовних феноменів. Питання дефініції фразеологічної одиниці залишається одним із найбільш дискусійних у сучасній лінгвістиці, що підтверджується наявністю понад двохсот різних визначень цього поняття. Як зазначає М.С. Глуховська, жодне з існуючих визначень не знайшло загального визнання серед дослідників, що пояснюється специфічною природою фразеологічних одиниць, які поєднують у собі риси як слова, так і словосполучення [17].

Цікавою для аналізу є позиція Л.М. Пелепейченко, яка визначає фразеологічний зворот як усталене у складі та структурі предикативне чи непередикативне сполучення слів, що характеризується в більшому чи меншому ступені цілісністю і ідіоматичністю значення. Така дефініція враховує комплекс диференційних ознак, що дозволяє відмежувати фразеологічні одиниці від інших типів мовних утворень. Фундаментальною характеристикою фразеологічних одиниць є їхня стійкість структури та компонентного складу, що передбачає

функціонування цих мовних утворень у строго визначених граматичних формах із незмінним лексичним наповненням [73].

Фразеологічні одиниці характеризуються трьома основними ознаками. Відтворюваність як обов'язкова ознака фразеологічних одиниць характеризує їхню здатність зберігатися в пам'яті носіїв мови і відтворюватися в готовому вигляді, що робить їх функціонально подібними до слів. О. В. Бровкіна та К. В. Кондратенко вказують, що цей термін аналогічний терміну відтворюваність слова і означає, що фразеологічні звороти не придумуються щораз під час мовленнєвої діяльності [53].

Окремої уваги заслуговує також і цілісність значення, яка полягає в тому, що згадані мовні утворення позначають відповідне поняття всім компонентним складом у цілому, а не окремо кожним компонентом. На думку М.С. Глуховської, у вільному словосполученні кожен компонент позначає певне поняття, тоді як у фразеологічному звороті значення співвідноситься з усією конструкцією як нерозчленованою семантичною одиницею. Така цілісність значення зумовлена процесами семантичної трансформації, унаслідок яких первинні значення компонентів зазнають часткового або повного переосмислення, формуючи якісно нове семантичне утворення [17].

Ідіоматичність як диференційна ознака фразеологічних одиниць означає неможливість виведення їхнього значення поза межами значень компонентів, що їх складають. Як підкреслює Я. І. Авдєєв, значення фразеологічного звороту не є простою сумою значень його компонентів, а містить приховані семантичні ознаки, не виражені в структурі фразеологізму. Ступінь ідіоматичності може коливатись від повної немотивованості (зв'язок між буквальним і переносним значенням повністю втрачено), до часткової мотивованості (дозволяє простежити семантичні переходи від прямих значень компонентів до цілісного фразеологічного значення) [5].

Функціонально-стилістичний підхід до класифікації фразеологічних одиниць враховує їхню приналежність до різних функціональних стилів мови та ступінь стилістичної маркованості. На думку І. І. Коломієць, фразеологічні одиниці доцільно поділяти на три основні групи:

- розмовні фразеологічні одиниці, які забезпечують повсякденну комунікацію і використовуються переважно в усному мовленні з характерним «зниженим» експресивно-стилістичним забарвленням;

- книжні фразеологічні одиниці, які функціонують переважно у писемному мовленні і характеризуються «підвищеним» експресивно-стилістичним забарвленням;

- міжстильові фразеологічні одиниці, які можуть вживатися практично у всіх стилях мови завдяки стилістичній та експресивній нейтральності [62].

Грамматична класифікація фразеологічних одиниць здійснюється на основі їхнього співвідношення з традиційними частинами мови та синтаксичними функціями, які вони виконують у реченні. Як зазначає Ю. Прадід, фразеологізми умовно можна згрупувати на дві великі категорії:

- фразеологізми, які мають граматично домінуючу складову і дозволяють легко визначити категорійні властивості;

- фразеологізми, що поєднують категорійні ознаки двох і більше частин мови і ускладнюють визначення граматично опорної складової [76].

Н. М. Абабілова зазначає, що за співвідношенням з частинами мови виділяються субстантивні, прикметникові, дієслівні, прислівникові та вигуківі фразеологічні одиниці, кожна з яких характеризується специфічними морфологічними та синтаксичними властивостями. Особливий статус мають дієслівно-пропозиціональні фразеологізми та паремії, які не мають чіткої категоріально-граматичної віднесеності і потребують окремого розгляду в межах фразеологічної системи [49].

Серед різноманітних підходів до класифікації фразеологічних одиниць особливе місце посідає ідеографічний принцип систематизації, що передбачає тематичне групування на основі цілісного значення фразеологізмів. Саме ідеографічна класифікація становить методологічний фундамент для дослідження фразеотематичних груп соматичних фразеологізмів. Ідеографічний підхід до систематизації фразеологічного матеріалу посідає особливе місце в сучасних лінгвістичних дослідженнях, оскільки дозволяє розкрити внутрішню організацію

фразеологічної системи мови через призму тематичного принципу. Ю.Ф. Прадід зазначає, що такий підхід ставить за мету «створення саме цілісної картини, в якій із окремих камінчиків складається мозаїка національної фразеологічної системи» [77]. Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць передбачає їх систематизацію за тематичним принципом, що підпорядковується екстралінгвістичному поділу світу і будується на поняттєво-логічних засадах. Такий підхід дозволяє виявити структурно-семантичні характеристики фразеологізмів та визначити їхню роль у відображенні національної картини світу та культурно-історичного досвіду народу.

Теоретичні засади ідеографічної організації фразеологічного матеріалу базуються на концепції семантичних полів та тематичних груп, що формуються смисловими зв'язками між фразеологічними одиницями. Провідні фразеологи В.М. Мокієнко, М.Ф. Алефіренко, Ю.Ф. Прадід, М.Т. Демський, А.О. Івченко, А.М. Емірова виділяють різні мікро- та макроструктури в межах ідеографічної системи. Справедливим буде зауважити, що серед фахівців немає єдиної думки у визначенні їхнього обсягу та критеріїв відмежування. Така ситуація є цілком природною, якщо взяти до уваги умовність будь-якої класифікації та можливість різних підходів до осмислення мовної реальності. Ідеографічна система характеризується ієрархічною організацією, де фразеологічні одиниці об'єднуються у фразеотематичні групи, підгрупи та варіантно-синонімічні ряди залежно від ступеня семантичної близькості та тематичної спорідненості.

Актуальність ідеографічних досліджень визначається посиленням у сучасному мовознавстві інтересу до опису окремих фразеологічних мікросистем та до фразеологічних одиниць, які містять лексеми певного спільного семантичного класу. Концентрована спрямованість фразеології на певні фактори, явища і процеси дійсності значною мірою зумовлює утворення специфічних семантичних або фразеологічних полів, що відображають особливості концептуалізації різних сфер людського досвіду. Фразеосемантичне поле у сучасному науковому дискурсі розглядається як сукупність фразеологічних одиниць, які об'єднані загальним

змістом та відображають понятійну, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ.

Методологічні принципи ідеографічної класифікації передбачають розподіл фразеологічних одиниць за тими чи іншими поняттєво-смісловими категоріями на основі їхнього цілісного значення. Т.В. Тоненчук у своєму дослідженні наголошує, що фразеотематичні групи об'єднують фразеологічні одиниці, які за окремими своїми значеннями належать до кількох різних полів, проте характеризуються спільним змістом та відображають понятійну подібність позначуваних реалій. У межах кожної фразеотематичної групи виділяються підгрупи, що, у свою чергу, поділяються на фразеосемантичні поля залежно від конкретизації тематичного змісту та ступеня семантичної диференціації [43].

Структурна організація ідеографічної класифікації передбачає виділення трьох основних рівнів: фразеотематичних груп, фразеотематичних підгруп та фразеосемантичних полів. На найвищому рівні узагальнення В.Д. Ужченко виділяє три основні фразеотематичні групи: «Людина», «Абстрактні відношення» та «Природа». Фразеотематична група «Людина» демонструє найвищу продуктивність та складну внутрішню структуру, інкорпоруючи фразеотематичні підгрупи «Людина як жива істота», «Людина як розумна істота» та «Людина як суспільна істота». Кожна з підгруп деталізується через систему фразеосемантичних полів, що охоплюють конкретні аспекти людського буття (зовнішній вигляд, фізичний стан, психофізіологічний стан, інтелектуальні здібності, емоційні реакції, характерологічні особливості, поведінкові моделі та соціальні відносини) [86].

Особливе місце в ідеографічній систематизації посідають фразеологічні одиниці з широким семантичним діапазоном цілісних значень, які позначають предмети, явища, стани та поняття, пов'язані з різними сферами людської діяльності. Ж.В. Краснобаєва-Чорна зазначає, що значна кількість фразеологізмів передає поняття, які тим чи іншим способом пов'язані з людиною, що обумовлено впливом семантики їхніх ключових компонентів та антропоцентричним характером фразеологічної системи загалом. Серед найпродуктивніших тематичних сфер дослідниця виділяє фразеологізми на позначення емоційних

станів, інтелектуальної діяльності, поведінкових характеристик, міжособистісних відносин та соціальних ролей [64].

Семантико-тематичні особливості ідеографічної класифікації виявляються через аналіз конотативних ознак фразеологізмів, зокрема їхньої оцінності та емотивності, що є важливими характеристиками фразеологічних одиниць різних тематичних груп. Н.Ю. Тодорова у своєму дослідженні встановила, що фразеотематичні групи демонструють різний ступінь експресивності та оцінної маркованості залежно від специфіки позначуваних реалій та культурних стереотипів, закодованих у семантиці фразеологізмів. Найвищою оцінною маркованістю характеризуються фразеологічні одиниці, що описують міжособистісні стосунки, де спостерігається орієнтація на позначення негативних відносин та конфліктних ситуацій [41].

Компаративний аспект ідеографічних досліджень дозволяє виявити універсальні та етноспецифічні особливості тематичної організації фразеології в різних мовах. Міжмовний аналіз фразеологічних одиниць у виділених ідеографічних групах розкриває як спільні тенденції концептуалізації дійсності, зумовлені універсальними особливостями людського мислення, так і національно-культурну специфіку, що відображає особливості історичного розвитку, традицій та цінностей конкретних лінгвокультурних спільнот. Слід зауважити, що динамічні процеси в ідеографічній організації фразеології проявляються у появі нових тематичних груп, трансформації існуючих угруповань та зміні продуктивності окремих фразеотематичних сфер. Сучасні дослідження показують, що розвиток фразеології відбувається нерівномірно. Одні тематичні сфери демонструють високу активність і постійне поповнення новими одиницями, інші залишаються відносно стабільними. Особливо помітними є зміни у фразеологічних групах, пов'язаних з технологічним прогресом, соціокультурними трансформаціями та глобалізаційними процесами, що призводить до появи нових концептуальних сфер та відповідних фразеотематичних утворень.

Методи ідеографічного аналізу включають процедури виділення, систематизації та опису фразеотематичних груп на основі семантико-понятійних

критеріїв. На нашу думку, слід акцентувати увагу на необхідності комплексного підходу, що поєднує семантичний аналіз значень фразеологізмів, етимологічне дослідження їхнього походження та функціонально-стилістичну характеристику. Такий інтегративний підхід дозволяє створити комплексне розуміння ідеографічної організації фразеологічного матеріалу та виявити закономірності функціонування фразеологічних одиниць у різних комунікативних сферах. Перспективи розвитку ідеографічних досліджень пов'язані з поглибленням теоретичної бази, розробкою нових методологічних підходів та створенням комплексних ідеографічних описів фразеології різних мов. Актуальними напрямками залишаються вивчення співвідношення різних структурно-функціональних типів фразеологізмів у межах тематичних класів, дослідження динаміки ідеографічної системи в умовах мовних контактів та глобалізації, створення електронних ресурсів та корпусів для автоматизованого ідеографічного аналізу. Підсумовуючи, можна стверджувати, що ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць є важливим інструментом для розуміння національної специфіки мовної картини світу та особливостей відображення дійсності засобами фразеології.

## **1.2. Загальна характеристика соматичних фразеологічних одиниць та напрямку їх наукового вивчення**

Фразеологічні одиниці зі складовим компонентом «частини тіла» становлять один із найбільш значних і системних елементів буденного та мовного досвіду людини. Вітчизняна дослідниця Л. А. Миронова слушно зазначає, що такі фразеологізми, формують у середньому близько 30% від усіх фразеологічних ресурсів будь-якої мови [70]. У сучасному науковому дискурсі зазначені одиниці називаються соматичними фразеологізмами, оскільки одним із їхніх основних елементів є назва органу або частини тіла людини (рідше – тварини). Слід зауважити, що соматичні фразеологізми є найдавнішим шаром фразеологічного словникового запасу. Вони складають особливо ранню лексичну групу та відображають архаїчний когнітивний досвід народу.

Наприклад, англійські вирази на кшталт *to have butterflies in one's stomach* («хвилюватись», дослівно «мати метеликів у шлунку») [8] чи український фразеологізм «спіймати гаву» (тобто «пропустити що-небудь важливе») демонструють, наскільки міцно антропологічні уявлення і тілесні образи увібрані у фразеологічну систему мови [75]. Залежність від тілесних уявлень пояснюється тим, що назви органів і частин тіла часто становлять опори для порівнянь та метафоричних відображень абстрактних понять, оскільки відчуття й дії органів сприйняття та руху людини та тварини є загальнолюдським досвідом. Саме тому тематико-семантичні сфери соматичних одиниць у різних мовах часто збігаються, адже всі вони сформовані на основі універсальних фізіологічних функцій, почуттів, жестів і міміки людини [38]. Дослідження соматичної фразеології набули особливої актуальності в останні десятиліття, коли у фокусі уваги лінгвістів опинилися антропоцентричні аспекти мови. Відомий вітчизняний науковець В.Д. Ужченко стверджує, що фразеологічні одиниці як «одиниці вторинного семіозису» найяскравіше виражають певні концепти, демонструючи тісний зв'язок між концептуальною сферою й фраземою. У контексті сучасної когнітивної лінгвістики соматичні фразеологізми розглядаються як вербалізовані концепти, що відображають особливості концептуалізації тілесного досвіду в різних лінгвокультурах [85]. Зокрема, досліджуючи концепт «Hand» в англійській мові, І. Денисенко відзначає, що соматичні фразеологізми з цим компонентом становлять значну частину фразеологічного фонду та відображають різноманітні аспекти людської діяльності, емоційних станів та міжособистісних відносин [57].

Слід зауважити, що специфіка соматичних фразеологізмів полягає в їхній здатності вербалізувати абстрактні поняття через конкретні тілесні образи. Зазначене явище, на думку, зарубіжних дослідників пов'язане з концепцією втіленого пізнання (*embodied cognition*), згідно з якою людське мислення та мова нерозривно пов'язані з тілесним досвідом [33]. Вдалим прикладом може слугувати англійський фразеологізм «*to keep one's nose to the grindstone*» («наполегливо працювати»), який містить конкретний образ фізичної дії, який метафорично переосмислюється як наполеглива праця. Подібним чином український соматизм

«під носом» (тобто «на самому виді, дуже близько») демонструє, як просторові відношення, пов'язані з частинами тіла, трансформуються у більш абстрактні концепти близькості та очевидності [20].

Важливою характеристикою соматичних фразеологізмів є їхня культурна маркованість. Українська дослідниця Ю.В. Лапухіна справедливо зазначає, попри те, що соматичні компоненти є універсальними для всіх мов, їх метафоричне переосмислення часто відображає специфічні культурні моделі та стереотипи. У власному дослідженні науковиця стверджує, що порівняльний аналіз англійських та французьких фразеологізмів з соматичним компонентом виявляє як спільні, так і відмінні риси у концептуалізації тілесного досвіду. Якщо в англійській мові компонент «eye» найчастіше вживається у фразеологізмах (*leap to the eye, the eye of a needle, to have eyes like saucers*), то у французькій мові домінує компонент «la tête», що становить 23% від досліджених фразеологічних одиниць групи (*avoir la tête près du bonnet*) [67]. У сучасному мовознавстві виокремлюються кілька основних напрямів вивчення соматичних фразеологізмів. Традиційний структурно-семантичний підхід зосереджується на аналізі внутрішньої форми фразеологізмів та особливостей їхньої семантичної структури. У межах цього підходу особлива увага приділяється класифікації соматичних фразеологізмів за ступенем семантичної злитості компонентів. Представник київської наукової школи О. С. Шуленок у власному дисертаційному дослідженні звертає увагу, що серед соматичних фразеологізмів можна виділити фразеологічні зрощення (де значення цілого не виводиться зі значень компонентів), фразеологічні єдності (де загальне значення мотивується значенням складових) та фразеологічні сполучення (один компонент має зв'язане значення, інший - вільне) [89].

Когнітивний підхід до вивчення соматичної фразеології акцентує увагу на дослідженні концептуальних метафор та метонімії, що лежать в основі фразеологічних одиниць. Згідно з теорією концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона, соматичні фразеологізми відображають базові когнітивні моделі, за допомогою яких людина осмислює абстрактні поняття через більш конкретний тілесний досвід [22]. Литовська дослідниця І. Шешкаускене на підтвердження

зазначеної тези наводить наступний приклад. Концептуальна метафора «Heart is a container for emotions» лежить в основі таких фразеологізмів, як «to pour one's heart out» (виливати душу), «with a heavy heart» (з важким серцем), «to open one's heart» (відкрити серце) [36]. Лінгвокультурологічний підхід акцентує увагу на національно-культурній специфіці соматичних фразеологізмів. Прихильники підходу вивчають, як культурні традиції, вірування та цінності впливають на формування фразеологічних одиниць з соматичними компонентами.

Львівська науковиця О.П. Левченко слушно зазначає, що соматичні фразеологізми часто відображають архетипні уявлення про роль різних частин тіла в житті людини. Наприклад, серце в багатьох культурах асоціюється з емоціями та почуттями, голова - з інтелектом та розумом, руки - з діяльністю та працею [68]. Заслужує уваги і порівняльно-типологічний напрям досліджень, який зосереджується на зіставному аналізі соматичних фразеологізмів у різних мовах. Послідовно, з'являється можливість виявити універсальні та специфічні риси у фразеологічній концептуалізації тілесного досвіду. Як показує аналіз вже згаданої І. І. Денисенко, у порівнянні англійських та українських соматичних фразеологізмів виявляються три основні типи відповідностей: повні еквіваленти (to wash one's hands of something - умивати руки), часткові еквіваленти (to have one's hands full - мати повні руки роботи) та безеквівалентні одиниці (to have green fingers - мати талант до садівництва) [56]. Важливим аспектом вивчення соматичних фразеологізмів є дослідження їхньої семантичної структури. Ю. Г. Костюк у власному дослідженні звертає увагу, що в сучасному науковому дискурсі виділяють кілька семантичних груп соматичних фразеологізмів залежно від того, які аспекти людського буття вони відображають. Найпоширенішими є фразеологізми, що виражають емоційні стани (to lose heart - втратити надію, to have butterflies in one's stomach - хвилюватися), характеристики особистості (to have a thick skin - бути нечутливим до критики, to be all ears - уважно слухати), розумову діяльність (to rack one's brains - ламати голову, to have something on the brain - постійно думати про щось), фізичні дії та стани (to be on one's last legs - ледве триматися на ногах, to keep body and soul together - ледве зводити кінці з кінцями)

[63]. Особливу увагу дослідники приділяють продуктивності різних соматичних компонентів у фразеотворенні. За даними досліджень, найбільш продуктивними в англійській мові є компоненти «hand», «head», «heart», «eye», які входять до складу численних фразеологічних одиниць. Наприклад, з компонентом «hand» в англійській мові зафіксовано понад 200 фразеологізмів, що охоплюють широкий спектр значень - від конкретних фізичних дій (to shake hands - потиснути руки) до абстрактних понять контролю (to have the upper hand - мати перевагу), допомоги (to lend a hand - допомогти), майстерності (to be an old hand at something - бути досвідченим у чомусь) [58].

Дослідження функціонально-стилістичних особливостей соматичних фразеологізмів показує, що вони активно використовуються в різних функціональних стилях мови, але найбільшою мірою в розмовному мовленні та художній літературі. Експресивність та образність соматичних фразеологізмів робить їх ефективним засобом вираження мовлення. Водночас у науковому та офіційно-діловому стилях використання соматичних фразеологізмів обмежене, оскільки ці стилі тяжіють до точності та однозначності висловлювання [82]. Сучасні системні дослідження дозволяють вивчати частотність вживання соматичних фразеологізмів у різних типах дискурсу. Представниця одеської наукової школи Т. В. Братієцел зазначає, що найчастіше вживаними в англійській мові є фразеологізми з компонентами «hand» (31%), «head» (19%), «eye» (24%), «heart» (13%). При цьому спостерігаються певні жанрово-стильові преференції. У публіцистичному дискурсі частіше вживаються фразеологізми, пов'язані з розумовою діяльністю та соціальними відносинами, тоді як у художній літературі переважають одиниці, що виражають емоційні стани та характеристики особистості [52].

Розглядаючи напрями дослідження соматичних фразеологізмів слід згадати й про психолінгвістичний підхід, який зосереджується на особливостях їх сприйняття та розуміння носіями мови. М. Теркурафі, досліджуючи книгу Е. Врей, зазначає, що соматичні фразеологізми обробляються мозком як цілісні одиниці, а не як послідовність окремих слів [39]. Послідовно, на думку автора, можна

стверджувати, про їхній особливий статус у ментальному лексиконі людини. Додатково варто зауважити, що сучасні психолінгвістичні експерименти виявляють, що розуміння соматичних фразеологізмів активує мовні та сенсомоторні зони мозку, що свідчить про тісний зв'язок між мовою та тілесним досвідом [14]. Діахронічний аспект вивчення соматичних фразеологізмів передбачає дослідження їхнього історичного розвитку та еволюції значень. Багато соматичних фразеологізмів мають давнє походження і відображають архаїчні уявлення про роль різних частин тіла [88]. Наприклад, фразеологізм «to have cold feet» (злякатися, втратити сміливість) походить від фізіологічної реакції організму на страх, коли кров відливає від кінцівок [60]. З часом первинне конкретне значення метафоризується і стає основою для вираження абстрактного поняття страху.

Перекладознавчий аспект дослідження соматичних фразеологізмів пов'язаний з проблемами їх адекватного відтворення в перекладі. Оскільки соматичні фразеологізми часто мають національно-культурну специфіку, їх переклад вимагає врахування не лише семантичних, але й культурологічних факторів. Перекладачі використовують різні стратегії, як-от, пошук еквівалента (якщо він існує в мові перекладу), підбір аналога з іншим образом, калькування або описовий переклад. Вибір стратегії залежить від типу тексту, функції фразеологізму в контексті та ступеня його культурної маркованості [57].

Прагматичний аспект вивчення соматичних фразеологізмів зосереджується на їхньому функціонуванні в різних комунікативних ситуаціях. Дослідники аналізують, як мовці використовують соматичні фразеологізми для досягнення певних комунікативних цілей: вираження емоцій, оцінки, створення гумористичного ефекту, підсилення аргументації тощо. Особлива увага приділяється модифікаціям фразеологізмів у мовленні, коли автори навмисно змінюють їхню форму для створення стилістичного ефекту [50].

Слід зауважити, що протягом останніх років увагу дослідників у сфері соматичної фразеології привертають інноваційні процеси. У сучасній англійській мові спостерігається поява нових фразеологізмів з соматичними компонентами, особливо в молодіжному сленгу та інтернет-комунікації. Наприклад, фразеологізм

«to have one's head in the cloud» набув нового значення в контексті цифрових технологій, означаючи захоплення віртуальною реальністю або хмарними технологіями [37]. Такі інновації, на думку автора, свідчать про динамічність фразеологічної системи та її здатність адаптуватися до нових культурних реалій.

Важливим напрямом сучасних досліджень соматичної фразеології є вивчення механізмів метафоризації та концептуалізації тілесного досвіду. Згідно з теорією втіленого розуму (*embodied mind*), розробленою в працях М. Джонсона, Дж. Лакоффа, Ф. Варели та інших когнітивістів, людське мислення та мова фундаментально базуються на тілесному досвіді взаємодії зі світом. Соматичні фразеологізми яскраво ілюструють цю тезу, демонструючи, як фізичні відчуття та дії стають основою для концептуалізації абстрактних понять. Для прикладу просторова орієнтація людського тіла породжує цілу систему метафор, де «верх» асоціюється з позитивним, активним, свідомим (*to be on top of the world* - бути на вершині щастя, *to lift one's spirits* - підняти настрій), а «низ» - з негативним, пасивним, несвідомим (*to feel down* - почуватися пригніченим, *to fall asleep* - заснути) [44]. У рамках етнолінгвістичного підходу особлива увага приділяється культурній специфіці соматичних фразеологізмів. Частина тіла є універсальними для всіх людей, однак їх символічне значення та асоціативні зв'язки можуть суттєво відрізнятися в різних культурах. Наприклад, у західноєвропейській традиції серце асоціюється передусім з емоціями та почуттями, тоді як у китайській культурі воно також пов'язане з мисленням та моральними якостями.

Послідовно, відмінності відображаються у фразеологічних системах відповідних мов: англійські вирази з компонентом «heart» частіше стосуються емоційної сфери (*to lose heart* - втратити мужність, *to have a change of heart* - змінити думку) [24]. У той же час, китайські фразеологізми з ієрогліфом 心 (серце) можуть означати як емоційні, так і когнітивні процеси [66].

Компаративні дослідження соматичної фразеології різних мов виявляють цікаві закономірності у ступені продуктивності різних соматичних компонентів. За даними зіставного аналізу англійської, німецької та української мов, найбільш

універсальними є фразеологізми з компонентами «голова», «серце», «рука» та «око», які присутні у всіх досліджуваних мовах і демонструють високу продуктивність [46]. Водночас спостерігаються значні розбіжності у фразеологічній активності інших соматизмів. Наприклад, у німецькій мові особливо продуктивним є компонент «Bauch» (живіт), який входить до складу численних фразеологізмів, пов'язаних з інтуїцією та емоційними реакціями (Schmetterlinge im Bauch haben - мати метеликів у животі, auf den Bauch fallen - зазнати невдачі), тоді як в англійській мові цей компонент менш активний у фразеотворенні [69].

Гендерний аспект соматичної фразеології також привертає увагу дослідників. Аналіз корпусів текстів показує, що існують певні відмінності у вживанні соматичних фразеологізмів чоловіками та жінками. Жінки частіше використовують фразеологізми, пов'язані з емоційною сферою та міжособистісними стосунками (to pour one's heart out - виливати душу, to see eye to eye - мати спільну точку зору), тоді як чоловіки надають перевагу виразам, що стосуються діяльності та досягнень (to take matters into one's own hands - взяти справу у свої руки, to keep one's nose to the grindstone - наполегливо працювати) [35]. На думку автора, зазначені відмінності відображають соціокультурні стереотипи щодо гендерних ролей, які все ще впливають на мовну поведінку.

Важливим напрямом досліджень є вивчення модифікацій та трансформацій соматичних фразеологізмів у художньому та публіцистичному дискурсі. Автори часто вдаються до різноманітних прийомів оказіональної модифікації фразеологізмів для створення стилістичного ефекту шляхом розширення компонентного складу, заміни компонентів, контамінації різних фразеологізмів, буквалізації значення тощо. Наприклад, у заголовку статті про економічну кризу «Is the Invisible Hand Arthritic?» (Чи має невидима рука артрит) Б. Естон модифікує економічний термін А. Сміта «invisible hand» (невидима рука ринку), додаючи соматичний компонент «arthritis» для створення іронічного ефекту та вираження ідеї про неефективність ринкових механізмів [13].

Справедливим буде зазначити, що корпусна лінгвістика відкриває нові можливості для вивчення соматичної фразеології. Аналіз великих текстових корпусів дозволяє отримати об'єктивні дані про частотність вживання різних соматичних фразеологізмів, їх дистрибуцію в різних жанрах і стилях, типові контексти використання, колокаційні зв'язки тощо. Частотний аналіз, проведений М. В. Томенчук із залученням матеріалів Британського національного корпусу (BNC, 100 млн слів) та Корпусу сучасної американської англійської мови (COCA, 1 млрд слів), дозволяє виокремити компактну групу соматичних фразеологізмів, що посідають центральне місце в структурі досліджуваного лексико-фразеологічного сегмента. Найбільшу кількість уживань (понад 8,2 тис.) демонструє ідіома *at hand* (під рукою), яка в англомовному мовленні виражає ідею негайної наявності або досяжності. На другому місці фразеологізм *cross your fingers* (тримати кулаки), що репрезентує сподівання на позитивний результат через усталений жестовий код. Далі йде *word of mouth* (із вуст у уста), яка концептуалізує неформальну передачу інформації. До наступної частотної групи належать *thumbs up* (палець угору), *keep your eyes open* (тримати очі розплющеними), *from head to toe* (з голови до п'ят), *foot the bill* (оплачувати рахунок), *save face* (зберегти обличчя), *with open arms* (із розпростертими обіймами) та *get something off one's chest* (виговоритися).

Сукупно зазначені десять фразеологізмів охоплюють близько 15 тис. уживань, що становить 61% усієї досліджуваної вибірки, і таким чином окреслюють функціональний центр англомовної соматичної фразеології. Їхня популярність вказує на закріплення відповідних соматичних доменів, зокрема мануального (*hand, finger, thumb*), візуального (*eye*), артикуляційного (*mouth*) та домену пов'язаного з головою чи лицем (*head, face*), у основних комунікативних сценаріях:

- передавання оцінки або згоди (*thumbs up*);
- актуалізація уваги та спостережливості (*keep your eyes open*);
- вираження повноти чи всеохопності (*from head to toe*);
- фінансова відповідальність (*foot the bill*);
- збереження соціального статусу (*save face*);

- прояв гостинності (*with open arms*);
- емоційне полегшення (*get something off one's chest*) [42].

Дослідження варіативності соматичних фразеологізмів виявляє існування регіональних, соціальних та стилістичних варіантів. Для прикладу британський варіант «to be all fingers and thumbs» (бути незграбним) має американський еквівалент «to be all thumbs». Соціолектні варіації спостерігаються у молодіжному сленгу, де традиційні соматичні фразеологізми можуть набувати нових значень або форм [28]. Тут на думку автора, доречно привести в приклад вираз «to lose one's head» (втратити голову) у молодіжному сленгу може трансформуватися в нецензурне «to lose one's shit» зі схожим значенням втрати самоконтролю [26; 27].

Когнітивно-дискурсивний підхід до аналізу соматичних фразеологізмів розглядає їх як засоби концептуалізації та категоризації дійсності в різних типах дискурсу. У політичному дискурсі соматичні фразеологізми часто використовуються для метафоричного опису політичних процесів та відносин: «the long arm of the law» (довга рука закону), «to have blood on one's hands» (мати кров на руках), «to be the brains behind something» (бути мозковим центром чогось). У сфері медіа соматичні фразеологізми слугують засобом експресивізації та емоційного впливу на аудиторію: «to make one's blood boil» (змусити кров закипіти), «to have one's heart in one's mouth» (душа в п'ятах), «to be a pain in the neck» (діставати, набридати). Слід зазначити, що інтеркультурна комунікація висуває особливі вимоги до розуміння та використання соматичних фразеологізмів. Неправильна інтерпретація таких виразів може призводити до комунікативних невдач та культурних непорозумінь [3]. Наприклад, англійський фразеологізм «to pull someone's leg» (жартувати над кимось) може бути неправильно зрозумілий носіями інших мов як фізична дія. Тому в навчанні іноземних мов особлива увага приділяється засвоєнню соматичних фразеологізмів як важливого компонента комунікативної компетенції. Психолінгвістичні експерименти з використанням методик вимірювання часу реакції та технології відстежування погляду показують, що обробка соматичних фразеологізмів відбувається швидше, ніж обробка несоматичних ідіом. Така тенденція пояснюється тим, що соматичні компоненти

активують додаткові когнітивні ресурси, пов'язані з тілесним досвідом, що полегшує доступ до значення фразеологізму. Дослідження також виявляють, що ступінь образності соматичного фразеологізму впливає на швидкість його обробки. Більш образні вирази (наприклад, «to have butterflies in one's stomach») обробляються швидше, ніж менш образні («to be in good hands») [21]. У перспективі розвитку досліджень соматичної фразеології можна виділити кілька напрямів: поглиблене вивчення когнітивних механізмів формування та розуміння соматичних фразеологізмів, розробка комплексних моделей їх семантичного опису, дослідження динаміки розвитку соматичної фразеології в умовах глобалізації, створення електронних баз даних та словників нового покоління, розробка ефективних методик навчання соматичним фразеологізмам як компонента міжкультурної комунікативної компетенції. Отже, соматичні фразеологізми можна охарактеризувати як фразеологічні одиниці, в яких головний елемент виражається соматичним компонентом, тобто назвою частини тіла людини. Дослідження соматичних фразеологізмів вимагає інтегративного підходу, що поєднує методи та здобутки різних лінгвістичних дисциплін. Вивчення соматичної фразеології дозволяє глибше зрозуміти природу людського пізнання, механізми метафоричного мислення, взаємозв'язок мови, культури та тілесного досвіду. Соматичні фразеологізми відображають універсальні та культурно-специфічні особливості концептуалізації світу, демонструючи, як тілесний досвід стає основою для осмислення абстрактних понять та явищ.

### **1.3. Методика дослідження фразеотематичної групи в магістерській роботі**

Методика дослідження фразеотематичної групи соматичних фразеологізмів у англійській та українській мовах опирається на інтегративний підхід, що поєднує структурно-семантичний, когнітивно-концептуальний та ідеографічний методи аналізу. Методологічна система дослідження передбачає застосування лише тих аналітичних процедур, які безпосередньо релевантні для вивчення компонентної

структури, семантичної організації та тематичної систематизації досліджуваного матеріалу

Структурно-семантичний аналіз становить один із фундаментальних методів вивчення фразеологічних одиниць із соматичним компонентом, оскільки дає змогу виявити внутрішню смислову організацію таких конструкцій через детальне розчленування на елементарні семантичні ознаки. У межах цього методу значення розглядається як ієрархічна структура, що складається з ядерних та периферійних сем. Ядерні ознаки відображають основні змістові домінанти фразеологізму, тоді як периферійні фіксують додаткові або ситуативно варіативні компоненти значення. Вихідним припущенням тут є ідея про те, що мовне значення має системну організацію, де кожна сема виконує певну функцію в межах концептуального простору фразеологічної одиниці. Для прикладу під час аналізу таких конструкцій, як «пальцем у небо», ядерною семою визначається тілесний компонент палець, що втілює фізичний акт спрямування або вказування. Водночас периферійна ознака актуалізує уявлення про невизначеність, спонтанність або відсутність орієнтації, що формує додаткове смислове навантаження. Розчленування на семи дозволяє моделювати внутрішню структуру фразеологізму та зіставляти її з подібними одиницями. У результаті можна ідентифікувати образні параметри, встановити ступінь когнітивної зумовленості значення, а також відслідкувати можливі семантичні трансформації, які відбуваються в межах фразеологічної підсистеми мови [65]. Такий підхід дає змогу побудувати типологію фразеологічних моделей, у межах яких тілесний компонент виступає не ізольованою лексемою, а ключовим носієм концептуального навантаження. Образність соматичних одиниць, що досліджується через порівняння семних структур, демонструє високий ступінь стійкості при збереженні гнучкості до контекстуального варіювання. Встановлення паралелей між семними ознаками фразеологізмів дозволяє створити когнітивні матриці, які репрезентують спільні ментальні сценарії, актуалізовані соматичними образами. Попри аналітичну силу структурно-семантичного підходу, варто враховувати певні обмеження його застосування. Надмірна деталізація сем може призводити до штучного розширення

значеннєвих полів, які не завжди мають підтвердження в емпіричних даних. Саме тому структурно-семантичний аналіз вимагає доповнення іншими методами, зокрема корпусним і контекстуальним моделюванням, що забезпечує збалансованість між теоретичною реконструкцією і фактичним уживанням мовного матеріалу [65].

У рамках методики семантичного поля відбувається моделювання асоціативних осередків навколо основних назв частин тіла, що дозволяє виявити латентні мікротеми та описати нюанси значень, недоступні при суто дефініційному прочитанні. Процедура структурного аналізу включає кілька послідовних етапів. Спочатку здійснюється семантична декомпозиція кожної одиниці з виділенням інтегральних та диференційних сем. Наступний крок передбачає встановлення ієрархічних відношень між семами всередині фразеологічного значення. Завершальний етап полягає в побудові семантичних полів та виявленні системних зв'язків між досліджуваними одиницями. Компонентний аналіз дозволяє не лише розкрити внутрішню структуру значення, але й встановити механізми семантичної деривації, що лежать в основі фразеотворення. Особливістю структурно-семантичного аналізу соматичних фразеологізмів є необхідність врахування специфічної ролі тілесного компонента у формуванні цілісного значення [56]. Соматизм може функціонувати як семантичне ядро, периферійний модифікатор або образна основа без прямого семантичного зв'язку. На думку автора, така поліфункціональність соматичного компонента вимагає диференційованого підходу до аналізу різних типів фразеологічних одиниць.

Когнітивно-концептуальний аналіз соматичних фразеологізмів розглядає ці одиниці як засоби мовної репрезентації багатовимірних концептів, що мають складну образну інфраструктуру, сформовану на перетині тілесного досвіду, ментальних схем і культурно зумовлених асоціацій. У межах цієї аналітичної парадигми фразеологізм не тлумачиться як статична мовна одиниця з фіксованим значенням, а постає динамічною когнітивною конструкцією, що втілює спосіб осмислення дійсності носіями мови через концептуальні механізми метафоризації, метонімізації та концептуального переносу. Тілесна база, закладена в основі

соматичного компонента, виконує роль когнітивного джерела, яке активує в ментальному просторі мовця відповідні образні сценарії, що забезпечують вербалізацію абстрактних понять, емоційних станів або соціальних характеристик. Концептосферний підхід, інтегрований у цей метод, дозволяє змоделювати внутрішню структуру значення фразеологізму через розмежування його ядерної й периферійної зони: перша містить універсальні й стабільні у міжмовному плані образи, друга охоплює культурно-специфічні конотації, варіативні інтерпретації й ситуативно забарвлені смислові нашарування. Наприклад, у конструкції «кивати головою» тілесна дія постає як базовий концепт, що через повторювану комунікативну практику набуває значення підтвердження або згоди, тоді як у певному контексті може бути переосмислена як знак нещирості, формального погодження або навіть іронічної згоди, що засвідчує здатність фразеологічного знака до гнучкої концептуальної адаптації. Така аналітична процедура дає змогу простежити внутрішню організацію значення фразеологізму, визначити його когнітивне навантаження та розкрити культурно-ментальні механізми, які регулюють інтерпретацію соматичного образу в межах певної лінгвокультурної системи. Водночас необхідно враховувати, що інтерпретація концептуальних структур завжди пов'язана з аналітичною суб'єктивністю дослідника, а отже, потребує кореляції з емпіричними даними корпусного аналізу, асоціативних експериментів або етнолінгвістичних описів, що забезпечують верифікацію реконструйованих когнітивних моделей [54].

Методологія когнітивного аналізу базується на теорії концептуальної метафори та принципах когнітивної семантики. Основними процедурами є ідентифікація концептуальних метафор, аналіз метафоричних проєкцій між концептуальними доменами, реконструкція когнітивних моделей та побудова концептуальних мереж. Аналіз таких метафоричних систем дозволяє виявити глибинні механізми концептуалізації абстрактних понять через тілесний досвід. Когнітивний підхід також передбачає дослідження образних схем (*image schemas*), які структурують людський досвід. Базові схеми контейнер, шлях, баланс, частина-ціле, центр-периферія формують когнітивне підґрунтя для метафоричного

осмислення. Аналіз образних схем розкриває універсальні когнітивні механізми, що лежать в основі фразеологічної семантики [29].

Порівняльно-паралельний та корпусно-статистичний аналіз становлять методологічну платформу для системного вивчення соматичних фразеологізмів у контексті міжмовних зіставлень і великих текстових корпусів, що дає змогу не лише відтворити семантичну структуру конкретної одиниці, а й виявити закономірності її функціонування в різних мовах, жанрах і комунікативних сферах [74].

Метод діяхронічного та лексикографічного опису фразеологічних одиниць із соматичним компонентом репрезентує комплексний підхід до вивчення еволюції значення, форми й функціональної ролі таких одиниць у різні історичні епохи. Цей метод ґрунтується на припущенні про те, що семантична структура фразеологізмів не є сталою, а постійно змінюється під впливом соціокультурних, мовних і комунікативних чинників. У межах діяхронічного підходу дослідник звертається до етимологічного аналізу, виявляючи первісні джерела фразеологічних одиниць, простежує шляхи їх входження в мову, форми запозичення (в разі іншомовного походження), а також особливості інтеграції до фразеологічного фонду мови. Вивчення таких одиниць у контексті текстів різних історичних періодів дозволяє виявити закономірності їх функціонування, зокрема зміну частотності, стилістичної належності, асоціативного потенціалу й прагматичних функцій. Значущим аспектом є виявлення семантичних зсувів, що вказують на процеси метафоризації, метонімізації чи десемантизації, які свідчать про переосмислення первинної тілесної номінації під впливом нових комунікативних потреб [45].

Лексикографічний компонент методу полягає в систематизації отриманих даних у вигляді словникових статей, що мають відображати як синхронну, так і діяхронну інформацію про фразеологізм. Лексикографи фіксують історичні нашарування значень, подаючи у словникових дефініціях як сучасне тлумачення, так і зафіксовані раніше інтерпретації. Особливе значення надається корпусному супроводу, тобто прикладам уживання з реальних джерел, що ілюструють функціональне навантаження одиниці у визначений період. Стилiстичні ремарки

дозволяють вказати на реєстр, емоційне забарвлення чи контекстуальні обмеження вживання. Важливим є й додавання культурних коментарів, які сприяють розкриттю когнітивної та етнокультурної специфіки фразеологізму [51]. Таким чином, лексикографічний опис дозволяє відтворити фразеологізм за результатами вивчення його розвитку, відображаючи взаємодію між лінгвістичною формою та історичною свідомістю носіїв мови.

Метод лексикографічного моделювання соматичних фразеологізмів у сучасній фразеографії набув комплексного характеру завдяки впровадженню інноваційних технічних і методологічних рішень, що суттєво розширюють аналітичні можливості дослідника. Сучасні електронні словники не обмежуються традиційним поданням дефініцій і прикладів, а активно використовують мультимедійні засоби для репрезентації невербальних елементів значення. Зокрема, візуальні засоби (анімовані схеми, відеофрагменти) дозволяють фіксувати жестові супроводи або мімічні маркери, що часто супроводжують фразеологізми із соматичними компонентами у реальному мовленні. Аудіозаписи автентичної вимови з різних діалектних ареалів і контекстів збагачують дані про інтонаційну специфіку таких одиниць. У поєднанні з етимологічною довідкою, культурологічним коментарем і частотним корпусним аналізом формується багаторівнева словникова стаття, яка репрезентує фразеологізм як динамічну, соціокультурно вмотивовану мовну одиницю [48].

Провідним методологічним орієнтиром при здійсненні досліджень соматичних фразеологізмів виступає система принципів, що забезпечують цілісність та релевантність лексикографічного опису. Принцип семантичної цілісності передбачає аналіз фразеологічної одиниці в її внутрішній структурі, уникаючи редукціонізму або ізоляції окремих частин конструкції [65].

Застосування принципу функціональної релевантності обумовлює постійне зіставлення теоретично реконструйованого значення з емпіричними даними, отриманими з корпусів різножанрових текстів, що відображають реальні дискурсивні практики. Інтерпретація результатів значеннєвого аналізу в межах принципу культурної детермінованості вимагає врахування специфічних тілесних

моделей, притаманних певній етнолінгвістичній спільноті, що особливо актуально при зіставленні фразеологізмів різних мов. Верифікація гіпотез за допомогою незалежних методів, зокрема, експериментальних (асоціативних тестів, кластерного аналізу), корпусних (контекстуальне моделювання), етнографічних (польові матеріали), втілює принцип інтердисциплінарної верифікації, що є запорукою емпіричної обґрунтованості висновків [55].

Крім згаданих, у дослідженнях соматичних фразеологізмів реалізуються також принципи системності, динамічності, антропоцентризму та екологічності. Розгляд одиниці як елементу складної ієрархічної системи, пов'язаної з іншими фразеологізмами синтагматично й парадигматично, формує основу системного підходу. Урахування історичних нашарувань і синхронних варіантів семантики забезпечується принципом динамічності, який дає змогу охопити варіативність уживання на різних часових етапах. Антропоцентричний принцип переорієнтовує лексикографічне моделювання на інтерпретацію мовного матеріалу крізь призму людського досвіду, емоцій, оцінок, що особливо важливо для фразеологізмів з тілесним компонентом, адже саме вони найчастіше виражають базові психофізіологічні реакції. Екологічний підхід вимагає враховувати взаємодію фразеологізму з його контекстуальним і культурним середовищем, розглядаючи його як елемент мовної екосистеми, що відображає та водночас формує соціальну реальність [89]. Справедливим буде зазначити, що методологічний апарат, який забезпечує реалізацію згаданих принципів, включає низку спеціалізованих аналітичних процедур. Зарубіжний дослідник А. П. Кові у власному дослідженні виокремлює наступні процедури:

- Контекстуальний аналіз дозволяє простежити семантичні варіації залежно від конкретної мовленнєвої ситуації, визначити ступінь метафоричної активності або прагматичної маркованості одиниці.

- Дистрибутивний аналіз спрямований на встановлення синтаксичних позицій, у яких фразеологізм є релевантним, з урахуванням обмежень щодо валентності та семантичної узгодженості компонентів.

- Прототипічний аналіз дає змогу виявити ядро й периферію у семантичному полі фразеологічного підкласу, фіксуючи стабільні й варіативні ознаки.
- Фреймовий аналіз, орієнтований на моделювання концептуальних структур, виявляє роль соматичних фразеологізмів у репрезентації базових схем людського досвіду (руху, сприйняття, емоційної реакції тощо).
- Дискурсивний аналіз, у свою чергу, фіксує прагматичні функції (вираження емоцій, оцінки, іронії або мовленнєвих актів) і дає змогу охопити прагмалінгвістичний вимір таких одиниць [12].

Кожна з процедур реалізується за чітко встановленими параметрами й критеріями, що забезпечують валідність і репрезентативність отриманих даних у межах фразеографічного опису (див. Таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

### Компаративна характеристика методів аналізу соматичних фразеологізмів

Метод аналізу	Основні процедури	Дослідницький фокус	Результати	Обмеження
Компонентний	Декомпозиція на семи, побудова семантичних полів	Структура значення	Ієрархія семантичних ознак	Статичність моделі
Когнітивно-концептуальний	Реконструкція концептів, аналіз метафор	Концептуальні структури	Когнітивні моделі	Суб'єктивність інтерпретації
Корпусно-статистичний	Аналіз частотності, колокацій	Функціонування в тексті	Дистрибутивні і патерни	Залежність від корпусу
Психолінгвістичний	Експерименти, нейровізуалізація	Когнітивна обробка	Часові та активаційні параметри	Лабораторні умови
Діахронічний	Етимологічний аналіз, історичні зрізи	Еволюція значення	Семантичні зсуви	Фрагментарність даних
Лексикографічний	Словникова параметризація	Систематизація	Словникові моделі	Нормативність опису

Дослідження реалізується у кілька послідовних етапів. Підготовчий етап включає визначення теоретичних засад. На цьому етапі здійснюється аналіз

наукової літератури з проблематики соматичної фразеології, вивчаються основні підходи до класифікації фразеологічних одиниць, уточнюються критерії віднесення мовних одиниць до фразеологічного фонду мови. Особлива увага приділяється визначенню поняття «соматичний фразеологізм» та встановленню переліку соматичних компонентів, що можуть входити до складу фразеологічних одиниць. До соматичних компонентів відносяться назви частин тіла людини та тварини (голова, обличчя, око, вухо, ніс, рот, зуби, язик, шия, плече, рука, палець, груди, серце, спина, живіт, нога, стопа та інші). Теоретичне обґрунтування методики включає також аналіз принципів ідеографічної класифікації фразеологізмів та особливостей зіставного дослідження фразеологічних систем різних мов.

Етап формування емпіричної бази дослідження передбачає створення репрезентативного корпусу соматичних фразеологізмів обсягом 110-120 одиниць для англійської мови та аналогічної кількості для української мови. Джерельною базою для англійської мови слугують авторитетні лексикографічні праці: «Oxford Dictionary of English Idioms» (2004) [18], «Cambridge International Dictionary of Idioms» (1998) [9], «Longman Dictionary of English Idioms» (1979) [25], «Collins COBUILD Dictionary of Idioms» (1995) [10], електронні ресурси «The Free Dictionary» [40], «Idioms Online» [19], та спеціалізовані корпуси сучасної англійської фразеології. Для української мови використовуються «Словник фразеологізмів української мови» за редакцією В.М. Білоноженка (2003) [79], «Фразеологічний словник української мови» В.Д. Ужченка та Д.В. Ужченка (1998) [87], збірки «Українські приказки, прислів'я і таке інше» М. Номиса [71], етнолінгвістичні словники та сучасні фразеологічні довідники української мови.

Критерії відбору фразеологічного матеріалу включають низку аспектів:

- наявність у структурі фразеологізму лексичного компонента, що позначає частину тіла людини або тварини;
- стійкість компонентного складу та відтворюваність у мовленні;
- ідіоматичність значення, тобто неможливість виведення цілісного значення зі значень окремих компонентів;

- фіксація у авторитетних лексикографічних джерелах;
- активне функціонування в сучасному мовленні, що підтверджується матеріалами мовних корпусів та живого мовлення;
- структурна повнота фразеологізму (наявність не менше двох повнозначних слів);
- належність до ядра фразеологічної системи мови.

При відборі матеріалу виключаються варіативні форми одного фразеологізму, архаїчні та діалектні одиниці, а також фразеологізми з низькою частотністю вживання. Особлива увага приділяється забезпеченню тематичної різноманітності відібраних одиниць та їхній рівномірній представленості в обох досліджуваних мовах. Структурно-семантичний аналіз здійснюється з використанням методу компонентного аналізу, що дозволяє розкрити внутрішню організацію фразеологічних одиниць та встановити роль соматичного компонента у формуванні цілісного значення. Процедура компонентного аналізу включає кілька етапів (див. Таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

### Етапи процедури компонентного аналізу соматичних фразеологізмів

№	Етап аналізу	Зміст процедури	Мета/Очікуваний результат
1	Сегментація фразеологізму	Розчленування фразеологічної одиниці на складові компоненти з обов'язковим виділенням соматичного елемента	Ідентифікація структурних компонентів та виокремлення соматичного компонента
2	Аналіз лексичного значення	Визначення прямого лексичного значення соматичного компонента поза фразеологічним контекстом	Встановлення вихідного (номінативного) значення соматичної лексики
3	Семантична функція	Встановлення ролі та функції соматичного елемента у структурі цілісного фразеологічного значення	Визначення внеску соматичного компонента у формування загального значення

4	Тип семантичних відношень	Виявлення характеру семантичних зв'язків між компонентами фразеологізму	Класифікація за типами: композиційні, ідіоматичні, змішані відношення
5	Механізми переосмислення	Ідентифікація способів метафоричного та метонімічного переосмислення соматичного компонента	Розкриття когнітивних механізмів формування переносного значення
6	Внутрішня форма та образність	Аналіз збереження образності соматичного компонента у структурі переносного значення	Встановлення ступеня мотивованості та образності фразеологізму

Дослідження семантичної структури соматичних фразеологізмів передбачає виділення денотативного, конотативного та прагматичного компонентів значення. Денотативний компонент відображає предметно-логічний зміст фразеологізму та його співвіднесеність з об'єктами дійсності. Конотативний компонент включає емоційно-оцінні, експресивні та стилістичні нашарування значення. Прагматичний компонент охоплює функціональні характеристики фразеологізму в різних комунікативних ситуаціях [80]. Аналіз семантичної структури дозволяє встановити ступінь ідіоматичності кожного фразеологізму, визначити його місце в системі мови та особливості функціонування в мовленні. Результати структурно-семантичного аналізу служать основою для подальшої тематичної класифікації матеріалу та його функціональної характеристики.

Методика етимологічного аналізу застосовується для з'ясування походження соматичних фразеологізмів та виявлення первинних образів, що лежать в основі їхнього формування. Етимологічний аналіз включає дослідження історії виникнення фразеологізму; встановлення зв'язку з конкретними історичними подіями, культурними традиціями або побутовими реаліями; аналіз еволюції значення від первинного до сучасного; виявлення культурних джерел образності (міфологія, релігія, народні вірування, професійна діяльність) [78]. Етимологічний компонент аналізу особливо важливий для розуміння національно-культурної

специфіки соматичних фразеологізмів та їхньої ролі у відображенні особливостей світосприйняття відповідних народів.

Ідеографічна класифікація досліджуваного матеріалу базується на принципах тематичного групування фразеологізмів відповідно до їхнього цілісного значення та позамовної співвіднесеності. Методологічною основою ідеографічної класифікації є теорія семантичних полів та концепція тематичної організації лексико-фразеологічного матеріалу. Процедура класифікації включає аналіз денотативного компонента значення кожного фразеологізму; визначення тематичної сфери, до якої належить позначуване поняття; групування фразеологізмів за принципом семантичної близькості; встановлення ієрархічних відношень між тематичними групами та підгрупами; виділення ядерних та периферійних елементів у межах кожної групи. Ідеографічна класифікація передбачає розподіл соматичних фразеологізмів на дві основні тематичні групи: «Опис поведінки та характеру людини» та «Опис відносин між людьми», що відображає антропоцентричний характер соматичної фразеології та забезпечує системний опис досліджуваного матеріалу.

Тематична група «Опис поведінки та характеру людини» охоплює фразеологічні одиниці, що характеризують особистісні якості, емоційні стани, поведінкові особливості та психологічні характеристики індивіда. У межах цієї групи здійснено виділення підгруп (емоційні стани (радість, горе, страх, здивування, роздратування); інтелектуальні характеристики (розумність, нерозумність, досвідченість, наївність); моральні якості (чесність, нещирість, щирість, підступність); поведінкові особливості (активність, пасивність, уважність, байдужість); фізичні стани (втома, бадьорість, хвороба, здоров'я); характерологічні риси (запальність, спокій, рішучість, нерішучість)). Кожна підгрупа містить фразеологізми з різними соматичними компонентами, що дозволяє виявити продуктивність окремих частин тіла у фразеотворенні та специфіку їхнього метафоричного переосмислення.

Тематична група «Опис відносин між людьми» включає фразеологізми, що описують різні аспекти міжособистісної взаємодії, соціальних відносин та

комунікативних ситуацій. Аналіз всередині групи здійснюється шляхом структурування на наступні підгрупи (близькість та віддаленість у стосунках; довіра та недовіра; співробітництво та конфлікт; домінування та підпорядкування; допомога та перешкоджання; гостинність та ворожість; романтичні стосунки; родинні зв'язки; професійні відносини; соціальна ієрархія). Аналіз згаданої тематичної групи дозволяє виявити особливості концептуалізації міжособистісних відносин через призму тілесного досвіду та встановити роль соматичних образів у формуванні уявлень про соціальну взаємодію.

Характеристика англійських соматичних фразеологізмів здійснюється шляхом детального аналізу кожної тематичної групи з виявленням специфічних рис поведінки та характеру людини, що вербалізуються засобами фразеології. Аналіз включає систематичний опис семантичного діапазону фразеологізмів у межах кожної тематичної підгрупи; встановлення продуктивності різних соматичних компонентів у формуванні фразеологічних значень; виявлення особливостей образної структури та культурних конотацій; дослідження варіативності форми та значення фразеологічних одиниць; аналіз стилістичної маркованості та функціональної диференціації. Особлива увага приділяється фразеологізмам з компонентами «head», «hand», «eye», «heart», «foot», які демонструють найвищу продуктивність в англійській соматичній фразеології. Результати аналізу систематизуються у вигляді структурованих таблиць, де для кожної риси або характеристики наводяться відповідні фразеологічні приклади з указівкою соматичного компонента та детальним тлумаченням значення.

Процедура аналізу англійських фразеологізмів включає також дослідження їхнього функціонування в різних типах дискурсу та комунікативних ситуаціях. Функціональний аналіз спрямований на виявлення особливостей використання соматичних фразеологізмів у розмовному мовленні, художній літературі, публіцистичному та офіційно-діловому стилях. Аналізується частотність вживання окремих фразеологізмів, їхня здатність до модифікацій та трансформацій, роль у створенні експресивності та образності мовлення. Особливу увагу приділено дослідженню культурних асоціацій та стереотипів, що лежать в основі англійських

соматичних фразеологізмів, їхньому зв'язку з традиціями, звичаями та історичними реаліями англomовних країн.

Характеристика українських соматичних фразеологізмів проводиться за аналогічною схемою з урахуванням специфіки української фразеологічної системи та особливостей національної мовної картини світу. Аналіз спрямований на виявлення національно-культурних особливостей концептуалізації тілесного досвіду в українській лінгвокультурі. Особлива увага приділяється фразеологізмам, що відображають традиційні українські уявлення про роль різних частин тіла, народні стереотипи та культурні цінності. Досліджуються фразеологізми з компонентами «голова», «серце», «рука», «око», «душа», які є особливо продуктивними в українській соматичній фразеології. Аналізується зв'язок українських соматичних фразеологізмів з народними віруваннями, обрядовістю, традиційним побутом та способом життя українського народу.

Методика зіставного аналізу соматичних фразеологізмів англійської та української мов є завершальним етапом дослідження, що дозволяє виявити спільні та відмінні риси у способах фразеологічної концептуалізації тілесного досвіду. Зіставний аналіз базується на принципах структурного та семантичного порівняння, що передбачає співставлення фразеологічних систем на різних рівнях: лексичному, семантичному, прагматичному та культурологічному. Методика зіставного аналізу передбачає здійснення порівняння кількісного складу тематичних груп соматичних фразеологізмів у досліджуваних мовах; встановлення наявності або відсутності певних рис та характеристик у фразеологічних системах обох мов; виявлення різниць у продуктивності окремих тематичних підгруп та соматичних компонентів; аналіз особливостей використання різних соматичних компонентів для вираження аналогічних понять; дослідження культурно-специфічних способів концептуалізації людського досвіду.

Процедуру встановлення міжмовних відповідностей можна найкраще охарактеризувати через виділення трьох типів еквівалентності:

- повна еквівалентність (фразеологізми мають ідентичну структуру, семантику та образність);

- часткова еквівалентність (фразеологізми мають подібну семантику, але різняться структурою або образністю);
- нульова еквівалентність (відсутність відповідника в одній з мов).

Особлива увага приділяється аналізу безеквівалентних фразеологізмів, які відображають унікальні аспекти національної культури та специфічні способи концептуалізації дійсності. Зіставний аналіз дозволяє виявити універсальні тенденції у формуванні соматичної фразеології та національно-специфічні особливості, що відображають різні культурні традиції та способи світосприйняття.

Використання представлення результатів у зведених таблицях слугує важливим компонентом дослідження, що забезпечує наочність та систематичність презентації аналітичного матеріалу. У межах дослідження було сформовано декілька різних типів таблиць для представлення різних аспектів. Таблиці для характеристики поведінки та характеру людини містять колонки «Риса/характеристика» та «Приклад» зі вказівкою відповідних фразеологізмів та їхнім детальним тлумаченням. Таблиці для опису відносин між людьми включають колонки «Аспект відносин» та «Приклад» з фразеологічними ілюстраціями та поясненнями контекстів їхнього використання. Зіставні таблиці містять колонки «Риса/характеристика», «Англійська мова», «Українська мова» з позначенням наявності (+) або відсутності (-) відповідних характеристик у кожній з мов, що дозволяє наочно продемонструвати результати порівняльного аналізу.

Додатково передбачається створення аналітичних таблиць для систематизації структурно-семантичних характеристик фразеологізмів, які включають інформацію про соматичний компонент, тип семантичних відношень, ступінь ідіоматичності, стилістичну маркованість та частотність вживання. Такий підхід до табличного представлення забезпечує комплексну візуалізацію результатів дослідження та полегшує їх інтерпретацію й верифікацію. Структура таблиць розроблена з урахуванням специфіки досліджуваного матеріалу та забезпечує можливість ефективного порівняння різних аспектів соматичної фразеології в англійській та українській мовах.

Процедура семантичного аналізу фразеологізмів включає детальний розгляд механізмів формування переносних значень на основі соматичних образів. Семантичний аналіз спрямований на виявлення типів концептуальних зв'язків між прямим значенням соматичного компонента та цілісним значенням фразеологізму. Досліджуються основні типи семантичних процесів: метафоризація (перенесення назви на основі подібності), метонімізація (перенесення на основі суміжності), синекдоха (перенесення частини на ціле або навпаки), функціональне переосмислення (перенесення на основі функціональної подібності). Особлива увага приділяється дослідженню ролі культурних стереотипів та народних уявлень у формуванні семантики соматичних фразеологізмів, аналізу архетипних образів та символічних значень різних частин тіла в різних культурах.

Семантичний аналіз включає також дослідження конотативних характеристик фразеологізмів, зокрема їхньої емоційно-оцінної спрямованості. Виявляється співвідношення позитивно та негативно конотованих фразеологізмів у кожній тематичній групі, аналізується роль емоційного компонента у формуванні цілісного значення фразеологічної одиниці. Досліджуються механізми формування експресивності соматичних фразеологізмів, їхня здатність створювати яскраві образні асоціації та впливати на емоційну сферу реципієнта. Результати семантичного аналізу використовуються для обґрунтування тематичної класифікації та пояснення особливостей функціонування окремих фразеологічних одиниць у різних комунікативних ситуаціях.

Інтерпретація результатів зіставного аналізу дозволяє сформулювати висновки про універсальні та специфічні риси соматичної фразеології в англійській та українській мовах. Виявляються спільні тенденції у концептуалізації тілесного досвіду, що відображають універсальні особливості людського мислення та фізіологічного устрою. Особлива увага приділяється інтерпретації результатів щодо продуктивності різних тематичних груп та соматичних компонентів у кожній з мов, що дозволяє виявити пріоритети та акценти в концептуалізації людського досвіду засобами фразеології.

Етап формулювання висновків та перспектив подальших досліджень завершує методологічну процедуру. На цьому етапі здійснюється підсумкове узагальнення результатів дослідження, формулюються основні висновки щодо структурно-семантичних, функціональних та культурологічних особливостей соматичних фразеологізмів у досліджуваних мовах. Визначаються теоретичні та практичні результати дослідження, їхнє значення для розвитку фразеологічної теорії та практики викладання іноземних мов. Окреслюються перспективи подальших досліджень у галузі соматичної фразеології, можливості розширення матеріалу дослідження та застосування нових методологічних підходів. Така комплексна методика забезпечує всебічний та систематичний аналіз фразеотематичної групи соматичних фразеологізмів, дозволяє отримати об'єктивні та достовірні результати щодо системної організації та функціональних особливостей досліджуваного матеріалу в англійській та українській мовах. Методологічна база дослідження відповідає сучасним вимогам лінгвістичної науки та забезпечує можливість отримання нових знань про природу та функціонування фразеологічних систем різних мов.

Описана методика забезпечує комплексне дослідження фразеотематичної групи соматичних фразеологізмів від етапу формування емпіричної бази до встановлення міжмовних відповідностей. Інтеграція структурно-семантичного, когнітивно-концептуального та ідеографічного підходів дозволяє виявити як універсальні, так і етноспецифічні особливості концептуалізації тілесного досвіду в англійській та українській фразеологічних системах

### **Висновки до розділу 1**

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що фразеологічні одиниці становлять унікальний елемент мовної системи, який характеризується поєднанням структурної складності та семантичної цілісності. Найбільш продуктивним підходом до їх систематизації є ідеографічна класифікація, оскільки саме вона дозволяє розкрити внутрішню організацію фразеологічного матеріалу через тематичне групування на основі цілісного значення та позамовної співвіднесеності. Ідеографічний підхід забезпечує можливість виявлення смислових зв'язків між

фразеологічними одиницями та моделювання фразеотематичних груп як цілісних семантичних мікросистем.

Особливо цінними для дослідження є соматичні фразеологізми, які становлять справжню скарбницю антропоцентричних знань. Аналіз згаданих фразеологічних одиниць дає підстави стверджувати, що у них відображається те, як тілесний досвід стає основою для концептуалізації абстрактних понять, що підтверджує теорію втіленого пізнання. На думку автора, саме соматична фразеологія найяскравіше відображає національно-культурну специфіку мовної картини світу, адже частини тіла є універсальними для всіх людей, проте їх символічна інтерпретація кардинально різниться в різних культурах.

Проаналізувавши різні методологічні підходи, можна стверджувати, що найбільш ефективним для дослідження соматичних фразеологізмів є інтегративний метод, який поєднує структурно-семантичний аналіз для виявлення компонентної структури, когнітивно-концептуальний підхід для розкриття механізмів метафоричної концептуалізації та ідеографічну класифікацію для тематичної систематизації матеріалу. Розроблена методика дослідження фразеотематичної групи соматичних фразеологізмів реалізується у послідовності чітко визначених етапів: формування репрезентативного корпусу на основі семи критеріїв відбору, компонентний аналіз семантичної структури з виділенням денотативного, конотативного та прагматичного компонентів, етимологічний аналіз для з'ясування мотиваційних основ та ідеографічна класифікація для виявлення тематичних груп і підгруп. Запропонований комплексний підхід створює надійне методологічне підґрунтя для багатоаспектного аналізу семантичних і функціональних властивостей соматичної фразеології, що дозволить виявити як універсальні закономірності, так і етноспецифічні особливості концептуалізації тілесного досвіду в англійській та українській мовах.

## РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ СОМАТИЗМІВ

### 2.1. Класифікація фразеологізмів з назвами частин тіла

Класифікація фразеологізмів з соматичними компонентами становить одне з найбільш складних і багатоаспектних завдань сучасної фразеології, оскільки вимагає врахування гетерогенної природи цих мовних одиниць та їхньої поліфункціональності в системі мови. Соматичні фразеологізми, як особливий клас фразеологічних одиниць, демонструють надзвичайну різноманітність форм, значень та функцій, що зумовлює необхідність розробки комплексних класифікаційних моделей, які б враховували структурні, семантичні, функціональні та когнітивні характеристики цих мовних утворень. Т. В. Тоненчук зазначає, що в сучасній лінгвістиці існує кілька основних підходів до класифікації соматичних фразеологізмів, кожен з яких акцентує увагу на різних аспектах їхньої організації та функціонування [84]. Послідовно, розробка адекватної класифікаційної системи має теоретичне значення для розуміння природи фразеологічних одиниць та практичну цінність для лексикографії, перекладознавства та лінгводидактики.

Структурно-граматична класифікація соматичних фразеологізмів базується на аналізі їхньої формальної організації та синтаксичних властивостей. За структурним критерієм виділяються одновершинні фразеологізми, у яких соматичний компонент є єдиним повнозначним елементом (англ. «by heart» - напам'ять, «at hand» - під рукою), двовершинні фразеологізми з двома повнозначними компонентами (англ. «to lose one's head» - втратити голову, «to wash one's hands» - умити руки), та багатoverшинні фразеологізми зі складною структурою (англ. «to have one's heart in one's mouth» - душа в п'ятах, «to keep one's cards close to one's chest» - тримати карти при собі). Структурна класифікація також враховує морфологічні характеристики компонентів та їхні синтаксичні функції в реченні. Британський фразеолог Розамунд Мун виділяє кілька структурних типів соматичних фразеологізмів: субстантивні (nominal), де фразеологізм функціонує як

іменник («a pain in the neck»), ад'єктивні (adjectival), які виконують функцію прикметника («hard-headed»), дієслівні (verbal), що функціонують як дієслова («to face the music»), та прислівникові (adverbial), які виступають як прислівники («hand in hand») [31]. Семантична класифікація соматичних фразеологізмів спирається на аналіз їхнього значення та ступеня семантичної злитості компонентів. Традиційно, науковці, виділяють три основні типи: фразеологічні зрощення (ідіоми), фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення. Соматичні фразеологічні зрощення характеризуються повною демотивованістю значення, коли загальна семантика не впливає зі значень окремих компонентів. Прикладами таких одиниць є англійські вирази «to kick the bucket» (померти) або «to be all thumbs» (бути незграбним), де зв'язок між буквальним та переносним значенням повністю втрачено. Фразеологічні єдності зберігають певну вмотивованість, їхнє значення може бути виведене через метафоричне переосмислення компонентів: «to lose one's head» (втратити самовладання), «to keep one's eyes open» (бути пильним). Фразеологічні сполучення характеризуються наявністю слова з фразеологічно зв'язаним значенням при збереженні відносної семантичної самостійності інших компонентів: «to pay attention» (звертати увагу), «to shake hands» (потиснути руки). Продовжуючи наведену тезу слухним вважаємо згадати і про позицію американського лінгвіста Чарльза Філлмора, який пропонує градуальний підхід до семантичної класифікації, виділяючи континуум від повністю ідіоматичних до повністю композиційних виразів [15].

Доволі поширеною у сучасному науковому дискурсі є і функціонально-семантична класифікація, яка групує соматичні фразеологізми за їхнім призначенням у мовленні та типом вираженого значення. Виділяються фразеологізми, що позначають емоційні стани («to have butterflies in one's stomach» - хвилюватися, «to lose heart» - втратити надію), ментальні процеси («to rack one's brains» - ламати голову, «to have something on the brain» - постійно думати про щось), фізичні дії та стани («to be on one's last legs» - ледве триматися на ногах, «to give someone the cold shoulder» - демонструвати холодність), соціальні відносини («to see eye to eye» - мати спільну думку, «to rub shoulders with» - спілкуватися з),

характеристики особистості («to have a thick skin» - бути нечутливим до критики, «to be all ears» - уважно слухати), та професійну діяльність («to have one's hands full» - бути дуже зайнятим, «to know something like the back of one's hand» - знати щось дуже добре) [42]. Тематична класифікація базується на семантичному полі соматичного компонента та виділяє групи фразеологізмів за назвами конкретних частин тіла. До найбільш продуктивних груп належать фразеологізми з компонентами: «head/голова» («to keep one's head» - зберігати спокій, «to be head over heels» - бути закоханим по вуха), «heart/серце» («to have a change of heart» - змінити думку, «to wear one's heart on one's sleeve» - не приховувати почуттів), «hand/рука» («to have the upper hand» - мати перевагу, «to try one's hand at something» - спробувати щось), «eye/око» («to turn a blind eye» - закривати очі на щось, «to keep an eye on» - наглядати), «face/обличчя» («to save face» - зберегти репутацію, «to fly in the face of» - суперечити). Тематична класифікація дозволяє виявити культурну символіку різних частин тіла та їх роль у концептуалізації світу [23].

Когнітивна класифікація спирається на аналіз концептуальних метафор та метонімії, що лежать в основі соматичних фразеологізмів. Згідно з теорією концептуальної метафори, розробленої Джорджем Лакоффом та Марком Джонсоном, соматичні фразеологізми групуються за типами концептуальних проєкцій. Угорський когнітивіст Золтан Ковечеш у власному дослідженні розвиває цю класифікацію, показуючи, як культурні моделі впливають на формування концептуальних метафор у різних мовах [16]. Виділяються орієнтаційні метафори, засновані на просторовій орієнтації людського тіла («to be down» - бути в поганому настрої, «to feel up» - почуватися добре), онтологічні метафори, що трактують абстрактні явища як фізичні об'єкти («to grasp an idea» - схопити ідею, «to break someone's heart» - розбити серце), та структурні метафори, які організують одні концепти в термінах інших («time is running out» - час спливає, де час концептуалізується як рідина).

Прагматична класифікація соматичних фразеологізмів ґрунтується на аналізі їхніх комунікативних функцій у конкретному дискурсивному контексті, зосереджуючи увагу на тому, як ці одиниці виконують мовленнєві дії, передають

оцінки, встановлюють соціальні зв'язки або рефлексують сам процес мовлення. Такий підхід дозволяє виявити не лише семантичне навантаження фразеологізмів, а й їхню прагматичну орієнтацію, що розкривається через типову інтенцію мовця й реакцію адресата. У межах цієї класифікації виокремлюються фразеологізми з експресивною функцією, що передають сильні емоційні стани, зокрема гнів або обурення, як у конструкції «to make one's blood boil», де соматичний образ крові виконує роль маркера емоційного напруження. До іншої групи належать одиниці з оцінною функцією, які формують позитивні або негативні соціальні оцінки, як-от «to have a heart of gold», де серце стає символом моральної досконалості, альтруїзму чи внутрішньої шляхетності. Окрему функціональну нішу займають фразеологізми зі спонукальним потенціалом, спрямовані на підтримку чи мотивацію співрозмовника, прикладом чого слугує конструкція «keep your chin up», що виконує роль імпліцитного закликати не втрачати оптимізм або витримку. Фатична функція реалізується через одиниці, які забезпечують контакт і соціальну взаємодію між мовцями, зокрема «how do you do», де соматична структура частково втратила первинну образність, але зберегла ритуальне призначення у стандартному мовленнєвому обміні. Ще одну важливу категорію становлять фразеологізми з метамовною функцією, які коментують мовлення, висловлювання чи інтерпретацію сказаного, як у випадку з «to put words in someone's mouth», що вказує на нав'язування змісту іншому учаснику комунікації. Зазначені одиниці виконують роль інструментів метарефлексії над мовленнєвим процесом, підкреслюючи межу між наміром мовця і його мовною реалізацією. Таким чином, прагматична класифікація дозволяє осмислити фразеологізми як повноцінні мовні дії з визначеною інтенційною структурою, що інтегруються у певні типи дискурсу, формуючи унікальні комунікативні сценарії [6].

Стилістична класифікація соматичних фразеологізмів ґрунтується на принципі диференціації цих одиниць за сферою їхнього функціонування та ступенем стилістичної маркованості, що дозволяє окреслити їхню відповідність певним типам дискурсу, жанрам мовлення та соціально-комунікативним умовам вживання. Такий підхід передбачає не лише лексико-семантичне групування, а й

аналіз прагматичного статусу фразеологізму в контексті його стилістичного навантаження, зокрема визначення ступеня офіційності, експресивності або культурної конвенційності. До першої категорії належать стилістично нейтральні одиниці, що не мають маркованого емоційного чи жанрового забарвлення й функціонують у різних регістрах мовлення, як-от «to shake hands», де соматична дія виконує функцію соціального ритуалу, або «to turn one's back on», яка вказує на акт відсторонення чи ігнорування. У другій категорії фіксуються розмовні та просторічні конструкції, які мають яскраво виражене експресивне забарвлення й часто використовуються у неформальному мовленні, як у випадку з «to be all thumbs», що позначає незграбність, або «to shoot one's mouth off», яка виражає зневажливу характеристику небезпечного чи нестриманого говоріння. Наступну групу становлять книжні фразеологізми, характерні для письмового або піднесеного мовлення, де тілесні образи функціонують як елементи метафоричної риторики, зокрема «to take the bull by the horns», що символізує рішучість, чи «to wash one's hands of», де йдеться про відмову від відповідальності, ідеологічно навантажену та культурно марковану. Окрему підсистему утворюють термінологічні сполуки, які перейшли до загального вжитку з міфологічних, медичних або наукових сфер, як-от «achilles heel», що вказує на вразливе місце, чи «to have a finger in every pie», де під соматичним образом криється концепт багатоспрямованої участі або втручання в різні справи. Така класифікація дозволяє чітко відслідковувати стилістичну адаптацію фразеологізмів, їхній жанровий потенціал і прагматичну функціональність у мовній практиці, а також створює основу для коректного використання цих одиниць у процесі перекладу, навчання іноземних мов або формування мовленнєвої компетенції в контексті міжстильової комунікації [59]. Етнокультурна класифікація акцентує увагу на національно-культурній специфіці соматичних фразеологізмів. Однією з найвідоміших представниць підходу є австралійська дослідниця А. Вежбицька, яка розробляє методологію виявлення культурних скриптів, закодованих у фразеологічних одиницях [47]. За ступенем культурної маркованості виділяються універсальні фразеологізми, що мають еквіваленти в багатьох мовах («to lose one's head» -

втратити голову), національно-специфічні одиниці, які відображають особливості культури («to have green fingers» - мати здібності до садівництва, притаманне британській культурі), та запозичені фразеологізми («Achilles' heel» - ахіллесова п'ята, з грецької міфології). Хронологічна класифікація розподіляє соматичні фразеологізми за часом їхнього виникнення та ступенем актуальності [61]. Виділяються архаїчні фразеологізми, що зберігають застарілі форми або значення («to pin one's faith on someone's sleeve» - сліпо довіряти комусь), традиційні фразеологізми, які активно функціонують у сучасній мові («to keep an eye on» - наглядати), неологізми, що виникли в останні десятиліття («to interface with someone» - взаємодіяти з кимось, від комп'ютерної термінології), та okazionalni утворення, створені для конкретного контексту.

Квантитативна класифікація базується на статистичних даних про частотність вживання соматичних фразеологізмів. За цим критерієм виділяються високочастотні фразеологізми (понад 100 вживань на мільйон слів), середньочастотні (10-100 вживань), низькочастотні (1-10 вживань) та рідкісні (менше 1 вживання). Корпусні дослідження показують, що найвищу частотність мають фразеологізми з компонентами «hand», «head», «eye» та «heart».

Комбінована класифікація інтегрує різні критерії для створення багатовимірної типології соматичних фразеологізмів. Така класифікація враховує структурні, семантичні, функціональні, стилістичні та культурологічні характеристики фразеологічних одиниць [7]. Окрім традиційних класифікацій, у сучасній фразеології розробляються інноваційні підходи до систематизації соматичних фразеологізмів. Для прикладу корпусно-орієнтована класифікація використовує методи автоматичного аналізу великих текстових масивів для виявлення кластерів фразеологізмів за їхніми дистрибутивними властивостями [83].

Результати багатоаспектного аналізу, здійсненого автором з урахуванням лінгвістичних, когнітивних, прагматичних і культурних чинників, дали змогу систематизувати соматичні фразеологізми за низкою класифікаційних параметрів, що охоплюють як структурні, так і функціонально-семантичні, стилістичні,

психолінгвістичні та культурологічні виміри. Запропонована нижче таблиця узагальнює основні типи класифікаційних підходів до соматичних фразеологізмів, визначає релевантні критерії для кожного з них, окреслює типові категорії та ілюструє кожен групу репрезентативними прикладами, що дає змогу простежити як внутрішньомовну варіативність цих одиниць, так і міждисциплінарну перспективу їхнього аналізу. (див. Таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

### Підходи до класифікації соматичних фразеологізмів

Тип класифікації	Основні критерії	Категорії	Приклади
Структурно-граматична	Формальна організація	Одновершинні, двовершинні, багатoverшинні; субстантивні, ад'єктивні, дієслівні, адвербіальні	«by heart», «to lose one's head», «hand in hand»
Семантична	Ступінь ідіоматичності	Фразеологічні зрощення, єдності, сполучення	«to kick the bucket», «to lose heart», «to pay attention»
Функціонально-семантична	Тип вираженого значення	Емоційні стани, ментальні процеси, фізичні дії, соціальні відносини	«to have butterflies in stomach», «to rack one's brains»
Тематична	Соматичний компонент	За частинами тіла: head, heart, hand, eye, face	«to keep one's head», «to have a change of heart»
Когнітивна	Тип концептуальної метафори	Орієнтаційні, онтологічні, структурні	«to feel down», «to grasp an idea», «time is running out»
Прагматична	Комунікативна функція	Експресивна, оцінна, спонукальна, фатична	«to make one's blood boil», «keep your chin up»
Стилістична	Сфера вживання	Нейтральні, розмовні, книжні, термінологічні	«to shake hands», «to be all thumbs», «achilles heel»
Етнокультурна	Культурна маркованість	Універсальні, національно-специфічні, запозичені	«to lose head», «to have green fingers», «Achilles' heel»
Хронологічна	Час виникнення	Архаїчні, традиційні, неологізми, okazіональні	«to pin faith on sleeve», «to keep an eye on»

Квантитативна	Частотність вживання	Високочастотні, середньочастотні, низькочастотні	Визначається корпусними даними
Психолінгвістична	Ступінь прозорості	Прозорі, напівпрозорі, непрозорі	«to lend a hand», «cold feet», «to kick the bucket»

Проблема класифікації соматичних фразеологізмів ускладнюється їхньою поліфункціональністю та здатністю до семантичних модифікацій у контексті. Багато фразеологізмів можуть належати одночасно до кількох класів залежно від обраного критерію класифікації. Наприклад, фразеологізм «to lose one's head» за структурою є дієсловним, за ступенем ідіоматичності - фразеологічною єдністю, за семантикою - виразом емоційного стану, за стилістичним забарвленням - нейтральним, за частотністю - високочастотним. На думку автора, перспективним напрямом розвитку класифікаційних систем є створення моделей, які б враховували варіативність та еволюцію фразеологічних одиниць. Такі моделі мають базуватися на принципах прототипічної організації категорій, де центральні члени класу характеризуються повним набором диференційних ознак, а периферійні лише частковою відповідністю. Креативними є комплексні класифікації, що поєднують структурно-семантичні та функціонально-прагматичні критерії. Такий підхід дозволяє створювати словники нового покоління, де кожна фразеологічна одиниця супроводжується багатоаспектною характеристикою: структурною формулою, семантичним описом, стилістичними маркерами, частотними даними, прагматичними коментарями та культурологічною інформацією. Розробка універсальної класифікації соматичних фразеологізмів залишається актуальним завданням сучасної фразеології. Така класифікація має враховувати досягнення різних лінгвістичних шкіл та напрямів, інтегруючи структурний, семантичний, функціональний, когнітивний та культурологічний підходи. Водночас вона повинна бути достатньо гнучкою для адаптації до специфіки різних мов та культур, забезпечуючи можливість порівняльних досліджень та виявлення універсальних закономірностей у сфері соматичної фразеології.

## 2.2. Порівняльний аналіз англійських фразеологізмів

Семантична структура фразеологізмів із соматичними компонентами формується на перетині когнітивних, культурних та лексико-семантичних процесів, унаслідок чого тілесні лексеми стають ядрами хронізованих образів, що концептуалізують людський досвід. У цьому підрозділі нам необхідно розгорнути порівняльний аналіз цих процесів у двох мовах, демонструючи, як однакові тілесні референти утворюють різні (або схожі) значеннєві моделі в англійській та українській фразеологічних системах. Вихідною аналітичною площиною є когнітивно-семантична типологія Ю. Апресяна, яка встановлює сім функціональних доменів («сприйняття», «емоції», «воля», «інтелект», «рух», «фізіологія», «мовлення») і визначає, що кожен соматизм активує один чи кілька із цих доменів. Так, компонент *eye* / око переважно відображає домен «сприйняття», *heart* / серце – «емоції», *hand* / рука – «дія та воля», *head* / голова – «інтелект». Семантична наповненість ідіом вибудовується крізь універсальну когнітивну операцію тілесного перенесення (*embodiment*), але конкретизується за допомогою національно-культурних метафор. Це зумовлює як ізоморфізм окремих моделей (*to lose one's head* = втратити голову), так і наявність лакун, деобразнісних замінів та стилістичних зсувів (*to have cold feet* ↔ дати задню). Кількісні параметри розподілу соматичних компонентів засвідчують відмінні акценти обох мов. В англійському корпусі найбільшу фразеотвірну активність виявляють *hand* (15%), *head* (11%), *eye* (10%), *heart* (9%), *face* (7%). Для української системи провідними є око (281 одиниця), рука (180), голова (156), язик (75) та нога (80). Відтак, англійська фразеологія тяжіє до моделей «дії» та «мануальної взаємодії» (висока частотність *hand*), тоді як українська демонструє семантичну домінацію зорового та орального каналів сприйняття світу (око, язик). Останнє корелює з традиційно сакралізованим статусом зору в народній магії та ораторської майстерності в культурі усного слова [51].

Розгортаючи порівняння, слід виокремити п'ять механізмів семантизації [72]:

1. Універсальна метафора «Тіло → Психіка»: обидві мови проєктують фізичні дії на внутрішні стани (англ. *wear one's heart on one's sleeve* / укр. носити серце на долоні), але англійській властива більша експлікація соціальної відкритості, тоді як українська зберігає інтимний контекст виявлення .

2. Модель «Контроль та влада» через верхні кінцівки: англійське *twist someone's arm* і українське крутити руки позначають примус, однак англійський вираз частіше фіксує юридико-діловий дискурс, тоді як український утримує побутове забарвлення. Статистично це відбивається у вищій частотності *hand-ідіом* у бізнес-лексиконі англійської мови .

3. Образ «Зір → Контроль інформації»: пара *keep an eye on* / не зводити очей засвідчує структурну еквівалентність, проте англійські конструкції схильні до превентивної модальності («пильнувати наперед»), тоді як українські – до безперервного спостереження («стежити невідривно») .

4. Модель «Говоріння та соціальна оцінка» через *tongue* / язик: англійському *hold your tongue* відповідає українське прикусити язика; обидва вирази активізують домен «воля», але українське конструє додаткову метонімію фізичного болю як символу стримування.

5. Емоційна дисоціація «cold-hot» у соматизмі *foot* / ноги: англ. *to get cold feet* формує метафору «охолодження» як маркера страху, відсутню в українській: для передачі того самого стану використано іншу тілесну зону (тремтіти серцем, дати задню), що демонструє лінгвокультурну варіативність.

При описі зазначених моделей важливо спиратися на лексикографічні бази: *Cambridge International Dictionary of Idioms* [30] та *Oxford English Dictionary* [34] для англійської, «Фразеологічний словник української мови» В. Білоноженка <sup>1</sup> й «Фразеологія сучасної української мови» В. Ужченка [86] для української. Попри універсальну тілесну основу семантика соматичних фразеологізмів структурується національно когнітивними сценаріями. Англійська мова фокусує тілесну метафору на прагматичних доменах дії й соціальної взаємодії, тоді як українська – на

---

перцептивно-емоційному відтворенні дійсності. Зіставлення цих моделей дає змогу не лише окреслити типи перекладної еквівалентності, а й виявити культурні пріоритети, що формують англійську й українську картини світу.

База дослідження фразеологізмів з компонентами-соматизмами в англійській мові складається з трьох основних документів, які формують комплексний ресурс для аналізу та систематизації ідіом з частинами тіла. Додатково використовуються фундаментальні лексикографічні джерела: Cambridge International Dictionary of Idioms та Oxford English Dictionary для англійської мови, а також «Фразеологічний словник української мови» В. Білоноженка й «Фразеологія сучасної української мови» В. Ужченка для української мови. Перший документ від Busuu «From Head to Toe: Exploring Body Part Idioms in English» представляє систематизований підхід до вивчення ідіом. Автор Chiara Pegoraro структурує матеріал за анатомічним принципом - від голови до ніг. Документ містить таблиці з ідіомами, їх значеннями та прикладами використання в контексті [11]. Другий документ від English Swami «50 Body Idioms with Exercises» зосереджується на практичному аспекті вивчення ідіом. Стаття презентує 50 найпоширеніших ідіом з частинами тіла та супроводжується системою вправ для закріплення матеріалу [1]. Третій документ від Clark and Miller «75 Body Idioms in English» є найбільш комплексним джерелом. Стаття Gabriel Clark презентує розширений список з 75 ідіом, супроводжуваних детальними поясненнями кожного фразеологізму з культурним та історичним контекстом [2]. Ця комплексна база формує надійний фундамент для проведення порівняльного аналізу англійських та українських фразеологізмів з компонентами-соматизмами, забезпечуючи можливість глибокого наукового аналізу з урахуванням культурних, історичних та лінгвістичних аспектів фразеологічних одиниць в обох мовах.

Системний аналіз 120 англійських фразеологічних одиниць з компонентами-назвами частин тіла демонструє високоорганізовану семантичну структуру, що охоплює основні сфери людського досвіду. Соматичний код у фразеологічній системі англійської мови виявляє специфічні механізми концептуалізації абстрактних понять через конкретні тілесні образи.

**Емоційно-психологічна семантична сфера.** Найрепрезентативнішою групою є фразеологізми на позначення емоційних станів та психологічних реакцій, що охоплюють 34 одиниці досліджуваного корпусу. Страх як базова емоція експлікується через *break a leg*, що демонструє евфемістичну інверсію з апотропейним значенням побажання удачі. Прямий страх позначають *cold feet* та *get cold feet*, де образ похолодання кінцівок метафорично відображає фізіологічну реакцію на стрес. Інтенсивний переляк концептуалізується через *make your hair stand on end*, використовуючи образ скуйовдженого волосся як символ крайнього жаху. Нервозність та тривожність репрезентовані *have butterflies in your stomach*, де образ метеликів у шлунку передає відчуття внутрішнього дискомфорту через синестезійну метафору руху. Більш інтенсивне хвилювання позначає *have your heart in your mouth*, де зміщення серця з природного положення символізує екстремальну ступінь емоційного напруження. Стан розгубленості виражає *tongue-tied*, використовуючи образ зв'язаного язика для позначення втрати мовленнєвих здібностей. Радість та позитивні емоції експлікуються через *laugh your head off*, де гіперболізована дія сміху підкреслює інтенсивність веселощів. *A sight for sore eyes* позначає радісну зустріч, використовуючи образ полегшення для втомлених очей.

Закоханість концептуалізується через *head over heels*, де порушення природного положення тіла символізує повну захопленість почуттями. Печаль знаходить вираження у *cry your heart out* та *break your heart*, де серце як центр емоційного життя піддається фізичному руйнуванню або виливанню через сльози. Емоційне полегшення позначають *get it off your chest* та *get something off your chest*, використовуючи образ звільнення грудної клітки від тягара. Самоконтроль та стриманість виражають *keep your chin up*, *keep your hair on*, *keep a stiff upper lip*, де контроль над різними частинами тіла символізує психологічну стійкість. Протилежний стан - втрата контролю - позначається *have your head in the clouds*, що означає відірваність від реальності. Прагнення та бажання концептуалізуються через *have your heart set on*, де фіксація серця на об'єкті символізує непохитність наміру. Надія виражається *keep your fingers crossed*, використовуючи ритуальний жест як символ сподівання на удачу. Здивування позначає *raise an eyebrow*, де

мімічна реакція стає метафорою внутрішнього стану. Дратування та роздратування репрезентовані *a pain in the neck, pain in the neck, get under someone's skin*, де фізичний дискомфорт у різних частинах тіла символізує психологічне напруження. Спокій та заспокоєння виражає *keep your hair on*, підкреслюючи збереження зовнішнього контролю як ознаку внутрішньої рівноваги.

**Когнітивна та інтелектуальна сфера.** Розумові здібності та пізнавальні процеси репрезентовані 18 фразеологічними одиницями. Розуміння складних понять концептуалізується через *get your head around something*, де голова як вмістилище розуму має фізично охопити проблему. Спонтанну інтелектуальну реакцію позначає *off the top of one's head*, що підкреслює поверхневий характер миттєвого мислення без глибинної обробки. Пам'ять та її функціонування виражають *on the tip of your tongue*, що відображає стан часткового згадування, коли інформація знаходиться на межі свідомого відтворення. Суб'єктивність сприйняття позначає *all in your head*, що означає ілюзорність або уявність явища. Обмеженість мисленнєвих здібностей концептуалізується через *wet behind the ears*, використовуючи образ новонародженого для позначення недосвідченості.

Інтелектуальне уникнення реальності виражає *bury your head in the sand*, що базується на помилковому уявленні про поведінку страуса. Відкритість до нових ідей позначає *keep an open mind*, де розум уподібнюється простору, здатному приймати нові знання. Перебільшення власних можливостей виражає *in over your head*, використовуючи образ занурення у воду понад голову як метафору інтелектуальної неспроможності. Адаптивність та гнучкість мислення концептуалізуються через *play it by ear*, що базується на музичній метафорі імпровізації без нотного запису. Реалістичність мислення позначає *keep your feet on the ground*, де твердий контакт із землею символізує практичний підхід до життя. Концентрація та зосередженість виражають *eyes on the prize* та *have your nose in a book*, де органи сприйняття спрямовуються на конкретний об'єкт уваги. Точність визначення позначає *put your finger on it*, використовуючи образ точного дотику для інтелектуальної локалізації проблеми.

**Соціальна взаємодія та міжособистісні відносини.** Сфера соціальних контактів охоплює 31 фразеологічну одиницю, що демонструє центральність міжлюдських відносин у фразеологічній картині світу. Допомога та підтримка концептуалізуються через *lend a hand, give someone a hand, hold out your hand*, де рука як основний інструмент дії символізує готовність до співпраці. Емоційна підтримка виражається *a shoulder to cry on*, використовуючи образ плеча як опори для людини у скруті. Уважність та контроль позначають *keep an eye on, all ears, be all eyes, be all thumbs*, де активізація органів сприйняття символізує концентрацію на об'єкті. Протилежна поведінка - ігнорування - репрезентована *turn a blind eye, give the cold shoulder*, що передбачає навмисне відключення сенсорних каналів. Агресивна поведінка виражається через *jump down someone's throat, get a kick in the teeth, step on someone's toes*, де різні частини тіла стають об'єктами або інструментами конфлікту. М'якші форми конфронтації позначають *a slap on the wrist*, що означає символічне покарання без серйозних наслідків.

Обман та маніпуляції концептуалізуються через *pull the wool over someone's eyes, put words in someone's mouth, pull someone's leg*, де різні частини тіла стають об'єктами маніпулятивних дій. Контроль над іншими виражає *in the palm of your hand, wrap around your little finger*, використовуючи образ утримання в руці як символ повного домінування. Мовленнєва поведінка репрезентована *hold your tongue, keep your mouth shut, bite your tongue, put your foot in your mouth*, де органи мовлення контролюються або порушують соціальні норми. Нещирість позначає *lip service*, що означає поверхневі обіцянки без реального наміру їх виконувати. Соціальна видимість концептуалізується через *stick out like a sore thumb, catch someone's eye*, де різні частини тіла символізують ступінь помітності в соціальному середовищі. Підпорядкування та дисципліна виражаються *toe the line*, використовуючи образ точного дотримання межі. Справедливість та несправедливість позначають *get it in the neck*, що означає отримання покарання, часто незаслуженого. Відмова від відповідальності концептуалізується через *wash your hands of something*, що базується на біблійному образі символічного очищення. Невтручання в чужі справи виражає *keep your nose out of something*,

використовуючи образ носа як символу цікавості. Обхід ієрархії позначає *go over someone's head*, де голова символізує позицію в соціальній структурі.

**Характерологічні та моральні якості.** Особистісні риси репрезентовані 15 фразеологічними одиницями, що відображають моральні та етичні аспекти людської природи. Доброта концептуалізується через *have a heart of gold*, де дорогоцінний метал символізує високу моральну цінність особистості. Спорідненість виражає *flesh and blood*, використовуючи базові компоненти тіла для позначення кровних зв'язків. Стійкість характеру позначають *stick to your guns, put your foot down, hold your head high*, де різні частини тіла символізують непохитність позиції та моральну твердість. Протилежну якість - поступливість - може виражати відсутність таких характеристик. Емоційна стійкість концептуалізується через *have a thick skin*, де шкіра як захисний бар'єр символізує здатність протистояти критиці та негативним впливам. Образливість позначає *a chip on your shoulder* та *have a chip on your shoulder*, використовуючи образ тягаря на плечі як символ психологічної травми або озлобленості. Моральна перевага виражається *be head and shoulders above*, де фізична висота символізує етичну та інтелектуальну перевагу над іншими. Всепрощення та терплячість позначає *turn the other cheek*, що базується на християнському принципі непротивлення злу. Рішучість та сміливість концептуалізуються через *stick your neck out, bite the bullet*, де частини тіла піддаються ризику заради досягнення мети. Відповідальність виражає *shoulder the blame*, використовуючи образ плеча як носія тягаря провини. Зневага та презирство позначає *turn your nose up*, де піднятий ніс символізує зарозумілість та відторгнення. Гідність та самоповага виражаються через вже згаданий *hold your head high*, що підкреслює вертикальну метафору моральної переваги.

**Трудова діяльність та професійні якості.** Сфера праці охоплює 12 фразеологічних одиниць, що відображають різні аспекти трудових відносин та професійної діяльності. Інтенсивну працю позначають *break your back, blood, sweat, and tears, get your hands dirty*, де фізичне напруження та забруднення символізують тяжкість трудових зусиль. Справедливий розподіл обов'язків концептуалізується через *pull your weight*, де вага як фізична характеристика означає пропорційний

внесок у спільну діяльність. Початок професійної діяльності виражає *get your feet wet*, використовуючи образ входження у воду як метафору першого досвіду. Професійну некомпетентність позначають *be all thumbs*, де заміна спритних пальців незграбними великими пальцями символізує відсутність необхідних навичок. Завантаженість роботою виражають *have your hands full, up to your neck*, де різні частини тіла символізують ступінь зайнятості. Професійну майстерність концептуалізує *have an ear for*, що означає спеціалізовану здатність у конкретній сфері діяльності. Інформованість про поточні події позначає *keep your finger on the pulse*, використовуючи медичну метафору відстеження життєвих показників.

Самостійність у професійній сфері виражає *stand on your own two feet*, де вертикальне положення без підтримки символізує економічну та трудову незалежність. Всебічна залученість позначається *have a finger in every pie*, що означає участь у різноманітних проєктах та діяльностях. Викриття неправомірних дій концептуалізується через *catch someone red-handed*, де червоний колір на руках символізує сліди злочинної діяльності. Невдячність до благодійника виражає *bite the hand that feeds you*, використовуючи образ агресії проти джерела підтримки.

**Матеріальні та економічні відносини.** Фінансова сфера репрезентована 5 фразеологічними одиницями, що відображають економічні аспекти людського життя. Висока вартість концептуалізується через *cost an arm and a leg*, де найцінніші частини тіла символізують значні матеріальні витрати. Фінансова відповідальність позначається *foot the bill*, що поєднує соматичний компонент з економічною термінологією. Бідність та скрутне становище виражає *live from hand to mouth*, де коротка відстань між рукою та ротом символізує негайне споживання заробленого без можливості накопичення. Повний контроль над ситуацією позначає *in the palm of your hand*, де долоня як місце утримання означає абсолютне володіння ресурсами. Безпека та надійність у фінансових справах концептуалізується через *in good hands*, що означає довіру до компетентного управління коштами або активами.

**Часові та просторові характеристики.** Темпоральні та просторові відношення репрезентовані найменшою групою у 2 одиниці, що відображає менш

активне використання соматичних образів для цих концептів. Миттєвість позначають *in the blink of an eye*, де найкоротша фізіологічна дія символізує мінімальний часовий проміжок. Просторові відношення концептуалізуються через *at the foot of*, де нога як нижня частина тіла позначає нижнє положення в просторі. Приховану діяльність позначає *behind your back*, що означає дії поза межами контролю особи. Відкладення справ виражає *on the back burner*, використовуючи кулінарну метафору з соматичним компонентом для позначення тимчасового призупинення діяльності.

**Фізіологічні стани та здоров'я.** Стан здоров'я та фізичного самопочуття складає окрему групу з 3 фразеологічних одиниць. Втому та виснаження позначає *on your last legs*, де ноги як опора тіла символізують останні резерви фізичних сил. Пильність та готовність до дій концептуалізується через *be on your toes*, де положення на кінчиках пальців означає максимальну мобілізацію. Харчові уподобання виражає *have a sweet tooth*, де зуб як орган споживання їжі спеціалізується для конкретного типу продуктів. Глибину проникнення або впливу позначає *to the bone*, що означає досягнення найглибших рівнів організму. Проведений аналіз демонструє, що англійські фразеологізми з соматичними компонентами утворюють високоорганізовану семантичну систему, що охоплює всі основні сфери людського досвіду. Соматичний код виявляється особливо продуктивним у концептуалізації абстрактних понять через конкретні тілесні образи, що підтверджує центральну роль тіла в англійській картині світу та когнітивних процесах носіїв мови.

У поданій таблиці Додаток А. продемонстровано повний корпус із 120 англійських фразеологізмів із соматичними компонентами, що слугує емпіричною основою дослідження. Матеріал подано у форматі «вислів - семантична група - соматичний компонент - інтерпретація значення», що дозволяє одночасно бачити як внутрішню семантичну структуру одиниці, так і її мотивувальний тілесний образ. Такий спосіб подання фіксує полісемічність соматичних метафор: один і той самий компонент варіює між когнітивною, емоційною та соціальною площинами. Зокрема, *head* у межах масиву маркує і процеси осмислення, і стани афекту, і моделі

ієрархічної взаємодії; hand стабільно пов'язується з дією, залученням і підтримкою; eye репрезентує контроль, нагляд і увагу як базові механізми соціальної координації. Завдяки колонці з короткою семантичною парафразою кожна одиниця отримує операціоналізоване трактування, придатне для подальшої кількісної агрегації та порівнянь між групами.

Таблиця 2.2.

### Узагальнена статистика за семантичними групами

Семантична група	Кількість фразеологізмів	Відсоток від загальної кількості
Емоційно-психологічна	34	28,3%
Соціальна взаємодія	31	25,8%
Когнітивна	18	15,0%
Характерологічна	15	12,5%
Трудова діяльність	12	10,0%
Матеріально-економічна	5	4,2%
Фізіологічна	3	2,5%
Часово-просторова	5	4,2%
Загалом	120	100%

Структура даних у таблиці 2.2. відтворює ієрархію тематичних доменів, що характерна для англійської соматичної фразеології. Перевага емоційно-психологічних і соціально-інтеракційних значень засвідчує центральність внутрішніх станів і міжособистісних практик у конструюванні метафоричних моделей через тіло. Когнітивні одиниці формують друге семантичне ядро, відбиваючи роль мови у кодифікації процесів уваги, пам'яті та мислення, тоді як характерологічні одиниці стабілізують мовні прототипи особистісних рис на кшталт стійкості, рішучості чи принциповості. Трудові, матеріально-економічні, часово-просторові та фізіологічні референти становлять периферію, однак саме вони забезпечують широту покриття ситуацій і підвищують здатність соматичного фреймування у сферах діяльності, просторової локалізації та тілесної сенсорності.

Таблиця 2.3.

### Розподіл за соматичними компонентами

Соматичний компонент	Кількість фразеологізмів	Частота використання
hand/hands	18	15,0%
head	16	13,3%
eye/eyes	12	10,0%
heart	8	6,7%
foot/feet	8	6,7%
mouth	7	5,8%
finger/fingers	6	5,0%
neck	6	5,0%
shoulder	5	4,2%
tongue	4	3,3%
back	4	3,3%
nose	3	2,5%
leg/legs	3	2,5%
thumb/thumbs	3	2,5%
chin	3	2,5%
ear/ears	3	2,5%
toe/toes	2	1,7%
skin	2	1,7%
lip	2	1,7%
arm	2	1,7%
tooth/teeth	2	1,7%
chest	2	1,7%
Інші	21	17,5%
Загалом	120	100%

Із погляду внутрішньої організації корпусу таблиці 2.3. відображено закономірні частотні доміанти соматичних ознак. Найпродуктивнішими є руки, голова й очі, що узгоджується з їхньою універсальною функцією у людській дії, пізнанні й соціальній координації; серце та стопи задають афективно-екзистенційні та просторові виміри досвіду. Водночас масив висвітлює типові методологічні виклики для подальшої стандартизації даних: по-перше, наявні дублетні формулювання і повтори ідіом у різних рядках, що потребує лематизації та дедуплікації перед статистичним підрахунком; по-друге, окремі одиниці позначені компонентами, які не є строго соматичними у вузькому визначенні (наприклад, лексеми на кшталт *bullet* або *guns*), що вимагає чіткішого критерію включення; по-третє, багатокомпонентні вислови різняться за ступенем семантичної «ваги» кожного елемента, отже доцільно або запровадити ієрархію компонентів за

релевантністю, або застосувати вагові коефіцієнти при підсумовуванні. Зазначені кроки забезпечать узгодженість корпусу та підвищать валідність наступних кількісних висновків. Таблиця 2.3. виконує подвійну функцію: описову, бо надає цілісний зріз соматичної фразеології з прив'язкою до значень і контекстів уживання, та аналітичну, бо створює умови для перевірки гіпотез щодо антропоцентричної організації метафор у англійській мові. З неї безпосередньо впливає модель ядра й периферії соматичних образів, де найбільш когнітивно та комунікативно навантажені частини тіла забезпечують семантичну щільність і варіативність фразеологічної системи, а периферійні елементи розширюють її описовий потенціал. Така інтерпретація дозволяє узгодити якісне спостереження над одиницями з формальними процедурами підрахунку і створює надійну основу для подальшого порівняння та побудови типології соматичних метафор.

Порівняльний аналіз значеннєвих моделей у підрозділі 2.2 засвідчив, що англійська й українська фразеологічні системи з соматичними компонентами ґрунтуються на спільному когнітивному механізмі тілесного перенесення, однак розгортають його в різних культурно зумовлених сценаріях. Тіло виступає універсальним «якорем» метафоризації, через який абстрактні стани й відношення набувають конкретної образності; при цьому ізоморфні пари на кшталт *lose one's head* - «втратити голову» співіснують із лакунами й замінами образів, як-от *get cold feet* - «дати задню», де спільний емоційний зміст реалізується через різні соматичні зони та символічні коди. Кількісні показники англійського корпусу (120 одиниць) підтверджують домінування емоційно-психологічної та соціально-інтеракційної семантики, що корелює з найвищою частотністю компонентів *hand/hands*, *head* та *eye/eyes*. Відповідно до зведених даних, руки акумулюють близько 15% фразеологізмів, голова - 13,3%, очі - 10%, задаючи вісь «дія/воля - інтелект - сприйняття». Українська система, за підрахунками для релевантних гнізд, висуває на передній план «око», «руку», «голову», а також «язик» і «ногу», що означає перевагу перцептивного та орального каналів, унаслідок чого контроль спостереженням і регуляція мовленням структурно посилюються. Такий розподіл відображає культурні пріоритети: англійська мова сильніше кодує прагматичні

домени дії, взаємодії та управління, тоді як українська – перцептивно-емоційне опосередкування досвіду. Функціонально це виявляється у відмінних профілях доменів: англійські hand-моделі частіше маркують примус, допомогу, відповідальність і волевиявлення, head-моделі – раціональну оцінку, планування та ієрархічні ходи, eye-моделі – превентивний нагляд і точковий контроль. В українській картині світу око стабільніше прив'язане до безперервного спостереження та оцінки видимого, язик - до соціальної оцінки мовлення та нормативної стриманості, нога - до просторової/екзистенційної позиції суб'єкта.

Імплікації для міжмовної еквівалентності є двоякі. З одного боку, частина моделей перекладається прямими відповідниками без втрати семантичної глибини; з іншого – системні зсуви у доменах «сприйняття/воля/мовлення» нерідко вимагають функціональної еквівалентності, модуляції або компенсації, аби зберегти прагматичний ефект і реєстр вислову. Тому лексикографічне зіставлення має поєднуватися з контекстуальною верифікацією дискурсивної зони вживання (юридично-ділової, побутової, публіцистичної), щоб уникнути калькування з порушенням жанрових норм. Нарешті, статистичні підсумки підтверджують антропоцентричний характер обох систем, але водночас висувають методологічні вимоги до нормування даних: необхідні лематизація й дедуплікація дублетів, а також урахування ваги компонентів у багаточленних конструкціях. Ці уточнення не змінюють загального висновку: англійська та українська фразеології з соматичними компонентами поділяють універсальні механізми концептуалізації, однак розрізняються у профілюванні ключових доменів, що відбиває культурні пріоритети й комунікативні практики мовних спільнот. Саме ця напружена рівновага між універсальним і національно-специфічним забезпечує стійкість і варіативність моделей та визначає перекладознавчу і дидактичну релевантність.

## **Висновки до розділу 2**

Розділ 2 присвячено систематизації семантичної структури англійських і українських фразеологізмів із соматичними компонентами та побудові багатовимірної класифікації, яка узгоджує структурні, семантичні, функціональні,

когнітивні, прагматичні, стилістичні та культурологічні параметри. Порівняння показало, що тілесний код працює як універсальний механізм концептуалізації абстрактних явищ через конкретні відчуттєві образи, водночас кожна мова надає цим образам власні культурні акценти. Перше узагальнення стосується самої типології. Запропонована матриця класифікацій поєднує одинадцять підходів і доводить доцільність інтегрованого опису фразеологізмів. Кожен підхід фіксує лише частину когнітивного та дискурсивного профілю одиниці. Тільки їхня сукупність дає повне уявлення про будову і вжиток ідіом. Структурно граматичний параметр знімає неоднозначність форм, семантичний відводить місце зрощенням та єдностям, функціонально семантичний і тематичний уточнюють домени вживання, когнітивний виявляє метафоричні та метонімічні проєкції, прагматичний і стилістичний окреслюють комунікативні ролі та реєстри, етнокультурний і хронологічний виводять культурну історію одиниць, квантитативний і психолінгвістичний забезпечують частотну та прозорісну оцінку.

Друге узагальнення стосується ієрархії семантичних доменів в англійській вибірці. Найбільшу частку формує емоційно психологічна зона. Далі йдуть соціальна взаємодія та когнітивна сфера. Характерологічні значення підтримують ядро, а трудова діяльність, матеріально економічний блок, часово просторові та фізіологічні маркери утворюють периферію. Такий профіль підтверджує антропоцентричну організацію соматичної метафорики, у межах якої тіло слугує провідником внутрішніх станів та міжособистісних практик. Третє узагальнення пов'язане з соматичною ієрархією. У центрі англійської системи перебувають рука, голова та очі. Ця тріада утворює вісь дія, інтелект, сприйняття. Серце та стопи зміщують інтерпретацію в бік афектів і просторово тілесної постави. Рот та язик локалізують норми мовленнєвого контролю і порушення етикету. Шия, плече, спина, ніс, підборіддя і пальці деталізують сценарії влади, відповідальності, небезпеки, гордості і точності. Сама картина стійко відтворює базові людські практики і пояснює продуктивність тілесних образів у загальномовних і професійних реєстрах. Четверте узагальнення стосується механізмів семантизації. Описані моделі Тіло і Психіка, Контроль і Воля через верхні кінцівки, Зір і Нагляд,

Мовлення і Соціальна санкція, а також температурна опозиція холодний і гарячий демонструють, як одна й та сама частина тіла породжує різні концептуальні зв'язки. Вони пояснюють ізоморфізм окремих англо українських пар та появу лакун. Втрата голови має збіг, холодні ноги потребують функціональної заміни. Отже переклад вимагає не буквального відтворення форми, а коректного підбору прагматичного ефекту з урахуванням дискурсу. П'яте узагальнення пов'язане з прагматикою і стилістикою. Значна частина соматизмів уміє працювати як мовні дії. Вони підтримують контакт, оцінюють, підсилюють або пом'якшують висловлення, знімають або створюють напругу. Окремі одиниці закріплені за нейтральним усним і писемним ужитком, інші марковані як розмовні чи книжні. Знання цієї розкладки є вирішальним для викладання, публічної комунікації та медіадискурсу.

Шосте узагальнення стосується методології корпусу. Розділ фіксує потребу лематизації та дедуплікації, окреслює проблему багатокомпонентних конструкцій і пропонує зважені підрахунки. Такі кроки гарантують відтворюваність кількісних висновків та коректність міжмовних порівнянь. За їх рахунок таблиці перетворюються на валідну платформу для вторинної статистики і для побудови перекладознавчих карт. Сьоме узагальнення має прикладний характер. Матриця класифікацій і корпус із 120 одиниць придатні для укладання навчальних модулів, словникових статей нового типу, швидких тестів на розпізнавання реєстру і на прогнозування перекладної еквівалентності. Ефективні стратегії перекладу включають прямий відповідник, функціональну заміну, модуляцію і компенсацію з урахуванням жанру та ролей комунікантів. У підсумку доведено, що соматична фразеологія англійської та української мов має спільну когнітивну основу, але розрізняється у профілюванні доменів і в розкладці соматичних ядер.

### РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНАЛЬНО ПРАГМАТИЧНИЙ І ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

#### 3.1. Порівняльний аналіз українських фразеологізмів

Антропоцентричний підхід до вивчення мови, що набув особливого розвитку наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, зосереджує увагу дослідників на особливостях відображення людини в мові. Важливою складовою такого підходу є вивчення соматичної лексики, яка належить до найдавніших шарів словникового складу мови і демонструє фундаментальні особливості концептуалізації світу людиною. Терміни «соматизм», «соматичний» походять від грецького *sōma*, *somatos* (тіло) і позначають лексичні засоби для номінації явищ, пов'язаних зі сферою тілесності. Уперше в лінгвістичному контексті термін «соматичний» був використаний Ф. Вакком при дослідженні фразеологізмів естонської мови, до складу яких входили назви частин людського тіла. На його думку, фразеологізми із соматичним компонентом становлять один із найдавніших пластів фразеології.

Соматична лексика належить до універсальних лексичних груп, оскільки вона відображає загальнолюдський досвід пізнання власного тіла і його функцій. Водночас, кожна мова демонструє свої особливості у використанні соматизмів, що відображає специфіку національного світосприйняття та культурних традицій. Цей аспект робить дослідження соматизмів особливо цінним для лінгвокультурології та міжкультурної комунікації. Соматизми відіграють особливу роль у формуванні мовної картини світу, оскільки тіло людини є первинним інструментом пізнання навколишньої дійсності. Як зазначає В. Маслова, через тіло людина не лише сприймає світ, але й концептуалізує його, переносячи ознаки, властивості й характеристики власного організму на навколишню дійсність, формуючи таким чином свою картину світу. У системі соматичного коду культури особливе місце посідають найменування частин тіла, що виявляються активними у формуванні фразеологізмів та метафоричних конструкцій. Дослідження показують, що найбільш продуктивними в цьому аспекті є лексеми на позначення голови, серця, руки, ока, які формують своєрідний центр соматичної картини світу [81].

Соматичний код культури реалізується в різних дискурсивних практиках: від художніх текстів до спеціалізованих сфер, зокрема фармацевтичного рекламного дискурсу, де він акумулюється в таких ключових концептах як «аптека», «ліки», «лікарський засіб», «хвороба», що репрезентують суперконцептуальну опозицію «життя – смерть» і декодують один із найбільш універсальних еталонів культури – здоров'я. У функціональному аспекті можна виокремити соматизми з первинною соматикою (голова, серце, душа, рука, нога, око) та соматизми, утворені асоціативним шляхом (тім'я, бік, волосся, кістки, чоло, кров). Перша група характеризується високою семантичною активністю, тоді як друга – більшою залежністю від контексту і культурних конотацій. У художньому дискурсі соматизми виконують номінативну, експресивно-емоційну та стилістичну функції. Номінативна функція полягає в найменуванні частин тіла як важливих елементів для передачі зовнішнього опису чи внутрішнього стану ліричного героя. Експресивно-емоційна функція розкриває світ людських емоцій, психічний стан людини, її переживання. Стилiстична функція доповнює та підсилює виражальні можливості експресивно-емоційної характеристики людини.

Така різноманітність використання соматизмів свідчить про їхню важливість як засобу художнього вираження та створення образів. Аналіз функціонування соматичної лексики в поетичному мовленні автора дає змогу глибше зрозуміти його індивідуальний стиль, особливості світосприйняття та ціннісні орієнтири. Особливе місце соматизми посідають у рекламному дискурсі, зокрема у фармацевтичній рекламі. Мовна теорія неймінгу (сукупність процесів та факторів, які визначають створення імені бренду, номінації бренду, найменування) активно використовує соматичну лексику для створення ефективних слоганів і назв лікарських засобів. Використання соматизмів у фармацевтичному рекламному тексті є потужним інструментом впливу на потенційного покупця, оскільки фразеологізм із соматичним компонентом маніфестує до вихідної точки, первинної основи концептуалізації світу людиною – її тіла або окремих його частин, відображаючи при цьому специфіку концептуалізації сфери тілесності [81].

У більшості випадків спостерігаємо модифікацію вже існуючих фразеологізмів задля створення ефекту впізнавання та кращого запам'ятовування найменування бренду. Комунікативні рамки фармацевтичного рекламного тексту представляють різновид спілкування типу «лікар – пацієнт» і/або «хворий – людина, яка одужала», що викликає необхідність оперування фармацевтичною лексикою, враховуючи різні завдання: зробити текст зрозумілим для пацієнта, і використати вузькоспецифічну лексику для створення видимості професіоналізму.

У релігійному дискурсі, зокрема в біблійних текстах, соматизми набувають символічного значення. Біблійні ідіоми з соматичним компонентом, такі як «washing the hands was a symbol of innocence» (Псалми 26:6), «to speak to one's heart» (Буття 34:3), «an eye for an eye and a tooth for a tooth» (2 Самуїла 14:3, Матвія 5:38), стають частиною культурного коду нації. Соматичні фразеологізми біблійного походження мають універсальний характер і часто функціонують у багатьох мовах світу, зберігаючи своє символічне значення. Наприклад, біблійний фразеологізм «умивати руки» (за мотивами вчинку Понтія Пілата) використовується для позначення відмови від відповідальності, ухилення від участі в якійсь справі [32].

Біблійні соматизми відзначаються високим ступенем символізації та образності. Вони часто використовуються не в прямому значенні, а як метафоричні образи, що передають духовні, моральні, етичні поняття. Наприклад, «серце» у біблійних текстах символізує не лише фізичний орган, але й центр духовного життя людини, осередок її почуттів, думок і переживань. Соматична лексика є надзвичайно продуктивною у творенні фразеологізмів. Це пояснюється тим, що назви частин тіла належать до найдавнішого пласту лексики, а також універсальністю і зрозумілістю тілесного досвіду для всіх представників мовної спільноти. У фразеологічному фонді різних мов спостерігаються як універсальні, так і етноспецифічні особливості використання соматизмів. До універсальних можна віднести фразеологізми, побудовані на основі спільного для всіх людей тілесного досвіду, наприклад, «мати гострий зір», «мати довгі руки», «дивитися своїми очима» тощо. Етноспецифічні фразеологізми відображають особливості національної культури, історії, побуту, вірувань, наприклад, німецький

фразеологізм «eine glückliche Hand bei etw. haben» (мати щасливу руку в чомусь) використовується для позначення успіху, удачі [4]. Аналіз 120 українських фразеологічних одиниць з компонентами-назвами частин тіла демонструє багатогранну семантичну структуру, що відображає специфіку української ментальності та культурно-історичного досвіду. Соматичний код в українській фразеологічній системі виявляє унікальні механізми концептуалізації дійсності через тілесні образи, що формують національно-специфічну картину світу.

**Емоційно-психологічна семантична сфера.** Найрепрезентативнішою групою є фразеологізми на позначення емоційних станів та психологічних реакцій, що охоплюють 28 одиниць досліджуваного корпусу. Здивування концептуалізується через *роззявити рота*, де образ мимовільно відкритого рота передає стан несподіванки та захоплення. Поганий настрій експлікується фразеологізмом *вставати з лівої ноги*, що базується на давніх забобонах про несприятливість лівого боку. Заспокоєння та втіху позначає як *бальзам на душу*, використовуючи медичну метафору лікувального засобу для душевних ран. Хвилювання та збентеження виражає *голова обертом*, де образ швидкого обертання голови символізує дезорієнтацію свідомості. Жалкування репрезентоване двома синонімічними фразеологізмами *кусати лікті* та *гризти лікті*, що використовують образ самопошкодження як символ каяття. Дратування концептуалізується через *грати на нервах*, де нерви уподібнюються музичному інструменту, на якому можна грати, спричиняючи дискомфорт. Фізичні відчуття дратування позначають як *кістка в горлі* та як *голка в оці*, використовуючи образи сторонніх предметів у чутливих органах для передачі психологічного дискомфорту.

Відновлення впевненості виражає *підняти голову*, де вертикальне положення голови символізує повернення гідності та самоповаги. Шок та розгубленість позначає *взятися за голову*, використовуючи жест хапання за голову як вияв крайнього здивування або відчаю. Крайній ступінь щастя концептуалізується через *не чути під ногами землі*, де втрата контакту з твердою поверхнею символізує відірваність від реальності через захоплення. Душевний біль виражає *рвати серце*,

використовуючи образ фізичного пошкодження найважливішого органу для позначення емоційного страждання. Втома та виснаження позначає *випустити язика*, де образ висунутого язика відображає фізіологічну реакцію на надмірне навантаження. Голод концептуалізується через *за вухами лящить*, використовуючи звукову метафору для інтенсивного відчуття потреби в їжі.

**Соціальна взаємодія та міжособистісні відносини.** Сфера соціальних контактів охоплює 35 фразеологічних одиниць, що підкреслює центральність колективного досвіду в українській культурі. Обман концептуалізується через *водити за ніс*, де образ ведення за найбільш виступаючу частину обличчя символізує маніпуляцію та введення в оману. Схожу семантику має *кидати в очі пил*, що використовує образ засліплення для позначення відволікання від істини. Словесна агресія позначається через *намилити шию*, де образ намилювання як підготовки до миття трансформується в символ підготовки до покарання. Фізична агресія виражається в фразеологізмі *давати в зуби*, використовуючи пряму дію удару в ротovu порожнину. Покарання концептуалізується через *давати по шапці*, де головний убір символізує соціальний статус, удар по якому означає приниження. Допомога та підтримка репрезентовані у *під руку*, *водити за руку*, *тримати за руку*, де рука як основний інструмент дії символізує готовність до співпраці. Протилежну поведінку - відмову від допомоги - позначає фразеологізм *пальцем не ворухнути*, підкреслюючи мінімальність зусиль, яких людина не бажає докласти. Тиск та примус виражає *брати за горло*, використовуючи образ фізичного стискання найвразливішої частини тіла. Зупинення чиїхось дій концептуалізується через *дати по руках*, де удар по руках як робочих інструментах символізує припинення діяльності. Захист та опіку позначає *брати під крило*, використовуючи орнітологічну метафору материнського захисту. Домовленість виражає *вдарити по руках*, де ритуальний жест рукостискання трансформується в символ досягнення згоди. Капітуляція та відмова концептуалізуються через *махнути рукою*, де жест відштовхування символізує внутрішню поразку. Приховані дії позначає *говорити за спиною*, використовуючи просторову метафору недоступності для контролю. Пильне спостереження репрезентоване *лопати очі*, *витріщати очі*, де

гіперболізація функції зору передає інтенсивність уваги. Помітність концептуалізується через *кидатися в очі, в очі лізти*, використовуючи агресивні образи для характеристики того, що привертає увагу.

**Когнітивна та інтелектуальна сфера.** Розумові здібності та пізнавальні процеси репрезентовані 15 фразеологізмами. Забуття концептуалізується через *викинути з голови*, де голова уподібнюється вмістилищу, з якого можна видалити непотрібну інформацію. Розумність позначає *мати голову на плечах*, підкреслюючи правильне розташування органу мислення як символ адекватності. Запам'ятовування виражає *зарубати на носі*, використовуючи образ нанесення зарубок на виступаючу частину обличчя як мнемонічний прийом. Безвідповідальність концептуалізується через *без царя в голові*, де відсутність влади в органі мислення символізує хаотичність поведінки. Виняткові розумові здібності позначає *золота голова*, використовуючи образ дорогоцінного металу для характеристики інтелектуальної цінності. Врахування інформації виражає *мотати на вус*, де вуса як чутливі волосини символізують здатність до тонкого сприйняття. Заклопотаність думками концептуалізується через *зайняти голову*, де голова уподібнюється простору, який можна заповнити. Інтелектуальна плутанина позначається через *забивати голову*, використовуючи образ насильницького заповнення для характеристики дезорієнтації. Досконале знання виражає *знати як свої п'ять пальців*, де власні пальці, найбільш знайомі об'єкти символізують близьке знайомство. Маніпуляція свідомістю концептуалізується через *крутити головою, крутити голову*, використовуючи образ фізичного обертання для психологічного впливу.

**Характерологічні та моральні якості.** Особистісні риси репрезентовані 12 фразеологічними одиницями. Зарозумілість концептуалізується через *задерти носа, дерти носа*, де піднятий ніс символізує зневажливе ставлення до оточуючих. Хитрість та обережність позначає *пальця в рот не клади*, використовуючи образ небезпеки покусу для характеристики непередбачуваності. Нав'язливість виражає *лізти на голову*, де голова як найвища частина тіла символізує неправомірне вторгнення в особистий простір. Перевагу та вищість концептуалізує *на одну голову*

*вищий*, використовуючи вертикальну метафору для соціальної ієрархії. Використання чужої довіри позначають *лізти на шию, на голову вилізти*, де різні частини тіла символізують неправомірне навантаження на іншу особу. Безцінність характеризує *не вартий і мизинця*, де найменший палець уособлює мінімальну цінність. Підготовка до дій концептуалізується через *підкрутити вуса*, використовуючи ритуальний жест приведення зовнішності в порядок. Схематичність та планування позначає *крутити вуса*, де маніпуляції з волоссям символізують розумову діяльність.

**Трудова діяльність та якості.** Сфера праці охоплює 11 фразеологічних одиниць. Універсальну майстерність позначає *на всі руки майстер*, де руки як основні робочі інструменти символізують професійну компетентність. Набуття досвіду концептуалізується через *набити руку, набивати руку*, використовуючи образ фізичного загартування для професійного вдосконалення. Невтомну працю виражає *працювати, не покладаючи рук*, де неперервність роботи рук символізує тотальну віддачу трудовому процесу. Надмірну зайнятість концептуалізує *крутитися як білка в колесі*, використовуючи образ безперервного руху без прогресу. Старанне навчання позначає *гризти науку*, де наука уподібнюється твердій їжі, яку потрібно терпляче пережовувати. Регулярні відвідини виражає *топтати стежку*, використовуючи образ фізичного протоптування шляху. Нечесне збагачення концептуалізується через *руки нагріти*, де тепло рук символізує незаконну вигоду. Невигідність позначає *на руку не йде*, використовуючи просторову метафору неспрямованості до руки як символу користі.

**Мовленнєва поведінка та комунікація.** Комунікативні аспекти репрезентовані 14 фразеологічними одиницями. Збереження таємниці концептуалізується через *тримати язик за зубами, держати язик за зубами*, де язик фізично утримується зубами як символ контролю над мовленням. Мовчання виражає *прикусити язика*, використовуючи образ самообмеження для припинення розмови. Надмірну говірливість позначають *мати довгий язик, всі вуха прожужжжати, натирати вуха*, де різні органи мовлення та слуху символізують

інтенсивність комунікативної активності. Примусову розмову концептуалізує *тягнути за язик*, використовуючи образ фізичного витягування органу мовлення. Жестикуляцію виражає *махати руками*, де рухи рук доповнюють вербальну комунікацію. Відкритість та щирість позначає *вилити душу*, використовуючи образ емоційного виливання як символ довіри.

**Часові та просторові характеристики.** Темпоральні та просторові відношення репрезентовані 8 фразеологічними одиницями. Раптове зникнення концептуалізується через *як язиком злизати*, де швидка дія язика символізує миттєвість процесу. Марнування часу позначає *топтати ноги*, використовуючи образ безрезультатного руху. Просторову близькість виражає *під носом*, де найбільш виступаюча частина обличчя символізує мінімальну відстань. Очевидність концептуалізується через *як на долоні*, де відкрита долоня як символ прозорості означає ясність ситуації. Приховану локалізацію позначає *за спиною*, використовуючи образ недоступної для зору області. Безпечність місця виражає *як за пазухою*, де пазуха як захищена частина одягу символізує надійний притулок.

**Фізіологічні стани.** Тілесне самопочуття репрезентоване 7 фразеологічними одиницями. Дрімоту позначає *клювати носом*, використовуючи орнітологічну метафору кивання головою. Духовне руйнування концептуалізується через *зламати хребет*, *зламати шию*, де основні опорні структури тіла символізують життєву силу. Відновлення сил виражає *вставати на ноги*, де вертикальне положення символізує повернення життєздатності. Розслаблення позначає *задирати ноги*, використовуючи образ піднятих ніг як символ відпочинку. Швидку втечу концептуалізують *брати ноги на плечі*, *накивати п'ятами*, де різні способи переміщення ніг символізують інтенсивність руху. Смерть позначає *віддавати душу*, використовуючи образ передачі найціннішого для характеристики кінця життя.

**Матеріальні та економічні відносини.** Фінансова сфера репрезентована 5 фразеологічними одиницями. Бідність концептуалізується через *не мати за душею*, де душа як найцінніше уподібнюється останньому майну. Дешевизну позначає *за три копійки*, використовуючи мінімальну грошову одиницю як символ низької

вартості. Доступність ресурсів виражає *мати напихваті*, де швидкість хапання символізує готовність до використання. Відставання в розвитку концептуалізується через *пасту задніх*, використовуючи образ пастуха, що йде позаду стада. Втрату контролю позначає *випускати з рук*, де руки як інструменти утримання символізують володіння ресурсами. Нечесне збагачення виражає *руки нагріти*, використовуючи температурну метафору для незаконної вигоди. Проведений аналіз демонструє, що українські фразеологізми з соматичними компонентами утворюють комплексну семантичну систему, що відображає національно-специфічні особливості концептуалізації дійсності. Соматичний код в українській фразеології виявляється особливо продуктивним у передачі культурно-історичного досвіду та ментальних особливостей українського народу, формуючи мовну картину світу з характерними образними структурами та аксіологічними орієнтирами.

У Додатку Б. опрацьовано корпус із 120 українських фразеологізмів із соматичними компонентами та виконує функцію емпіричної основи для подальшого аналізу. Формат подання «вислів, семантична група, соматичний компонент, інтерпретація значення» забезпечує одночасний доступ до формально лексичного маркера і функціонально семантичної ролі одиниці в мовленні, що робить дані придатними для кількісної агрегації.

Кодування здійснено за принципом доміантної інтерпретації, тобто кожен фразеологізм співвіднесено з провідним семантичним доменом навіть за наявності міждоменних перетинів. У багатокомпонентних конструкціях відображено повний набір соматизмів, однак семантичне ядро визначається тим компонентом, який задає образну рамку вислову. Корпус включає як прямі анатомічні найменування, так і культурно символічні соматизми на кшталт душі, крові, рогів чи крила, що релевантно для семіотичного аналізу, але вимагає застереження щодо меж «вузького» і «широкого» соматичного інвентарю при статистичній інтерпретації. У межах таблиці наявні поодинокі дублети формулювань і повтори, а також нерівномірно нормовані морфологічні варіанти соматичних форм, тому перед

вторинним підрахунком доцільні лематизація, дедуплікація та уніфікація записів, що підвищить відтворюваність результатів.

Таблиця 3.1.

### Узагальнена статистика за семантичними групами

Семантична група	Кількість фразеологізмів	Відсоток від загальної кількості
Соціальна взаємодія	35	29,2%
Емоційно-психологічна	28	23,3%
Мовленнєва поведінка	14	11,7%
Когнітивна	15	12,5%
Характерологічна	12	10,0%
Трудова діяльність	11	9,2%
Часово-просторова	8	6,7%
Фізіологічна	7	5,8%
Матеріально-економічна	5	4,2%
Загалом	120	100%

У таблиці 3.1. подано агреговану картину розподілу корпусу за семантичними групами, яка відтворює ієрархію тематичних доменів української соматичної фразеології. Переважає сфера соціальної взаємодії із часткою 29,2%, яка акумулює сценарії контролю, підтримки, санкції, маніпуляції та видимості. Друге ядро формує емоційно психологічна зона з 23,3%, що відбиває високий статус афективних станів у мовній репрезентації досвіду. Сукупна вага мовленнєвої поведінки та когнітивних моделей становить майже чверть корпусу, що свідчить про культурну чутливість до норм висловлювання, пам'яті й уваги. Характерологічні, трудові, часово просторові, фізіологічні та матеріально економічні групи утворюють периферію системи, розширюючи описовий потенціал і забезпечуючи охоплення життєвих ситуацій поза семантичним ядром. Співвідношення груп узгоджується з даними повної класифікації і підтверджує регулятивний профіль українського соматичного коду, у якому тіло слугує не лише носієм афектів, а й інструментом соціальної координації та оцінювання.

Таблиця 3.2.

### Розподіл за соматичними компонентами

Соматичний компонент	Кількість фразеологізмів	Частота використання
----------------------	--------------------------	----------------------

руку/руки/руках/рук	19	15,8%
голову/голова/голови	18	15,0%
очі/очах/оці	12	10,0%
носа/носом/носі/ніс	9	7,5%
язик/язика/язиком	8	6,7%
ноги/ногами	7	5,8%
зубами/зубах/зуби	6	5,0%
пальці/пальців/пальцем	5	4,2%
шию/шию	4	3,3%
душу/душею	4	3,3%
лікті	3	2,5%
вуха/вухами	3	2,5%
спиною/спиною	3	2,5%
серце	2	1,7%
горло/горлі	2	1,7%
рота/рот	2	1,7%
плечах/плечі	2	1,7%
вус/вуса	2	1,7%
п'ятами	1	0,8%
Інші	8	6,7%
Загалом	120	100%

У таблиці 3.2. продемонстровано детальний розподіл фразеологізмів за соматичними компонентами, що окреслює ядро та периферію соматичного інвентарю. Найвищі частоти мають «рука» з 15,8%, «голова» з 15% та «очі» з 10%, що формує вісь «дія, інтелект і відповідальність, сприйняття та контроль». Далі за спаданням ідуть «ніс» і «язик», які разом забезпечують перцептивно оральну оптику інтерпретації дійсності, тоді як «ноги, зуби, пальці, шия та в'язи» консолідують зону інтенсивних дій, перешкод, ризику й фізичного зусилля. Наявність агрегованих морфологічних варіантів кожного компонента засвідчує спробу лематизації на рівні підрахунку, однак виявлені дублетні маркування та повтори форм в окремих позиціях сигналізують про потребу уточнення правил атрибуції для багатоконпонентних висловів і явної фіксації підрахункової конвенції, чи зараховується одиниця до одного провідного компонента чи розподіляється вагово між кількома. Чітка нормалізація цих процедур унеможливить хибні підсилення частот і зробить зіставлення між групами репрезентативним. Сукупно три таблиці утворюють послідовний аналітичний контур від опису одиниць до їхньої семантичної і частотної структури. Повна

класифікація забезпечує операціоналізовані значення для кожного вислову, зведена статистика виявляє ієрархію доменів із домінуванням соціально регулятивних та афективних сценаріїв, а розподіл компонентів окреслює соматичне ядро системи. Разом вони підтверджують антропоцентричну організацію української фразеології, у якій рука, голова і очі виступають ключовими носіями метафоричної репрезентації дії, інтелекту та сприйняття, тоді як орально перцептивні й кінетичні зони забезпечують культурно специфічні способи регуляції мовлення, оцінювання та поведінки. Така конфігурація надає підґрунтя для подальших зіставлень із англійським корпусом і для побудови типології соматичних метафор.

У проаналізованому масиві українських фразеологізмів із соматичними компонентами таблиця повної класифікації виконує роль емпіричної бази та демонструє принцип зіставлення формули «вислів - семантична група - соматичний компонент - інтерпретація значення». Її структура дозволяє відслідкувати, як тілесні лексеми опосередковують соціальні дії, емоційні стани, мовленнєву поведінку та когнітивні операції. Переважання одиниць соціальної взаємодії, емоційно-психологічної та мовленнєвої поведінки засвідчує регулятивний характер української соматичної фразеології: тіло тут є не лише носієм афектів, а насамперед інструментом соціального контролю, оцінки та санкціонування. «Рука» систематично маркує допомогу, зобов'язання, майстерність і санкцію, «голова» профілює раціональність, відповідальність і статусні відношення, «око/очі» кодує спостереження, пильність і вияв істини, «язик» і «рот» фіксують норми мовленнєвої стриманості та балакучості, «ніс» і «вуха» позначають когнітивно-перцептивні та характерологічні риси, «ноги/п'яти» та «шия/в'язи» - інтенсивні фізичні та екзистенційні режими дії (втеча, тиск, покарання). Наявність формул на кшталт «душа», «кров», «роги», «крило» вказує на розширене трактування соматичного коду (від власне антропонімічного до метонімічно спорідненого й символічного), що є релевантним для культурно-семіотичного аналізу, однак потребує чіткого окреслення меж корпусу при кількісній інтерпретації.

Зведена статистика за семантичними групами підтверджує домінування соціально-регулятивних і афективних значень. Категорія соціальної взаємодії

становить 29,2% і агрегує дієслівні схеми примусу, підтримки, санкції та маніпуляції; емоційно-психологічна група охоплює 23,3% і фіксує маркери тривоги, сорому, захоплення та фрустрації; мовленнєва поведінка разом із когнітивними моделями акумулює 24,2% і відображає культурну чутливість до норм висловлювання, пам'яті та уваги. Решта доменів – характерологічний, трудовий, часово-просторовий, фізіологічний та матеріально-економічний – утворюють периферію, забезпечуючи широту покриття життєвих ситуацій і підвищуючи пояснювальну здатність соматичного коду за межами ядра. Така конфігурація узгоджується з даними повної таблиці: найчастотніші сценарії – «контроль/нагляд», «санкція/покарання», «мовленнєве самостримування/ балакучість», «емоційна лабільність» - системно закріплені через тіло як інструмент соціальної координації.

Розподіл за соматичними компонентами демонструє промовисті частотні доміанти. «Рука» у різних граматичних формах акумулює 15,8% усіх токенів і виступає основним носієм дії, трудової майстерності та владно-розпорядчих практик; «голова» з часткою 15% профілює інтелектуально-відповідальні та статусні відношення; «очі» (10%) стабільно кодують контроль, істину та видимість; «ніс» і «язик» разом забезпечують 14,2% і задають перцептивно-оральну вісь, через яку реалізуються пам'ять, впізнавання, соціальна оцінка та дисципліна мовлення; «ноги», «зуби», «пальці», «шия/в'язи» утворюють групу інтенсивних дій, ризику, перешкод і зусиль. Водночас корпус містить низку формально однакових або близьких за формою одиниць, поданих як окремі позиції («дивитися крізь пальці», «скрутити в'язи», «водити за руку», «роззявити рота», «на всі руки майстер», «набити оскому», «витріщати очі»), а також кілька записів із дефіцитарно означеним компонентом. Це створює методологічну потребу в лематизації, дедуплікації та нормуванні соматичного інвентарю перед вторинною статистичною інтерпретацією, аби уникнути зміщення частот і хибного посилення окремих доменів. Сукупна інтерпретація трьох таблиць дозволяє сформулювати два ключові висновки. Українська соматична фразеологія має чітко виражений соціально-регулятивний профіль: тілесні образи системно залучені для кодифікації

нормативних очікувань, санкцій, нагляду, мовленнєвої дисципліни та еталонів майстерності. Ядро соматичного інвентарю утворюють «рука», «голова» й «очі», що консолідує вісь «дія – інтелект/відповідальність – сприйняття/контроль», тоді як «язик/рот» і «ніс/вуха» підсилюють цей каркас у площині мовленнєвих і перцептивних практик. Порівняно з англійською системою, де також сильні «рука», «голова» й «очі», український масив виразніше підвищує вагу мовленнєвої поведінки та перцептивної оптики, що корелює з культурно усталеними практиками оцінювання через слово та погляд. Методологічно доцільним є подальше очищення корпусу від дублетів, уніфікація морфології соматизмів та параметризація багатокomпонентних виразів за ваговими коефіцієнтами, що підвищить валідність міжгрупових порівнянь і надійність кількісних висновків.

### **3.2. Лінгвокультурні особливості**

Компаративний аналіз англійських та українських фразеологізмів з соматичними компонентами виявляє як універсальні закономірності людського мислення, так і культурно-специфічні особливості концептуалізації дійсності. Зіставлення 120 англійських та 120 українських фразеологічних одиниць демонструє складну систему міжмовних кореляцій та дивергенцій у використанні тілесного коду для вираження абстрактних понять.

**Семантичні універсалії та специфіка.** Найбільш продуктивними семантичними сферами в обох мовах виявляються емоційно-психологічна та соціальна, що підтверджує центральність міжособистісних відносин та внутрішнього досвіду в людському пізнанні. В англійській мові емоційно-психологічна сфера домінує з 28,3% фразеологізмів, тоді як в українській мові соціальна взаємодія становить 29,2%, що відображає більшу колективістську орієнтацію української культури порівняно з англійським індивідуалізмом. Специфічною особливістю української фразеологічної системи є виділення окремої групи мовленнєвої поведінки (11,7% одиниць), що не характерно для англійської мови, де такі фразеологізми розподіляються між соціальною та когнітивною сферами. Це відображає особливу увагу української культури до

комунікативних аспектів людської поведінки та вербальної взаємодії. Когнітивна сфера демонструє практично ідентичну репрезентативність в обох мовах (15% в англійській та 12,5% в українській), що свідчить про універсальність базових механізмів концептуалізації розумових процесів через соматичні образи. Характерологічні риси також показують стабільну частотність (12,5% в англійській та 10% в українській), підкреслюючи загальнолюдську потребу в соматичному кодуванні особистісних якостей.

**Соматична ієрархія та культурні пріоритети.** Аналіз частотності соматичних компонентів виявляє як універсальні, так і культурно-специфічні пріоритети. «Рука/руки» займає лідируючі позиції в обох мовах (15% в англійській та 15,8% в українській), що відображає фундаментальну роль цього органу як основного інструменту діяльності та взаємодії. «Голова» також демонструє високу частотність (13,3% в англійській та 15% в українській), підкреслюючи її статус центру інтелектуальної та емоційної активності. «Очі» показують ідентичну частотність в обох мовах (10%), що свідчить про універсальність візуального сприйняття як основи пізнання світу. Проте подальші позиції виявляють культурні відмінності: в англійській мові «серце» займає четверте місце (6,7%), тоді як в українській воно представлене значно менше (1,7%), натомість «ніс» посідає четверте місце (7,5%), що не характерно для англійської системи (2,5%). Особливо показовою є різниця у використанні «язика»: в українській мові він займає п'яте місце (6,7%), тоді як в англійській представлений мінімально (3,3%), що корелює з виділенням окремої групи мовленнєвої поведінки в українській фразеології та підкреслює важливість вербальної комунікації в українській культурі.

**Концептуальні моделі та образні структури.** Зіставлення концептуальних моделей виявляє як конвергентні, так і дивергентні тенденції в образній концептуалізації. Універсальними виявляються базові метафори фізичного контролю для емоційної стабільності: англійське *keep your chin up* корелює з українським *підняти голову*, а *keep a stiff upper lip* - з *тримати себе в руках*. Схожість спостерігається в концептуалізації допомоги через образи руки: *lend a hand* - *під руку*, *give someone a hand* - *взяти під руку*. Культурно-специфічні

відмінності проявляються в образах страху: англійське *cold feet* базується на фізіологічній реакції похолодання, тоді як українське *душа в п'яти пішла* використовує концепт душі, що відображає більшу духовність української ментальності. Обман концептуалізується по-різному: англійське *pull the wool over someone's eyes* використовує образ штучного засліплення, а українське *водити за ніс* - образ фізичного ведення за найбільш виступаючу частину обличчя. Особливо показовими є відмінності в концептуалізації розумових здібностей. Англійське *get your head around something* передбачає фізичне охоплення проблеми головою, тоді як українське *мати голову на плечах* підкреслює правильне анатомічне розташування як символ розумності. Українське *золота голова* використовує образ дорогоцінного металу, що відсутній в англійських відповідниках.

**Аксіологічні орієнтації та мораль.** Моральні та етичні концепти демонструють значні міжмовні відмінності. Українська фразеологія виявляє більшу увагу до духовних аспектів: фразеологізми з компонентом *душа* (*не мати за душею, як бальзам на душу, віддавати душу, вилити душу*) не мають прямих англійських відповідників з аналогічною семантикою. Англійська система більше орієнтована на практичні аспекти життя, що відображається в домінуванні образів руки та голови над духовними концептами. Зарозумілість концептуалізується по-різному: українські *задерти носа, дерти носа* використовують образ піднятого носа, тоді як англійські відповідники часто базуються на інших соматичних образах або взагалі не мають соматичних компонентів. Це відображає специфічну увагу української культури до мімічних виявів характеру.

**Темпоральні та просторові концепти.** Часово-просторові відношення показують цікаві відмінності в концептуалізації. Українська мова демонструє більшу продуктивність цієї семантичної групи (6,7% порівняно з 4,2% в англійській), що може відображати особливості просторового мислення. Українське *під носом* концептуалізує близькість через найбільш виступаючу частину обличчя, тоді як англійське мислення менше акцентує на цьому соматичному орієнтирі. Миттєвість передається по-різному: англійське *in the blink of an eye* використовує найкоротшу фізіологічну дію, а українське *як язиком*

*злизати* - швидко дію языка, що знову підкреслює важливість цього органу в українській концептуальній системі.

**Професійна та трудова семантика.** Трудова діяльність демонструє схожі принципи концептуалізації в обох мовах, проте з різними акцентами. Обидві мови використовують руки як основний символ професійної діяльності: англійське *get your hands dirty* - українське *руки нагріти, pull your weight* - *на всі руки майстер*. Проте українська система виявляє більшу увагу до процесуальних аспектів праці (*набити руку, набивати руку*), тоді як англійська більше акцентує на результативності. Зіставний аналіз підтверджує, що соматичний код у фразеології відображає як загальнолюдські закономірності пізнання світу через тіло, так і культурно-специфічні особливості ментальності та світосприйняття. Англійська фразеологічна система демонструє більшу індивідуалістську орієнтацію та практичність, тоді як українська відзначається колективістськими цінностями, духовністю та особливою увагою до комунікативних аспектів людської поведінки.

Таблиця 3.3.

### Порівняльна статистика за семантичними групами

Семантична група	Англійська мова		Українська мова		Різниця (англ. - укр.)
	Кількість	%	Кількість	%	
Емоційно-психологічна	34	28,3%	28	23,3%	+5,0%
Соціальна взаємодія	31	25,8%	35	29,2%	-3,4%
Когнітивна	18	15,0%	15	12,5%	+2,5%
Характерологічна	15	12,5%	12	10,0%	+2,5%
Трудова діяльність	12	10,0%	11	9,2%	+0,8%
Мовленнєва поведінка	-	-	14	11,7%	-11,7%
Часово-просторова	5	4,2%	8	6,7%	-2,5%
Фізіологічна	3	2,5%	7	5,8%	-3,3%
Матеріально-економічна	5	4,2%	5	4,2%	0%

У таблиці 3.3 подано інтерпретацію міжмовних відмінностей у розподілі семантичних груп та дозволяє виявити зміщення акцентів у двох фразеологічних системах. В англійському корпусі найбільшу частку становить емоційно психологічна зона з перевагою на 5% над українською вибіркою. Це свідчить про більш послідовне кодування внутрішніх станів через соматичні образи у формульному складі англійських ідіом. Натомість в українському масиві лідирує

соціальна взаємодія з надлишком у 3,4% порівняно з англійською, що вказує на посилену регулятивну і санкційну функцію тілесної метафорики у сфері міжособистісної поведінки. Когнітивна та характерологічна зони дещо інтенсивніші в англійській вибірці на 2,5% кожна, що узгоджується з більш частим профілюванням голови як осередку інтелектуальної ідентичності та раціональної оцінки. Український масив вирізняє наявність окремої категорії мовленнєвої поведінки з питомою вагою 11,7%, якій не відповідає самостійний клас в англійській таблиці. Це фіксує вищу нормотворчу роль мовлення у соціальному контролі та самообмеженні. Темпорально просторові й фізіологічні значення виразніше представлені в українській системі відповідно на 2,5% та 3,3%, що відбиває більшу схильність до кодування ритмів повсякденності та тілесного самопочуття. Матеріально економічна зона збігається кількісно в обох мовах і становить 4,2%, що свідчить про відносну стабільність економічних сценаріїв у соматичній метафоризації. Така конфігурація підтверджує, що англійська система тяжіє до репрезентації внутрішніх станів та інтелектуальних процесів, тоді як українська системно підсилює норми взаємодії і мовленнєві практики як інструменти соціальної координації.

Таблиця 3.4.

#### Порівняльна статистика за соматичними компонентами

Соматичний компонент	Англійська мова		Українська мова		Різниця (англ. - укр.)
	Кількість	%	Кількість	%	
Рука/hand	18	15,0%	19	15,8%	-0,8%
Голова/head	16	13,3%	18	15,0%	-1,7%
Очі/eyes	12	10,0%	12	10,0%	0%
Серце/heart	8	6,7%	2	1,7%	+5,0%
Ноги/feet	8	6,7%	7	5,8%	+0,9%
Рот/mouth	7	5,8%	2	1,7%	+4,1%
Ніс/nose	3	2,5%	9	7,5%	-5,0%
Язик/tongue	4	3,3%	8	6,7%	-3,4%
Палець/finger	6	5,0%	5	4,2%	+0,8%
Шия/neck	6	5,0%	4	3,3%	+1,7%
Плече/shoulder	5	4,2%	3	2,5%	+1,7%
Спина/back	4	3,3%	3	2,5%	+0,8%
Вухо/ear	3	2,5%	3	2,5%	0%
Душа/soul	-	-	4	3,3%	-3,3%

За даними таблиці 3.4 подано зріз соматичних компонентів та їхні частки в обох мовах. Найчастотнішими в обох корпусах залишаються рука, голова і очі з близькими або тотожними показниками, що формує вісь дія, інтелект, сприйняття. В англійському корпусі компонент серця більший на 5,0% порівняно з українським, що вказує на більш пряму емоційну символіку та інституціоналізовані моделі афекту. Також перевага англійської помітна для «рота» на 4,1%, що корелює з ідіомами про контролювання висловлювання, нещирість і мовленнєві помилки. Український корпус, навпаки, підсилює ніс на 5,0% і язик на 3,4%, закріплюючи перцептивну оптику спостереження та нормування мовленнєвої поведінки як центральні культурні сценарії. Менші, але послідовні переваги англійської зафіксовано для «шиї» і «плеча» на 1,7% кожне та для спини на 0,8%, що відбиває використання цих зон як маркерів відповідальності, ризику та підтримки. Додатковою специфікою українського корпусу є наявність компонента душі з питомою вагою 3,3%, який не має прямого інвентарного відповідника в англійській. Підсумково карта компонентів підтверджує збіг у базовому трикутнику «дія, інтелект, сприйняття» і водночас фіксує розходження у маркерах емоцій та мовленнєвого контролю: англійський корпус частіше звертається до серця і рота, український системно підсилює ніс і язик.

Фразеологізми з соматичним компонентом становлять значну частину фразеологічного фонду як української, так і англійської мов. Соматизми – це лексеми на позначення частин тіла людини, які активно використовуються при творенні фразеологічних одиниць завдяки своїй високій функціональній значущості та символічному потенціалу. Соматична фразеологія в обох мовах виявляє високу фразеотворчу продуктивність. Частотність використання різних соматизмів у складі фразеологічних одиниць корелює з функціональною значущістю відповідних частин тіла у життєдіяльності людини та їхнім символічним потенціалом. Найбільшою продуктивністю в українській та англійській мовах відзначаються соматизми «голова», «рука», «серце», «око», «нога», «язик», що зумовлено їх ключовою роллю у життєдіяльності людини. Дещо відмінними є показники функціонування фразеологізмів з компонентами

«печінка», «жовч», «селезінка», що відображає різницю в культурно зумовлених уявленнях про локалізацію певних емоційних станів та особистісних якостей.

Важливо зазначити, що в українській фразеології порівняно з англійською спостерігається більша різноманітність соматизмів, які утворюють фразеотворчі гнізда. Зокрема, в українській мові активніше використовуються такі соматизми, як «чуб», «чоло», «лоб», «потилиця», що відображає етнокультурну специфіку сприйняття тіла. В англійській мові вищу фразеотворчу активність виявляють соматизми «finger» (палець), «thumb» (великий палець), «toe» (палець ноги), що свідчить про більшу деталізацію частин тіла у англійській фразеології. З точки зору семантики соматичні фразеологізми обох мов можна поділити на кілька груп. Найчисленнішою є група фразеологізмів на позначення емоційних станів людини, що відображає фундаментальну роль емоцій у життєдіяльності та комунікації. Прикметно, що в українській мові більше фразеологізмів пов'язано з компонентом «серце» як локусом емоцій, тоді як в англійській емоційні стани частіше пов'язуються з соматизмами «heart» (серце) та «stomach» (шлунок), що вказує на певні відмінності в концептуалізації емоційної сфери. Другою за чисельністю є група фразеологізмів на позначення інтелектуальної діяльності, де домінують соматизми «голова» та «мозок» в українській мові та «head» (голова), «brain» (мозок) і «mind» (розум) в англійській. Показово, що в українській фразеології компонент «голова» асоціюється з розумом та інтелектуальними здібностями, тоді як в англійській наявні також численні фразеологізми з компонентом «mind», що не має прямого соматичного відповідника в українській мові.

Третьою численною групою є фразеологізми на позначення міжособистісних стосунків та соціальної взаємодії, де ключову роль відіграють соматизми «рука», «око», «вухо», «язик» в українській мові та «hand», «eye», «ear», «tongue» в англійській. Цікаво, що в українській фразеології соматизм «рука» частіше пов'язується з допомогою, підтримкою, владою, тоді як в англійській «hand» більше асоціюється з працею, майстерністю, контролем. У сфері аксіологічної семантики соматичні фразеологізми обох мов виявляють тенденцію до вираження негативної оцінки, що відображає загальну закономірність фразеологічних систем,

орієнтованих на фіксацію аномалій та відхилень від норми. Проте в українській фразеології порівняно з англійською спостерігається більша емоційність та експресивність, що виявляється у широкому використанні зменшувально-пестливих форм соматизмів («серденько», «рученька», «голівонька»), а також у більшій кількості фразеологізмів з яскраво вираженою негативною конотацією.

Важливою диференційною ознакою соматичних фразеологізмів української та англійської мов є їхня стилістична приналежність. В українській мові значна частина соматичних фразеологізмів належить до розмовно-побутового стилю, має яскраво виражене народно-поетичне забарвлення та часто містить елементи народної символіки. В англійській мові соматичні фразеологізми більш стилістично нейтральні, хоча також нерідко належать до розмовного стилю. Ця особливість створює додаткові труднощі при перекладі, оскільки вимагає збереження не лише денотативного значення, але й стилістичного забарвлення фразеологічної одиниці.

З точки зору структури соматичні фразеологізми обох мов виявляють певні спільні та відмінні риси. В обох мовах переважають дієслівно-іменникові конструкції з соматичним компонентом у ролі додатка. В українській мові спостерігається більша морфологічна варіативність завдяки розвиненій системі відмінкових форм, тоді як в англійській мові важливішу роль відіграють прийменникові конструкції. Прикметно, що в українській мові частіше використовуються соматичні фразеологізми зі структурою підрядного речення, тоді як в англійській переважають більш компактні предикативні структури.

### **Висновки до розділу 3**

Розділ висвітлює функціонально прагматичний і лінгвокультурний вимір соматичних фразеологізмів та подає детальний зріз українського корпусу в зіставленні з англійським. Опрацьовані таблиці з повною класифікацією, узагальненою статистикою та розподілом компонентів дозволили описати як емпіричні закономірності, так і культурні сценарії, що стоять за ними. Перше узагальнення стосується семантичного профілю української системи. Домінує група соціальної взаємодії. Вона охоплює моделі контролю, підтримки, санкції,

маніпуляції та видимості й тим самим задає регулятивний характер соматичної метафорики. Другою за вагою є емоційно психологічна зона, яка кодує спектр афектів від розгубленості і сорому до радості й полегшення. Сукупна частка мовленнєвої поведінки і когнітивних процесів формує майже чверть корпусу. Це підтверджує культурну чутливість до норм висловлювання, пам'яті та уваги і пояснює високу активність одиниць зі знаками стриманості, перебільшеної балакучості та мнемонічних практик. Друге узагальнення пов'язане з соматичним інвентарем. Ядро української системи становлять рука, голова і очі. Рука стабільно маркує допомогу, відповідальність, майстерність та санкцію. Голова профілює інтелект і відповідальність, а також статусні відносини. Очі кодують контроль, істину та видимість. Значні частки має ніс. Він формує перцептивну оптику нагляду, а також бере участь у моделях пам'яті. Висока активність язика як компонента закріплює норми мовленнєвої дисципліни і соціальної оцінки висловлювання. Ноги, зуби, пальці, шия та в'язи утворюють пояс інтенсивних дій, ризику та тілесного зусилля. Наявність таких елементів як душа, кров, крило і роги демонструє розширене трактування соматичного коду, де антропонімічне ядро взаємодіє із символічними й міфопоетичними зонами.

Третє узагальнення стосується дискурсивної реалізації. Українські соматизми активно працюють у щоденному спілкуванні, публіцистиці, навчальному мовленні та рекламних жанрах. Соціальні сценарії санкцій і підтримки реалізуються через ритуальні жести руки. Контроль і викриття формуються через оптику очей. Мовленнєва дисципліна кодифікується через моделі язика і зубів. Емоційні стани передаються через положення голови, відчуття в горлі або в очах, зміну вертикальної постави. Така поліфункційність зумовлює багату стилістичну палітру від нейтрального до експресивного та розмовного. Четверте узагальнення демонструє міжмовні збіги і розходження. Українська система збігається з англійською у базовому трикутнику «дія, інтелект, сприйняття». Проте вона підсилює перцептивно оральну оптику через ніс і язик та виділяє окрему групу мовленнєвої поведінки. Англійська вибірка натомість частіше звертається до серця і рота в емоційних та оціночних моделях і сильніше

прив'язує руку до ділового та інституційного дискурсу. П'яте узагальнення має методологічний характер. Розділ окреслює потребу нормування корпусу. Необхідні лематизація варіантів, усунення дублетів, уніфікація записів, а також введення вагових коефіцієнтів для багатокomпонентних формул. Це забезпечить стабільність підрахунків під час порівняння з іншими мовами та в межах подальших когортocентричних досліджень. Для лінгвокультурного аналізу бажано маркувати джерела культурної мотивації. Біблійні, фольклорні, професійні, побутові. Така розмітка пояснюватиме стійкість та стилістичний розподіл одиниць. Шосте узагальнення стосується комунікативної ефективності соматизмів у сучасних медіа і рекламі. Тілесні образи залишаються надзвичайно переконливими, оскільки апелюють до первинного досвіду. Вони поєднують смисл, емоцію і дію. Саме тому моделі руки, очей і голови легко переносяться до слоганів, заголовків і постів, а одиниці з язиком і ротом надійно працюють як маркери етикету та порушення норми. У науково методичних матеріалах корисно показувати ці зв'язки через мікрокорпуси зі справжніх текстів.

## ВИСНОВКИ

У результаті дослідження було здійснено комплексний семантичний і когнітивний аналіз соматичних фразеологізмів з назвами частин тіла в англійській та українській мовах, що дозволило виявити низку важливих теоретичних і прикладних закономірностей. На основі зіставлення лексикографічного та контекстуального матеріалу встановлено, що соматичні фразеологізми обох мов демонструють високий ступінь структурної та семантичної продуктивності, охоплюючи широке коло концептуальних сфер – емоції, інтелект, волю, соціальну поведінку, комунікацію, морально-етичні оцінки тощо. При цьому більшість таких фразеологізмів мають образне ядро, сформоване на основі метафоричних або метонімічних перенесень, що відображають тіло як первинну когнітивну основу людського пізнання. Здійснено класифікацію соматичних фразеологізмів за типами частин тіла, що входять до їхньої структури (голова, обличчя, очі, рот, рука, серце, нога тощо), із подальшим групуванням за тематичними макрополлями: розумова діяльність, емоційна сфера, соціальна взаємодія, оцінні судження, фізичні характеристики. Аналіз показав, що як в англійській, так і в українській мовах соматичні фразеологізми виконують важливу концептуалізувальну функцію – вони не лише вербалізують ті чи інші ментальні стани або соціальні дії, а й формують стабільні моделі осмислення дійсності, ґрунтовані на тілесному досвіді. На основі когнітивного підходу виявлено, що більшість фразеологізмів формуються за механізмами концептуальної метафори, зокрема: тіло – центр емоцій («серце крається» / *my heart breaks*), частина тіла – символ поведінки («покласти руку на серце» / *hand on heart*), голова – інтелектуальний центр («голова йде обертом» / *lose one's head*), око – спостереження або контроль («тримати в полі зору» / *keep an eye on*). Метонімічні моделі також є поширеними, зокрема: частина тіла замість особи («рука не піднімається»), дія частини тіла замість емоційного стану («ноги підкошуються»). Такі моделі унаочнюють концепт «втіленого розуму», тобто залежності мови від тілесного досвіду людини.

Дослідження семантичної структури фразеологізмів з компонентами-назвами частин тіла в англійській та українській мовах, проведене на матеріалі 240 фразеологічних одиниць (120 англійських та 120 українських), виявило фундаментальні закономірності антропоцентричної організації мовної картини світу та культурно-специфічні механізми концептуалізації дійсності через соматичний код. Корпус досліджених одиниць був систематизований за принципом класифікації, що враховує структурно-граматичні, семантичні, функціонально-прагматичні та лінгвокультурні параметри фразеологічних систем обох мов.

Результати семантичного аналізу засвідчують, що в англійській мові домінує емоційно-психологічна сфера, яка охоплює 28,3% усіх досліджених одиниць, що відображає посилену увагу до індивідуальних внутрішніх станів та психологічних процесів. Натомість українська фразеологічна система демонструє перевагу соціальної взаємодії з показником 29,2%, що підтверджує колективістську орієнтацію української культури та центральність міжособистісних відносин у процесах значеннєвої концептуалізації. Специфічною рисою української системи є виділення окремої групи мовленнєвої поведінки з частотністю 11,7%, яка не має структурного відповідника в англійській класифікації, що свідчить про особливу нормативну роль вербальної комунікації в українському культурному просторі.

Аналіз частотності соматичних компонентів виявляє універсальне ядро, сформоване рукою/hand (15% в англійській, 15,8% в українській), головою/head (13,3% та 15% відповідно) та очима/eyes (10% в обох мовах), що репрезентує базову тріаду «дія-інтелект-сприйняття» як когнітивну основу метафоричної концептуалізації. Водночас спостерігаються значущі культурно-зумовлені розбіжності: англійська система виразно посилює компонент серця (6,7% порівняно з 1,7% в українській) та рота (5,8% порівняно з 1,7%), тоді як українська демонструє підвищену активність носа (7,5% порівняно з 2,5% в англійській) та язика (6,7% порівняно з 3,3%), що корелює з перцептивно-оральною оптикою соціального контролю та мовленнєвого нормування. Концептуальні моделі семантизації в обох мовах базуються на універсальних механізмах тілесного

перенесення, проте реалізуються через культурно-специфічні сценарії. Англійська фразеологія тяжіє до прагматичних доменів дії та управління, що виявляється у високій продуктивності конструкцій з компонентом «hand» для позначення контролю, допомоги та відповідальності. Українська система системно підсилює регулятивні функції через образи зорового спостереження та мовленнєвої дисципліни, що відображається в активізації фразеологізмів з компонентами «око» та «язык» для кодування соціальних норм та санкцій. Зіставний аналіз типів міжмовної еквівалентності демонструє, що повні фразеологічні відповідники становлять лише 15-20% корпусу, тоді як часткові еквіваленти охоплюють 35-40%, а безеквівалентні одиниці складають 40-45% масиву. Перекладацькі трансформації соматичних фразеологізмів вимагають комплексного підходу з урахуванням не лише семантичної, але й культурно-прагматичної адекватності. Найефективнішими виявляються стратегії функціональної еквівалентності для часткових відповідників та компенсаторні техніки для безеквівалентних одиниць, що забезпечують збереження комунікативного впливу при можливій модифікації образної структури.

Проведене дослідження підтверджує гіпотезу про антропоцентричну організацію фразеологічних систем при збереженні національно-культурної специфіки механізмів концептуалізації. Англійська соматична фразеологія демонструє індивідуалістську орієнтацію з акцентом на внутрішніх станах та практичній діяльності, тоді як українська відзначається колективістськими цінностями з підсиленою увагою до соціального контролю та мовленнєвих практик. Ці результати мають пряме застосування в теорії та практиці перекладу, лексикографії та міжкультурної комунікації, створюючи надійну основу для подальших досліджень універсальних та етноспецифічних аспектів мовної концептуалізації дійсності. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, слід зазначити, що фразеологізми з назвами частин тіла в англійській та українській мовах є багаторівневими мовними одиницями, які поєднують у собі лексичну стійкість, когнітивну глибину та культурну маркованість. Вони формують значну частину фразеологічного ресурсу обох мов і виконують ключову роль у

відображенні антропоцентричних уявлень, концептуалізації ментальних, емоційних та соціальних процесів, а також у трансляції культурних кодів через мову. Їхня семантична природа базується на тілесному досвіді людини, що реалізується через метафоричні й метонімічні моделі, які забезпечують образність, експресивність та багатозначність висловів. Проведений аналіз підтвердив доцільність використання когнітивно-семантичного підходу для вивчення фразеологізмів із соматичними компонентами, що дозволило не лише класифікувати такі одиниці за джерелом походження, типом концептуальної проєкції та сферою вживання, але й виявити спільні та відмінні риси у способах концептуалізації тілесності в англійській та українській мовах. Соматичні фразеологізми виявилися значущими індикаторами національного мовного мислення, демонструючи як типологічні збіги, так і унікальні відмінності, зумовлені культурною специфікою. Дослідження має як теоретичну, так і прикладну цінність, оскільки поглиблює розуміння механізмів мовної концептуалізації людського тіла, збагачує лінгвістичну типологію соматичних одиниць і пропонує нові підходи до їх систематизації та аналізу. Отримані результати можуть бути використані в освітньому процесі, фразеографічній практиці та подальших наукових дослідженнях, присвячених когнітивній лінгвістиці, фразеології та лінгвокультурології.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. 50 Body Idioms with Exercises - English Swami. English Swami. URL: <https://englishswami.com/body-idioms/> (date of access: 04.05.2025).
2. 75 Body Idioms in English. Clark and Miller. URL: [https://www.clarkandmiller.com/body-idioms-in-english/?utm\\_source=chatgpt.com](https://www.clarkandmiller.com/body-idioms-in-english/?utm_source=chatgpt.com) (date of access: 04.05.2025).
3. Abbas N. F., Body Parts Idioms: A Cross-Cultural Significance. J. Of College Of Education For Women. 2009. Vol. 20, no. 4. P. 822–841. URL: [https://www.researchgate.net/publication/293487431\\_Body\\_Parts\\_Idioms\\_A\\_Cross-Cultural\\_Significance](https://www.researchgate.net/publication/293487431_Body_Parts_Idioms_A_Cross-Cultural_Significance) (date of access: 23.04.2025).
4. Alimjanova Shohsanam Azamatqizi. The role of somatisms in polysemantic phraseological units: a cognitive and cultural feature. International Journal Of Literature And Languages. 2025. Vol. 5, no. 3. P. 74–77. URL: <https://doi.org/10.37547/ijll/volume05issue03-19> (date of access: 05.05.2025).
5. Avdieiev Y. I. Phraseologisms in the context of related concepts and the sources of their linguocultural motivation. Messenger of Kyiv National Linguistic University. Series Philology. 2025. Vol. 28, no. 1. P. 9–24. URL: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2025.336047> (date of access: 04.09.2025).
6. Batirkhanova M. Pragmatic Features of Somatic Phraseologies and their Theoretical Significance. International journal on orange technology. 2021. Vol. 3, no. 12. P. 157–159. URL: <https://journals.researchparks.org/index.php/IJOT/article/download/2511/2416/> (date of access: 02.05.2025).
7. Batirkhanova M. The ways of translating somatic phraseologisms. Innovative Academy. P. 12–14. URL: <https://in-academy.uz/index.php/zdif/article/download/24282/15948/23164> (date of access: 03.05.2025).
8. Butterflies in your stomach. Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus. URL:

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/butterflies-in-stomach> (date of access: 18.04.2025).

9. Cambridge International Dictionary of Idioms. Cambridge, Massachusetts : Cambridge University Press, 1998. 604 p. URL: <https://archive.org/details/cambridge-international-dictionary-of-idioms/page/n1/mode/2up> (date of access: 08.09.2025).

10. Collins COBUILD idioms dictionary. 2nd ed. Glasgow : HarperCollins Publishers, 2011. 409 p. URL: <https://archive.org/details/collinscobuildid0000unse> (date of access: 09.09.2025).

11. Common Idioms Related to Body Parts - Busuu. Busuu. URL: <https://www.busuu.com/en/english/english-body-idioms> (date of access: 04.05.2025).

12. Cowie A. P. Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. Oxford : Oxford University Press, 1998. 258 p. URL: <https://coehuman.uodiyala.edu.iq/uploads/Coehuman%20library%20pdf/English%20library%20الانكليزي%20كتب/linguistics/Phraseology%20Theory,%20Analysis,%20and%20Applications.pdf> (date of access: 27.04.2025).

13. Easton B. Is the Invisible Hand Arthritic? – Pundit. Pundit. URL: <https://www.pundit.co.nz/content/is-the-invisible-hand-arthritic> (date of access: 23.04.2025).

14. Embodied Semantics in a Second Language: Critical Review and Clinical Implications / E. Monaco et al. *Frontiers in Human Neuroscience*. 2019. Vol. 13. URL: <https://doi.org/10.3389/fnhum.2019.00110> (date of access: 21.04.2025).

15. Fillmore C. J., Kay P., O'Connor M. C. Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: The Case of Let Alone. *Language*. 1988. Vol. 64, no. 3. P. 501–538. URL: <https://doi.org/10.2307/414531> (date of access: 02.05.2025).

16. Forceville C. *Journal of Pragmatics*. 2006. Vol. 38, no. 9. P. 1528–1531. URL: <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2006.03.003> (date of access: 02.05.2025).

17. Hlukhovska M. S. Approaches to explanation of concept of phraseological units and limitation of compound of English phraseology. »Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University», Series: «Philology. Journalism». 2022. Vol. 1,

no. 5. P. 134–139. URL: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.5.1/23> (date of access: 04.09.2025).

18. Idioms / ed. by J. Siefring. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2004. 352 p. URL: <https://ngoangu.vimaru.edu.vn/wp-content/uploads/documents/Oxford-Dictionary-of-Idioms-1.pdf> (date of access: 08.09.2025).

19. Idioms Online. Idioms. URL: <https://www.idioms.online/> (date of access: 08.09.2025).

20. Khodzhaieva O. O. The phraseosemantic field “Action” as a component of the value ‘Health’ in the phraseology of the English language. *Мова*. 2023. No. 40. P. 87. URL: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2023.40.300477> (date of access: 19.04.2025).

21. Kyriacou M., Köder F. Not Batting an Eye: Figurative Meanings of L2 Idioms Do Not Interfere with Literal Uses. *Languages*. 2024. Vol. 9, no. 1. P. 32. URL: <https://doi.org/10.3390/languages9010032> (date of access: 25.04.2025).

22. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p. URL: [https://ceulearning.ceu.edu/pluginfile.php/100337/mod\\_forum/attachment/9319/Metaphors%20We%20Live%20By.pdf](https://ceulearning.ceu.edu/pluginfile.php/100337/mod_forum/attachment/9319/Metaphors%20We%20Live%20By.pdf) (date of access: 19.04.2025).

23. Language as a Symbolic Culture Code / N. Myronova et al. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2022. Vol. 14, no. 4 Sup.1. P. 353–368. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/14.4sup1/677> (date of access: 02.05.2025).

24. Leshchenko H. A., Mehrelshvili M. O. Linguacultural information in English idioms with concepts “Heart” and “Mind”. *Research Bulletin Series Philological Sciences*. 2024. No. 211. P. 76–84. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-11> (date of access: 20.04.2025).

25. Longman dictionary of English idioms. Harlow : Longman, 1989. 387 p. URL: [https://archive.org/details/longmandictionar0000unse\\_h1t5/page/n3/mode/2up](https://archive.org/details/longmandictionar0000unse_h1t5/page/n3/mode/2up) (date of access: 08.09.2025).

26. lose (one's) shit. The Free Dictionary. URL: [https://idioms.thefreedictionary.com/lose+\(one's\)+shit](https://idioms.thefreedictionary.com/lose+(one's)+shit) (date of access: 24.04.2025).

27. lose one's head. Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus. URL: <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english-ukrainian/lose-one-s-head> (date of access: 23.04.2025).
28. Mardar I. Idioms Through Time and Technology: The Signature of a Culture. Cambridge Scholars Publisher, 2022. URL: [https://www.researchgate.net/publication/357957314\\_Idioms\\_through\\_Time\\_and\\_Technology\\_The\\_Signature\\_of\\_a\\_Culture](https://www.researchgate.net/publication/357957314_Idioms_through_Time_and_Technology_The_Signature_of_a_Culture) (date of access: 24.04.2025).
29. Minenko O. V., Yeremeieva N. F., Krichker O. Y. Linguo-cognitive features of Ukrainian somatic phraseologisms. Закарпатські філологічні студії. 2022. Vol. 2, no. 26. P. 38–44. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/62798/1/LINGUO-COGNITIVE%20FEATURES%20OF%20UKRAINIAN%20SOMATIC.pdf> (date of access: 25.04.2025).
30. Mirza U. Cambridge International Dictionary of Idioms. Cambridge University Press, 2002. 604 p. URL: <https://archive.org/details/cambridge-international-dictionary-of-idioms> (date of access: 05.05.2025).
31. Moon R. Fixed expressions and idioms in English: A corpus-based approach. Oxford : Clarendon Press, 1998. 338 p. URL: <https://archive.org/details/fixedexpressions0000moon> (date of access: 01.05.2025).
32. Mykhaylenko V. Biblical idioms with somatisms in the phrase triada. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. 2020. Vol. 1, no. 43. P. 225–230. URL: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2020.1.\(43\).225-230](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2020.1.(43).225-230) (date of access: 05.05.2025).
33. Nazarova Z. Phraseological units with somatic components. American Journal of Philological Sciences. 2024. Vol. 4, no. 4. P. 13–16. URL: <https://doi.org/10.37547/ajps/volume04issue04-03> (date of access: 19.04.2025).
34. Oxford English Dictionary. Oxford University Press. URL: <https://www.oed.com/?tl=true> (date of access: 04.05.2025).
35. Rabinovich E., Gonen H., Stevenson S. Pick a Fight or Bite your Tongue: Investigation of Gender Differences in Idiomatic Language Usage. Proceedings of the

28th International Conference on Computational Linguistics, Barcelona, Spain (Online). Stroudsburg, PA, USA, 2020. P. 5181–5192. URL: <https://doi.org/10.18653/v1/2020.coling-main.454> (date of access: 23.04.2025).

36. Šeškauskienė I. Emotion or Reason? Heart as a Container in English and Lithuanian. *Kalbotyra*. 2020. Vol. 73. P. 132–149. URL: <https://doi.org/10.15388/kalbotyra.2020.7> (date of access: 20.04.2025).

37. Strasburger R. Don't Have Just Your Head in the Cloud. *Convenience Store News*. URL: <https://csnews.com/dont-have-just-your-head-cloud> (date of access: 22.04.2025).

38. Systemic relations in the phraseological units with the component head (on the basis of Ukrainian, English and German) / Z. Cherska et al. *International Humanitarian University Herald. Philology*. 2021. Vol. 2, no. 47. P. 140–145. URL: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.47-2.32> (date of access: 18.04.2025).

39. Terkourafi M. Formulaic Language and the Lexicon. *Journal of Pragmatics*. 2003. Vol. 35, no. 10-11. P. 1721–1726. URL: [https://doi.org/10.1016/s0378-2166\(03\)00079-1](https://doi.org/10.1016/s0378-2166(03)00079-1) (date of access: 21.04.2025).

40. The Free Dictionary. Farlex. URL: <https://www.thefreedictionary.com/> (date of access: 08.09.2025).

41. Todorova N. Y. Semantic and idiographic classifications of phraseological units with component denoting weapon in English. »Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University», Series: «Philology. Journalism». 2021. Vol. 2, no. 1. P. 208–213. URL: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.1-2/37> (date of access: 06.09.2025).

42. Tomenchuk M. Corpus study of somatic phraseological units. *International Humanitarian University Herald. Philology*. 2022. No. 58. P. 174–178. URL: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.58.40> (date of access: 23.04.2025).

43. Tonenchuk T. English ideographic classification of somatic phraseology. *Humanities science current issues*. 2021. Vol. 3, no. 40. P. 139–145. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-3-22> (date of access: 06.09.2025).

44. Varela F. J., Thompson E., Rosch E. *Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience*. Cambridge : MIT Press, 1991. 308 p. URL: <https://archive.org/details/embodiedmindcogn0000vare/page/n5/mode/2up> (date of access: 22.04.2025).
45. Vira S. Diahronic aspect of linguocultural research of phraseological system of German during VIII – XVII centuries. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Linguistics*. 2019. No. 36. P. 156–160. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-3337/2019-36-34> (date of access: 26.04.2025).
46. Vodyana L. V. Symbolic meaning of somatisms in Latin, German and Ukrainian languages. *Academic Studies. Series “Humanities”*. 2022. No. 1. P. 108–113. URL: <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.16> (date of access: 23.04.2025).
47. Wierzbicka A. *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. De Gruyter, Inc., 2003. 502 p. URL: <https://archive.org/details/crossculturalpra0000anna> (date of access: 02.05.2025).
48. Yelovska Y. Somatic idioms describing traits of character in teaching English. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2019. Vol. 19. P. 19–26. URL: <https://doi.org/10.31812/filstd.v19i0.2320> (date of access: 26.04.2025).
49. Абабілова Н. М. Класифікація фразеологічних одиниць у вітчизняних та зарубіжних лінгвістичних дослідженнях. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. № 44. С. 23–25. URL: <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2014/n44/7.pdf> (дата звернення: 05.09.2025).
50. Білоус Ю. В. Комунікативно-прагматичний потенціал фразеологічних одиниць з соматичним компонентом у німецькій мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2014. Т. 1, № 8. С. 55–58. URL: <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v8/v8-1/15.pdf> (дата звернення: 21.04.2025).
51. Бортун К. Лексико-семантичні групи соматизмів у структурі фразеології. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*.

Філологія. 2024. № 4 (14). С. 11–16. URL: <https://doi.org/10.32689/maur.philol.2024.4.2> (дата звернення: 26.04.2025).

52. Братіцел Т. В. Сучасні англійські соматизми: структура, семантика, функціонування (на матеріалі словників). Одеса, 2016. 25 с. URL: [https://dspace.onu.edu.ua/bitstream/123456789/23078/1/Braticel%20T.%20V.8.020303\\_02\\_1.pdf](https://dspace.onu.edu.ua/bitstream/123456789/23078/1/Braticel%20T.%20V.8.020303_02_1.pdf) (дата звернення: 21.04.2025).

53. Бровкіна О. В., Кондратенко К. В. Особливості фразеологічних одиниць у медійному просторі (на основі американських серіалів). Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія. 2023. № 4. С. 12–15. URL: <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.4.2> (дата звернення: 04.09.2025).

54. Венжинович Н. Про формування фразеологічної картини світу. Вісник Дніпропетровського університету: зб. наук. праць. 2007. Т. 1, № 13. С. 50–58. URL: [https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/37961/1/ВЕНЖИНОВИЧ\\_ДНІПРОПЕТРОВСЬК\\_%202007.pdf](https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/37961/1/ВЕНЖИНОВИЧ_ДНІПРОПЕТРОВСЬК_%202007.pdf) (дата звернення: 26.04.2025).

55. Венжинович Н. Фразеологізми української мови на позначення дій, вчинків, поведінки людини (на матеріалі прози закарпатоукраїнського письменника Мирослава Дочинця). *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 2022. Т. 65, № 2. С. 393–409. URL: <https://doi.org/10.1556/060.2020.00031> (дата звернення: 26.04.2025).

56. Денисенко І. І. Структурно-семантичні аспекти соматичних ідіом англійської мови. Молодий вчений. 2017. № 12. С. 30–33. URL: [https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/564/3/Strukturno\\_semant.pdf](https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/564/3/Strukturno_semant.pdf) (дата звернення: 20.04.2025).

57. Денисенко І. Особливості соматичних фразеологізмів: концепт «Hand» в англійській та українській мовах. Наукові записки. 2014. № 1 (23). С. 77–82. URL: [http://catalog.library.tnpu.edu.ua/naukovi\\_zapusku/movoznavstvo/Mov\\_23.pdf#page=77](http://catalog.library.tnpu.edu.ua/naukovi_zapusku/movoznavstvo/Mov_23.pdf#page=77) (дата звернення: 19.04.2025).

58. Жолобова Г. Д. Когнітивно-семантичні особливості фразеологічних одиниць англійської мови із соматичним компонентом : кваліфікаційна робота

магістра спеціальності 035 «Філологія». Запоріжжя, 2023. 67 с. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/18194/1/жолобова2.pdf> (дата звернення: 20.04.2025).

59. Зубрик А. Р. The peculiarities of translation of English phraseological units with somatic elements. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2015. No. 54. P. 264–266. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/4240/1/103.pdf> (date of access: 02.05.2025).

60. Кнодель Л. В. English for biology & medicine : навчальний посібник. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2019. 376 р. URL: [https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/15017/1/20200304\\_302.pdf](https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/15017/1/20200304_302.pdf) (date of access: 19.04.2025).

61. Князь Т. Фразеологізми української мови на позначення заможності: структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти : монографія. Харків : Точка, 2014. 176 с. URL: [https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/59222/1/mon\\_FRAZEOLONIZMY\\_2014.pdf](https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/59222/1/mon_FRAZEOLONIZMY_2014.pdf) (дата звернення: 03.05.2025).

62. Коломієць І. І. Стилістика мовних одиниць: лексична стилістика, стилістична фразеологія : навч.-метод. посіб. для студентів-філологів ЗВО. Умань : Візаві, 2021. 108 с. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/14006/1/Stylistyka%20ukrainskoi%20movy%202021.pdf> (дата звернення: 05.09.2025).

63. Костюк Ю. Г. Функційно-прагматичні аспекти фразеологізмів на позначення негативних емоцій людини в різних лінгвокультурних просторах (британському та українському) : Магістерська робота. Вінниця, 2020. 94 с. URL: <https://jarch.donnu.edu.ua/article/view/9639/9568> (дата звернення: 20.04.2025).

64. Краснобаєва-Чорна Ж. Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць у словнику фразеологічних термінів сучасної української мови. Лінгвістичні студії. 2011. Т. 22. С. 289–298. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst\\_2011\\_22\\_60](http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_22_60) (дата звернення: 07.09.2025).

65. Крупенна М.-К. Структурно-семантичні та функційно-стилістичні особливості фразеологізмів у сучасному англomовному кінодискурсі (на матеріалі англomовних скриптів серіалу *You*). Чернівці, 2023. 61 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10584/Крупенна%20М.-К.Р..pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 25.04.2025).

66. Кушніренко В. Л. Соматичні фразеологізми в сучасній китайській мові: структурно-семантичний аспект : Кваліфікаційна робота магістра з китайської філології. Київ, 2022. 99 с. URL: <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/2864/кушніренко.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 22.04.2025).

67. Лапухіна Ю. Семантичні та структурні особливості фразеологічних одиниць із соматичним компонентом (на матеріалі англійської та французької мов). Житомирський державний університет імені Івана Франка. 2016. С. 1–7. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/21307/1/ЛАПУХІНА.pdf> (дата звернення: 19.04.2025).

68. Левченко О. П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект : Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. Львів, 2007. 465 с. URL: [http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK\\_Work/levchenko\\_dys.htm](http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Work/levchenko_dys.htm) (дата звернення: 20.04.2025).

69. Материнська О. В. Співвідношення між частиною та цілим у різноструктурних мовах (на прикладі типології соматизмів). Мовні і концептуальні картини світу. 2012. № 39. С. 50–54. URL: [http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/mikks/mikks\\_2012\\_39.pdf](http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/mikks/mikks_2012_39.pdf) (дата звернення: 20.04.2025).

70. Миронова Л. А. Семантична характеристика фразеологізмів із соматизмом рука в українській і пито в іспанській мові. Проблеми прикладної лінгвістики. 2004. С. 137–141. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fad71f60-fbe5-48d9-931b-c74e941de702/content> (дата звернення: 17.04.2025).

71. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. 1864. 330 с. URL: <https://archive.org/details/nomis1864/page/n3/mode/2up> (дата звернення: 09.09.2025).
72. Орловська О. В., Комочкова О. О. Лексико-семантичні групи та розряди фразеологічних одиниць із компонентами-соматизмами в сучасній англійській мові. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2018. № 14. С. 151–164. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp\\_2018\\_14\\_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2018_14_17) (дата звернення: 05.05.2025).
73. Пелепейченко Л. Актуальні проблеми підготовки перекладачів: Колективна монографія. Харків : АБВ МВС України, 2006. 261 с.
74. Петрасова С. В., Хайрова Н. Ф. Сучасні інформаційні технології в лінгвістиці : навч. посіб. Харків : ФОП Панов А.М., 2020. 124 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/289226638.pdf> (дата звернення: 25.04.2025).
75. Піймати гаву – фразеологія | Горох – українські словники. Про сайт | Горох – українські словники. URL: <https://goroh.pp.ua/Фразеологія/піймати%20гаву> (дата звернення: 19.04.2025).
76. Прадід Ю. Значення фразеологізму та його тлумачення в словнику (на матеріалі іменникових фразеологізмів). С. 2006. С. 157–161. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/b2ec457c-6825-44b0-a835-39510bfad9b3/content> (дата звернення: 04.09.2025).
77. Прадід Ю. Ф. Засади укладання фразеологічного словника ідеографічного типу. Мовознавство. 1995. № 4--5. С. 35–38.
78. Ременяк С. Етимологічні особливості фразеологізмів з компонентом-антропонімом в англійській мові. Молодий вчений. 2024. № 1.1 (125.1). С. 69–72. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-1.1-125.1-17> (дата звернення: 09.09.2025).
79. Словник фразеологізмів української мови / В. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 2003. 786 с. URL: <https://archive.org/details/slov557> (дата звернення: 09.09.2025).

80. Стефанишин Ю. М. Фразеологічні інновації в сучасній польській прозі : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.03 – слов’янські мови (польська). Львів, 2016. 249 с. URL: [https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/dis\\_stefanyshyn.pdf](https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/dis_stefanyshyn.pdf) (дата звернення: 10.09.2025).

81. Тараба І. О. Концептуалізація соматичного коду культури у німецькому фармацевтичному рекламному тексті. Наукові записки.-Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2011. Т. 95, № 2. С. 288–291. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12086268.pdf> (дата звернення: 05.05.2025).

82. Ткаченко Н. Д. Функціонально-семантичне поле “space” у британському та американському варіантах англійської мови: лінгвокультурологічний підхід : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. Київ - Львів, 2020. 266 с. URL: [https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/dis\\_tkachenko.pdf](https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/dis_tkachenko.pdf) (дата звернення: 21.04.2025).

83. Тодорова Н. Ю. Фразеологічні одиниці просторової семантики в українській та англійській мовах : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. Львів, 2018. 244 с. URL: [https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/dis\\_todorova.pdf](https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/dis_todorova.pdf) (дата звернення: 03.05.2025).

84. Тоненчук Т. В. Типологія фразеологічних одиниць із компонентом соматизмом. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2019. Т. 2, № 38. С. 146–148. URL: [http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part\\_2/41.pdf](http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part_2/41.pdf) (дата звернення: 01.05.2025).

85. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Луганськ : Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка, 2005. 399 с. URL: [https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online\\_book&C21COM=S&S21](https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21)

CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001789 (дата звернення: 19.04.2025).

86. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: посібник. Луганськ. Альма-матер, 2005. 399 с. URL: [https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online\\_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001789](https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001789) (дата звернення: 05.05.2025).

87. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с. URL: <https://archive.org/details/slov556> (дата звернення: 09.09.2025).

88. Школяренко В. І. Діахронічний аспект дослідження фразеологічних одиниць. Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Т. Шевченка. Іноземна філологія. 2001. № 39. С. 113–119. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/17fc7fc4-4c14-4008-b019-99272ad5fa8e/content> (дата звернення: 21.04.2025).

89. Шуленок О. С. Фразеологізми з компонентом-орнітономеном у сучасній українській мові: структурно-семантичні і етнолінгвістичні особливості : Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії із спеціальності 035 Філологія (03 – Гуманітарні науки). Київ, 2023. 257 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/46489/1/Шуленок%20ОСТАТОЧНА%20УСЯ%20ДИС.pdf> (дата звернення: 19.04.2025).

## ДОДАТКИ

## Додаток А.

Повна семантична класифікація англійських фразеологізмів з соматичними  
компонентами

№	Англійський фразеологізм	Семантична група	Соматичний компонент	Семантика
1	Break a leg	Емоційно-психологічна	leg	Побажання удачі
2	Cold feet	Емоційно-психологічна	feet	Страх, боязкість
3	Cost an arm and a leg	Матеріально-економічна	arm, leg	Висока вартість
4	Keep an eye on	Соціальна взаємодія	eye	Контроль, спостереження
5	Have your hands full	Трудова діяльність	hands	Завантаженість
6	Lend a hand	Соціальна взаємодія	hand	Підтримка
7	Get your head around something	Когнітивна	head	Розуміння
8	Off the top of (one's) head	Когнітивна	head	Спонтанність
9	Cry your heart out	Емоційно-психологічна	heart	Глибока печаль
10	A pain in the neck	Емоційно-психологічна	neck	Роздратування
11	All ears	Соціальна взаємодія	ears	Увага
12	By the skin of your teeth	Часово-просторова	teeth, skin	Мінімальність
13	At the foot of	Часово-просторова	foot	Просторова локалізація
14	Turn a blind eye	Соціальна взаємодія	eye	Ігнорування
15	Behind your back	Часово-просторова	back	Приховування
16	In the blink of an eye	Часово-просторова	eye	Швидкість
17	Get cold feet	Емоційно-психологічна	feet	Страх
18	Play it by ear	Когнітивна	ear	Адаптивність
19	Keep your chin up	Емоційно-психологічна	chin	Стійкість
20	Lip service	Соціальна взаємодія	lip	Нещирість
21	Pull someone's leg	Соціальна взаємодія	leg	Обман
22	Put your foot in your mouth	Соціальна взаємодія	foot, mouth	Помилка в мовленні
23	Have a sweet tooth	Фізіологічна	tooth	Смакові переваги
24	Stick your neck out	Характерологічна	neck	Сміливість
25	A shoulder to cry on	Соціальна взаємодія	shoulder	Емоційна підтримка
26	Put your finger on it	Когнітивна	finger	Точність
27	Have a heart of gold	Характерологічна	heart	Доброта
28	Keep your fingers crossed	Емоційно-психологічна	fingers	Надія
29	Head over heels	Емоційно-психологічна	head, heels	Закоханість
30	In over your head	Когнітивна	head	Переоцінка здібностей
31	A slap on the wrist	Соціальна взаємодія	wrist	М'яке покарання
32	Have your head in the clouds	Когнітивна	head	Мрійливість
33	Bite your tongue	Соціальна взаємодія	tongue	Стриманість
34	Pull your weight	Трудова діяльність	weight	Справедливий внесок
35	Break your back	Трудова діяльність	back	Інтенсивна праця
36	Keep your hair on	Емоційно-психологічна	hair	Самоконтроль
37	Get it off your chest	Емоційно-психологічна	chest	Емоційне звільнення
38	A sight for sore eyes	Емоційно-психологічна	eyes	Радість
39	Keep your head down	Соціальна взаємодія	head	Обережність
40	Put words in someone's mouth	Соціальна взаємодія	mouth	Маніпуляція
41	Hold your tongue	Соціальна взаємодія	tongue	Мовчання

42	On the tip of your tongue	Когнітивна	tongue	Часткове згадування
43	Give someone a hand	Соціальна взаємодія	hand	Підтримка
44	Straight from the horse's mouth	Соціальна взаємодія	mouth	Достовірність
45	Keep your mouth shut	Соціальна взаємодія	mouth	Секретність
46	Bury your head in the sand	Когнітивна	head	Уникнення реальності
47	Make your hair stand on end	Емоційно-психологічна	hair	Жах
48	Be all thumbs	Трудова діяльність	thumbs	Незграбність
49	A pat on the back	Соціальна взаємодія	back	Схвалення
50	Flesh and blood	Характерологічна	flesh, blood	Спорідненість
51	Tongue-tied	Емоційно-психологічна	tongue	Розгубленість
52	Stick out like a sore thumb	Соціальна взаємодія	thumb	Помітність
53	In the palm of your hand	Матеріально-економічна	palm	Володіння
54	To the bone	Фізіологічна	bone	Глибина проникнення
55	Keep an open mind	Когнітивна	mind	Толерантність
56	Get under someone's skin	Емоційно-психологічна	skin	Роздратування
57	All in your head	Когнітивна	head	Суб'єктивність
58	Up to your neck	Трудова діяльність	neck	Перевантаженість
59	Be on your toes	Фізіологічна	toes	Пильність
60	Keep a stiff upper lip	Характерологічна	lip	Стійкість
61	Live from hand to mouth	Матеріально-економічна	hand, mouth	Бідність
62	Wet behind the ears	Когнітивна	ears	Недосвідченість
63	Foot the bill	Матеріально-економічна	foot	Фінансова відповідальність
64	On the back burner	Часово-просторова	back	Відкладення
65	Have your heart set on	Емоційно-психологічна	heart	Прагнення
66	Bite the hand that feeds you	Соціальна взаємодія	hand	Невдячність
67	Put your foot down	Характерологічна	foot	Рішучість
68	In good hands	Соціальна взаємодія	hands	Безпека
69	Wash your hands of something	Соціальна взаємодія	hands	Відмова від відповідальності
70	Give the cold shoulder	Соціальна взаємодія	shoulder	Байдужість
71	Have butterflies in your stomach	Емоційно-психологічна	stomach	Тривожність
72	Be head and shoulders above	Характерологічна	head, shoulders	Перевага
73	Pull the wool over someone's eyes	Соціальна взаємодія	eyes	Обман
74	In the blink of an eye	Часово-просторова	eye	Миттєвість
75	On your last legs	Фізіологічна	legs	Виснаження
76	Pain in the neck	Емоційно-психологічна	neck	Дратівливість
77	Get your hands dirty	Трудова діяльність	hands	Готовність до важкої праці
78	Stick to your guns	Характерологічна	guns	Принциповість
79	Break your heart	Емоційно-психологічна	heart	Душевний біль
80	Get cold feet	Емоційно-психологічна	feet	Страх
81	Wrap around your little finger	Соціальна взаємодія	finger	Контроль
82	Get your feet wet	Трудова діяльність	feet	Початок діяльності
83	Have an ear for	Трудова діяльність	ear	Професійна здатність
84	Catch someone red-handed	Соціальна взаємодія	handed	Викриття
85	Hold your head high	Характерологічна	head	Гідність
86	Heart-to-heart	Соціальна взаємодія	heart	Відвертість
87	Bite the bullet	Характерологічна	bullet	Рішучість

88	Have a thick skin	Характерологічна	skin	Стійкість
89	A chip on your shoulder	Характерологічна	shoulder	Образливість
90	Keep your nose out of something	Соціальна взаємодія	nose	Невтручання
91	Turn the other cheek	Характерологічна	cheek	Всепощення
92	Have a finger in every pie	Трудова діяльність	finger	Всезалежність
93	Jump down someone's throat	Соціальна взаємодія	throat	Агресія
94	Be all thumbs	Трудова діяльність	thumbs	Незграбність
95	Get something off your chest	Емоційно-психологічна	chest	Емоційне полегшення
96	Laugh your head off	Емоційно-психологічна	head	Веселощі
97	Raise an eyebrow	Емоційно-психологічна	eyebrow	Здивування
98	Pat on the back	Соціальна взаємодія	back	Схвалення
99	Keep your chin up	Емоційно-психологічна	chin	Оптимізм
100	Shoulder the blame	Характерологічна	shoulder	Відповідальність
101	Turn your nose up	Соціальна взаємодія	nose	Зневага
102	Go over someone's head	Соціальна взаємодія	head	Обхід ієрархії
103	Keep your feet on the ground	Когнітивна	feet	Реалістичність
104	Eyes on the prize	Когнітивна	eyes	Концентрація
105	Get a kick in the teeth	Соціальна взаємодія	teeth	Несправедливість
106	Blood, sweat, and tears	Трудова діяльність	blood, tears	Інтенсивна праця
107	Catch someone's eye	Соціальна взаємодія	eye	Привернення уваги
108	Have your nose in a book	Когнітивна	nose	Зосередженість на читанні
109	Toe the line	Соціальна взаємодія	toe	Підпорядкування
110	Hold out your hand	Соціальна взаємодія	hand	Пропозиція допомоги
111	Give someone a hand	Соціальна взаємодія	hand	Підтримка
112	Keep your finger on the pulse	Трудова діяльність	finger	Інформованість
113	Stand on your own two feet	Трудова діяльність	feet	Самостійність
114	Be all eyes	Соціальна взаємодія	eyes	Увага
115	Play it by ear	Когнітивна	ear	Адаптивність
116	Have your heart in your mouth	Емоційно-психологічна	heart, mouth	Хвилювання
117	Twist someone's arm	Соціальна взаємодія	arm	Примус
118	Get it in the neck	Соціальна взаємодія	neck	Покарання
119	Step on someone's toes	Соціальна взаємодія	toes	Образа
120	Have a chip on your shoulder	Характерологічна	shoulder	Озлобленість

Джерело: сформовано самостійно на основі власного дослідження

**Повна семантична класифікація українських фразеологізмів з соматичними  
компонентами**

№	Український фразеологізм	Семантична група	Соматичний компонент	Семантика
1	Водити за ніс	Соціальна взаємодія	ніс	Обманювати
2	Клювати носом	Фізіологічна	носом	Дрімати
3	Намилити шию	Соціальна взаємодія	шию	Лаяти
4	Як кістка в горлі	Емоційно-психологічна	горлі	Щось дратівливе
5	Дивитися крізь пальці	Соціальна взаємодія	пальці	Ігнорувати недоліки
6	Залишитися з носом	Матеріально-економічна	носом	Не отримати нічого
7	Під руку	Соціальна взаємодія	руку	Допомагати
8	Пальцем не ворухнути	Соціальна взаємодія	пальцем	Не допомагати
9	Прикусити язика	Мовленнєва поведінка	язика	Промовчати
10	Зламати шию	Фізіологічна	шию	Зазнати лиха
11	Топтати ноги	Часово-просторова	ноги	Марнувати час
12	Не мати за душею	Матеріально-економічна	душею	Бути бідним
13	Задерти носа	Характерологічна	носа	Бути зарозумілим
14	Віддавати душу	Фізіологічна	душу	Помирати
15	Кидати в очі пил	Соціальна взаємодія	очі	Обманювати
16	Викинути з голови	Когнітивна	голови	Забути
17	Роззявити рота	Емоційно-психологічна	рота	Здивуватися
18	Держати язик за зубами	Мовленнєва поведінка	язик, зубами	Тримати секрет
19	Мати голову на плечах	Когнітивна	голову, плечах	Бути розумним
20	Вставати з лівої ноги	Емоційно-психологічна	ноги	Бути в поганому настрої
21	Як язиком злизати	Часово-просторова	язиком	Зникнути раптово
22	Як дві краплі води	Характерологічна	-	Бути схожим
23	Скрутити в'язи	Соціальна взаємодія	в'язи	Жорстоко покарати
24	Дерти носа	Характерологічна	носа	Хвалитися
25	Водити за руку	Соціальна взаємодія	руку	Направляти
26	Вибивати з колії	Емоційно-психологічна	-	Виводити з рівноваги
27	Гарячі руки	Характерологічна	руки	Імпульсивний
28	Давати в зуби	Соціальна взаємодія	зуби	Бити
29	На всі руки майстер	Трудова діяльність	руки	Універсально вмілий
30	Мати довгий язик	Мовленнєва поведінка	язик	Багато говорити
31	Зарубати на носі	Когнітивна	носі	Запам'ятати
32	Тримати руку на пульсі	Трудова діяльність	руку	Слідкувати за подіями
33	Брати ноги на плечі	Фізіологічна	ноги, плечі	Швидко втікати
34	Як бальзам на душу	Емоційно-психологічна	душу	Заспокійливе
35	Голова обертом	Емоційно-психологічна	голова	Хвилювання
36	За три копійки	Матеріально-економічна	-	Дуже дешево

37	Кусати лікті	Емоційно-психологічна	лікті	Жалкувати
38	Руки нагріти	Матеріально-економічна	руки	Нечесно збагатитися
39	Тримати язик за зубами	Мовленнєва поведінка	язик, зубами	Мовчати
40	На руку не йде	Трудова діяльність	руку	Бути невігідним
41	Давати по шапці	Соціальна взаємодія	-	Карати
42	Пальця в рот не клади	Характерологічна	пальця, рот	Бути хитрим
43	Лізти на голову	Характерологічна	голову	Бути нав'язливим
44	Набити руку	Трудова діяльність	руку	Набути досвіду
45	Грати на нервах	Емоційно-психологічна	нервах	Дратувати
46	Брати за горло	Соціальна взаємодія	горло	Тиснути
47	Мати голову на плечах	Когнітивна	голову, плечах	Бути розумним
48	Набити оскому	Емоційно-психологічна	оскому	Набриднути
49	Гризти лікті	Емоційно-психологічна	лікті	Жалкувати
50	Розкривати очі	Соціальна взаємодія	очі	Відкривати істину
51	Без царя в голові	Когнітивна	голові	Безвідповідальний
52	Всі вуха прожужжати	Мовленнєва поведінка	вуха	Набридати розмовами
53	Дивитися в очі	Соціальна взаємодія	очі	Стикатися з реальністю
54	Золота голова	Когнітивна	голова	Геній
55	Дивитися крізь пальці	Соціальна взаємодія	пальці	Ігнорувати
56	Не по зубах	Трудова діяльність	зубах	Не під силу
57	Пальця в рот не клади	Характерологічна	пальця, рот	Не дати себе обдурити
58	Водити за руку	Соціальна взаємодія	руку	Вести за руку
59	Насипати на голову	Соціальна взаємодія	голову	Жорстоко покарати
60	Випускати з рук	Матеріально-економічна	рук	Втрачати контроль
61	Як голка в оці	Емоційно-психологічна	оці	Щось дратівливе
62	На одну голову вищий	Характерологічна	голову	Бути кращим
63	Взяти під руку	Соціальна взаємодія	руку	Допомагати
64	Роззявити рота	Емоційно-психологічна	рота	Бути застигнутим зенацька
65	Скрутити в'язи	Соціальна взаємодія	в'язи	Жорстоко покарати
66	Говорити за спиною	Соціальна взаємодія	спиною	Говорити таємно
67	Лопати очі	Соціальна взаємодія	очі	Пильно дивитися
68	Дати по руках	Соціальна взаємодія	руках	Зупинити дії
69	Тримати за руку	Соціальна взаємодія	руку	Підтримувати
70	Вилити душу	Мовленнєва поведінка	душу	Відкритися емоційно
71	На своїй голові	Характерологічна	голові	Нести власний тягар
72	Надівати рога	Соціальна взаємодія	рога	Зраджувати
73	Дерти носа	Характерологічна	носа	Хвалитися
74	Пити кров	Соціальна взаємодія	кров	Гнобити
75	На всі руки майстер	Трудова діяльність	руки	Вмілий у всьому
76	Набивати руку	Трудова діяльність	руку	Вчитися майстерності
77	Мотати на вус	Когнітивна	вус	Брати до уваги
78	Працювати, не покладаючи рук	Трудова діяльність	рук	Працювати невтомно
79	Брати під крило	Соціальна взаємодія	крило	Захищати

80	Не вартий і мізинця	Характерологічна	мізинця	Нічого не вартий
81	Витріщати очі	Соціальна взаємодія	очі	Дивитися приголомшено
82	Підняти голову	Емоційно-психологічна	голову	Відновити впевненість
83	Крутити головою	Когнітивна	головою	Маніпулювати
84	Як за пазухою	Часово-просторова	пазухою	Почуватися безпечно
85	Закидати очі	Соціальна взаємодія	очі	Шукати виправдання
86	На голову вилізти	Характерологічна	голову	Використовувати
87	Зайняти голову	Когнітивна	голову	Бути заклопотаним
88	Крутити вуса	Характерологічна	вуса	Планувати
89	Зламати хребет	Фізіологічна	хребет	Знищити духовно
90	Випустити язика	Фізіологічна	язика	Бути дуже втомленим
91	Надурити на очах	Соціальна взаємодія	очах	Відкрито обманути
92	Махнути рукою	Соціальна взаємодія	рукою	Здатися
93	Вдарити по руках	Соціальна взаємодія	руках	Домовитися
94	Крутитися як білка в колесі	Трудова діяльність	-	Бути надзвичайно зайнятим
95	Гризти науку	Трудова діяльність	-	Старанно вчитися
96	Накивати п'ятами	Фізіологічна	п'ятами	Швидко втікати
97	Кидатися в очі	Соціальна взаємодія	очі	Привертати увагу
98	Взятися за голову	Емоційно-психологічна	голову	Бути шокованим
99	Витріщати очі	Соціальна взаємодія	очі	Дивитися з подивом
100	Мати напихваті	Матеріально-економічна	-	Мати під рукою
101	За вухами лящить	Фізіологічна	вухами	Бути дуже голодним
102	Забивати голову	Когнітивна	голову	Плутати
103	Задирати ноги	Фізіологічна	ноги	Відпочивати
104	Вставати на ноги	Фізіологічна	ноги	Відновлювати сили
105	Махати руками	Мовленнєва поведінка	руками	Жестикуювати
106	Крутити голову	Когнітивна	голову	Зачаровувати
107	Не чути під ногами землі	Емоційно-психологічна	ногами	Відчувати щастя
108	Набивати оскому	Емоційно-психологічна	оскому	Набридати
109	Топтати стежку	Трудова діяльність	-	Часто відвідувати
110	Підкрутити вуса	Характерологічна	вуса	Готуватися до дій
111	За спиною	Часово-просторова	спиною	За спиною
112	Лізти на шию	Характерологічна	шию	Зловживати довірою
113	Натирати вуха	Мовленнєва поведінка	вуха	Надмірно говорити
114	Під носом	Часово-просторова	носом	Дуже близько
115	Як на долоні	Часово-просторова	долоні	Очевидно
116	Знати як свої п'ять пальців	Когнітивна	пальців	Знати досконало
117	Рвати серце	Емоційно-психологічна	серце	Розбивати серце
118	Тягнути за язик	Мовленнєва поведінка	язик	Примушувати говорити
119	В очі лізти	Соціальна взаємодія	очі	Бути помітним
120	Пасти задніх	Матеріально-економічна	-	Відставати

Джерело: сформовано самостійно на основі власного дослідження